

రూపనవనీతమ్

ASK016121

రాయప్రోలు సుబ్బారావు

రూపనవనీతమ్

రాయప్రోలు సుబ్బారావు

రెండు రూపాయలు

P.B.S. Lakshmi,

3rd B.A. class,

V.S.R. College,

Tenali

రూ ప న వ నీ త మ్

五五五五五五

రాయప్రోలు సుబ్బారావు .

రూపనవనీతమ్



1953

లలితాకుటీరం

సికింద్రాబాద్

ALL RIGHTS RESERVED

*Reproduction, Translation, or Adaptation of this work,
in any form, in whole or in part, for the stage or screen,
Requires Previous Permission from the Author.*

ఓమ్ !

ధృతిః క్షమా దయా శౌచం
కారుణ్యం వాగనిష్ఠురా
మిత్రాణాం చాసభి ద్రోహః
సప్తైతాః సమిధః శ్రీయః

(శ్లోక)

నివేదన

పాత్రలు, ప్రవేశ నిష్క్రమణములు, రంగములు ఇలాటి విభాగీకరణంవల్ల ఈరచనకు రూపకచ్ఛాయ వచ్చింది. కాని, ఇది రసానుపాదకమయిన దృశ్య బంధము కాదు. భావాభివ్యంజకమయిన కల్పనగా కాంక్షితమైన రచన.

ప్రాణులకు అంతర్వికారములు సహజములు. అవి రాసరావు. కాని, ఉత్కృహ సుత్కృహ స్థితినిబట్టి ఆ యా వికారములు అంగవిన్యాసమందు దృశ్యము అగుట కూడా సహజమే. ఉల్లాసము, ఉద్రేకము, కయము, వ్రాంతి, సిగ్గు, చీవర ఇట్లాంటి మనోవికారములు దాగక పైకి పొంగుట లోకప్రసిద్ధం. వ్యక్తిగతములయిన ఈ చేష్టలములు మాపకాదులలో అనుభావములయినవి. అధినయమున కిదే ప్రాచీనది.

ప్రాచీనోటిలో మానవుడు ఉత్పల్లమేధావియై అస్తినాస్తి విచికిత్సలో తపించి తనబుద్ధిని భారపోచాడు. ఈ వికస్వరచింతనలో, ఈ విప్లవవాదావనలో అనంత మయిన మిమాంస, అపూర్వమయిన అభివర్తన ఆవిష్కృతమయింది.

• దీక్షతత్త్వమును, దాని మహత్త్వమును సమాలోచనచేసి నిరూపించిన భాషములును, జీవితసువృత్తమును, దాని సాధాగ్యమును వివక్షించి వివక్షించిన భాషములును ఒకటికావు. ఒకటి భావచర్వణ విశేషంకాగా, రెండవది రసరూపము నందింది. మానవజీవితమునందలి భావసంయోజన ద్విధియవర్గములోనిది కాదు.

సృష్టి ఈశ్వరచీల. దీనికి కర్త బ్రహ్మ. అయితే, దృష్టాదృష్టమయిన సృష్టిలో మానవుడు “నేను బ్రహ్మను” అన్నాడు. అంటే, మానవునిలో సకల బంతు సహజమైన కర్మకలాపమే కాక, బ్రహ్మగుణభావములయిన దివ్యాంగకూడా వినిమితంగా ఉన్నది.

ఇక, మానవజీవితం త్రీపుంసయోగము. అట్లు కారపోతే ప్రజాతంతువు తెగుతుంది. మానవుడులేని ఇతిరజగత్తు పరివర్తమానమైనా, అది శిరస్సులేని శరీరంలాగా నిశ్చరితమూ, నిష్కామితమూ అవుతుంది.

చేతనాచేరన ప్రపంచములో రతి అనే చిహ్నార్థమున్నది. అది మానవులలో త్రీపుంసయోగనియతమై, నిర్వీర్యమయినప్పుడు పుష్పించి, ఫలించి, ఆవరణ

ముత్తమై, ఆనందానుసంధానమై విపాకము పొందుతుంది. శ్రీ పుంసయోగస్తాయి
విలసనమే శృంగారము. ఏతత్ ఛావఛావనతో సంసార క్షీరసాగరం మధింపగా
ఉన్నితమైనదే రూపనవనీతం.

సంవాదరూపకమైన రచన మనకు కేవలం అపరిచితము కాదు. ఉపనిషత్తు
లలో, శాస్త్రాదులలో ప్రశ్నోత్తరభంగి కలదు. మా గురుదేవులు ఇలాటికీతిలో
చిన్నచిన్న రచనలువ్రాసి నాటికలని పేరుపెట్టారు.

గానము, గీతము సమానార్థకములుగా పాటించారు నై ఘంటికలు. అయినా,
కేవల స్వరాలాపనాదికమును గానంగాను, సాహిత్యమితమైనదానిని గీతంగాను
విచక్షింపుకోవచ్చు. గేయంలోని నాదప్రాధాన్యమును దాటిన శబ్దరచన సంవాద
రూపంగా స్ఫుటమైనదని భావించుచున్నాను. ఇది ఛందో నిబద్ధమయిన వృత్త రచ
నకు సద్యః పూర్వవశ కావచ్చు. ఈ చక్కి ఇందు అనువర్తితము.

ఇందు ఉపబద్ధములయిన వాచోప వాచాంశకు శ్రీ ఆనంద వర్తనుని చిర్కనమే
ఉపదేశం. ప్రసక్త పంక్తులను స్థావీపులాకంగా ఉద్ధరిస్తున్నాను :

“ శృంగార రసోహి సంసారివాం నియమేన అనుభవ విషయశ్లాఘ్, సర్వ
రసేద్యః రమనీయతయా ప్రధాన భూతః.

విప్రలంభ శృంగారే కరుణే మాధుర్యం ప్రకర్షయత్.

విప్రలంభే సాకుమార్యాతిశయోస్తు.

విరోధం అవిరోధం సర్వేషు రసేషు నిహితయేత్ సహృదయః

విశేషస్తు శృంగారే. తస్య రస పరిపోషకాత్కరశ్లాఘ్, రతేశ్చ స్వల్పేనాపి
నిమిత్తేన భంగ సంభవాత్, శృంగారః సుమహారతరః సమనాగపి విరోధి సమా
వేశం న సహతే.

తత్రహి ప్రమాద్యతః తస్య సహృదయమధ్యే క్షిప్రమేవ అవజ్ఞాన విషయతా
భవతి.”

నందన మార్గశీర్ష పూర్ణిమ
లలితా కుటీరం
సికింద్రాబాద

రా. సు.

పరిచయం

దేశ కాల పాత్రాదులు

సుందరీసుందరులు; పరుకా నవనీతులు; సుగంధీ పరంజ్యోతులు
నీరు భార్యాభర్తలు.

భామతి: బ్రాహ్మణులయింటి ఆడుపడుచు, అభిజనం సాందీప గురుకులం.
రోహిణి కన్యావరణం దాటకముందే నష్టసూత్రమైన దివ్యగాత్రి. అకామహిత,
విదుషి. శాస్త్రాదులరోపాటు గాంధర్వ నాట్యవేదాదులు అభ్యస్తములు.

విభా; శుచి: నిత్యకన్యలు; గురుకుల వాసినులు; సంప్రదాయ సంస్కార
ముల సుశిక్షితలు.

రీతి: శిష్టసంపన్న కుటుంబములో పుట్టిపెరిగిన సుముఖి. కులాచార వినీత.
సుభాషికి అశైశవబద్ధ మైత్రేయి. స్నేహప్రితి ఆమెకు సహజగుణం.

సుందరీ సుందరులు: సుందరుడు ఆజన్మ ప్రతిభాశాలి. సంగీత
సాహిత్యములలో నిష్ణాత. విజ్ఞానముగల వర్చస్వి. ప్రియప్రాయమైన వర్తనం. కామ
కౌతుకి. సుందరి అడుపు ఆజ్ఞలలో పెరిగిన పిల్ల; రూపవతి; అమాయకురాలు.

పరుకా నవనీతులు: నవనీతం సాహితీవ్రతి. శబ్దబ్రహ్మనిష్ఠుడు, రస
మయంగా జగన్మంగళ దింబమును దర్శించు సహృదయుడు. మాధుర్యం ధ్యేయం.
పరుకమాల: దాక్షిణ్యమయి; చక్కనికంతం. సంస్కృతమైన బుద్ధివిభవం. దైన్య
యాచనాదులకు అవశంగా కరిగిపోయే స్వభావశీలం. సంశయం సర్వవిక్షేపములకు
హేతువు. స్నేహం సకల సుఖములకు అనుశయం. ఇది వీరి జీవితసూత్రం.

సుగంధీ పరంజ్యోతులు: తృతీయ మిథునం. జ్యోతి చిత్రకళాపాస
కుడు. అరనికి ధ్యేయము సౌందర్యం. చరాచరమైన సృష్టి అంతా సుందరం.

చానితో నిత్యాను సంధానమే సుతర్త సాధన. సుగంధినికాదా అతడు సాందర్యా
వరదంతో సుశిక్షితనుచేసెను.

సుగంధి : శీలగంధముగల స్వీయ. వినయ విరాసము ఎంతకన్నా వివేక
గర్వము వదిలని ముదిరి.

సుధాక్షి : సరసవికాపేత. బహుదాసనా మిత్రము. మేధావి. ప్రియకాలి,
సుఖలాలసి. అనుకామీనుడు; అనుద్వాహితుడు; ప్రజ్ఞావాది.

శ్రావణ : సునందులు : గురుకుల బ్రహ్మచారులు. అనూచానులు.

కాలి : సంసరాజ్యం విడచింది. శ్రీ చిష్టదోష్టంగా ఛార్మిత సామాజిక
చక్రం విడుదలున్నది. రోకతేను విధేయుగా విశ్వసింప బడుచున్న విశ్వేదేవత
లకు యజ్ఞ యాగాదులు జరిపిట సంప్రదాయం. ఆ విధాయకం నిరుపయోగం నిలిచి
పోయింది. ఆ మాన్యస్థితిలో నృత్యగీత వాద్యాదులు వైజయిత్త వినోదములుగా సమాజ
మందు పాడుకొంటున్నవి. ఆ పరిపర్తనం ఎంత విప్రలంభమయినదో అంత నిరహాధ
వికాసంపన్నమునూ అగును. క్రవర్ణబద్ధమయిన కామం జహాత్రాసురాగంగా
అతివ్యాధిస్థితిమై దుష్టం కాసాగింది. ఆచారమందే రాచాదేవి ఆదోభప్రణయము
అవద్యానవచ్చు మిమాంసకు గురి అయింది. అంగణ విరూపిణులు అవంగభావ
నాదికంగా బాహాంతరముపొందే ప్రసాసన ప్రభావములు అమలిన వికాసాధనలో
కలవని తేలింది. అపూర్వమయిన ఆ ప్రత్యస్తాపనలో ఆవ్యస్థితంగా ఘూర్ణితమైన
సమాజ క్షీరసాగరమునందు శ్రీ పుంసమోగ ప్రాప్తమయిన నవనీత సిద్ధి అయింది.

ఆ ముఖము

కనంగా కాంతంబై సుముఖజన చక్షుస్సననమై
వినంగా తియ్యంబై మనన మధితాంతః కరణమై
శ్రీయః స్థాయీభావంబయిన నవనీతాభినయమున్
నివేదింతున్ నారీ నర కువల యోగ్నేష సరణిన్

సూత్రధారి (ప్రవేశించి)

కులస్త్రీ మంగల్య వ్రతహిత ఋజూద్యాపనములున్
భగిన్యాభిజ్ఞానప్రియ సముపచారాభిరతులున్
కుమారీ కళ్యాణ క్రతుకుశల నిర్వాహవిధులున్
రసబ్రహ్మాండంబం దమలినము లౌ ప్రేమరుచులై

సూత్ర : ధర్మిణీ ! కళాదీపారాధనమయితే, ఒక్కసారి
ఇలా రావాలై.

(ప్రవేశము నటిచేతిలో పూలదండలు ఉండును)

నటి : మిత్రమిశుడా ! ఏమికార్యమూ ?

సూత్ర : మైత్రేయీ ! నేటి రూపనివేదనకు ముందు నీవొక
ప్రియగీతము పాడుము.

నటి : చతురుడా ! ప్రియముగాని గీతముకూడా ఉండునా ?

సూత్ర : నిజమే. అయినా చరాచరప్రియమైన తొలకరిని
పలకరించే పాట పాడవలెనని నా భావము.

నటి : అలాగా. (పాడును)

నీలాల పుట్టింట నీళ్లాడ వెళ్లేటి

కాదంబినికి దీపికలుచూపు తారాలి

తీరై న తొలకరి పేరంటములకేగ

పచ్చకోకధరించి భ్రమియించు భూదేవి
పసుపు పయ్యెదకొంగు లసియాడ తలలూచు
తీగె కన్నెలనంటి రాగిల్లు రవగాలి

తరుణ తాపములార్చి
తలపులను తీపార్చి
నిఖిల కాంతాలోక
నీపాళి తనియించు

సూత్ర : ఆహా ! మానససుప్త హంసమిళునాలనుకూడా
మేలుకొల్పుతున్నది.

నటి : (చిరునవ్వుతో) నా కంఠమా ? నీ కవనమా ?

సూత్ర : రాగిణీ ! రెండునూ ; కలిసి-

నటి : అయితే - ఇద్దరమును కలిసి...

సూత్ర : ముద్దుగా -

నటి : ముచ్చటగా పాడుదము !

(అని, పూవులు సదస్సుపై చల్లి, దండతో ఇరువురి హస్తములను
కలిపి బందమేయును. ఇరువురును ఏకశ్రుతిలో విడివిడిగా
పాడుదురు)

నటి : సొనలు మెలిజడ లల్లుకొనుచూ

కన్నెచిన్నెలు చూపు సఖుడా !

సూత్ర : పచ్చగిల్లిన బాలతృణములు

ఇచ్చు ముక్తాంజలిని చెలియా !

(నిష్క్రమింతురు)

మొదటి రంగము

గోకుల పురోపకంఠము. కదంబవనాంచలము

రతి, భామతి

రతి : భామతి ! వింటివా, నా ప్రాణేశ్వరుని లోకులు ఎంత
ఆడిపోసుకొనుచున్నారో? అందును, సుందరీబృందములో మఱి
నిందాకందమై పోయినాడు. నలుగురిలో తలచూపడానికి
జంకుచున్నాను. జగత్తులో జరిగే జారచారణకంఠకూ నా
కాంతుడే కారణమట. నైష్ఠికుల భష్టబంధమునకునూ నా
నాధుడే మూలమట. ఇక, బ్రహ్మవాదుల బహిష్కారవచనా
లకూ, పోరాణికుల పాపపాఠాలకూ అంతే లేదు. నా నోచిన
నోములలో ఏ లోపము తగిలిఉంటుందో ఊహింపగలవా ?

భామతి : దేవీ! ఎందుకీ దిక్కుమాలిన చింత. నీ నోములు
అనూనంగా ఉద్భావనలై ఉండాలె. నీవు చేసిన పూజలో
ఒక్క పుచ్చుపువ్వునా పడి ఉండదు. ఇది నిజం. ఎందు
కందువా? సుందరాతిసుందరమైన సృష్టిలో నీవంటి లక్షణవతి
వేఱొకతె కానవచ్చుటలేదు. అది నీ పూజా పుష్పవాసన
అనక తప్పదు. సకలజనాకర్షకమైన సుకుమారచక్రములో
నీ విభునివంటి శుభశాలికూడా మఱొకడు వినబడుటలేదు.
ఇది నీ నోములు పూసిన పసుపుపూత కాదా ?

రతి : గురుభగినీ ! నేనుకూడా పలుమాఱు ఇల్లాగే
భావించుకొందును. కాని, నా పూజ పూర్ణపూత మయినదే
అయితే నా ఆనందము అనవగీతముగా నిలువవలసిందేగదా !

ఈ చింతాజ్వర మెందుకు సోకింది? ప్రాణేశ్వరుని కీర్తి వింబ
మును కబళించుటకు ఈ కార్పణ్యకేతు వేల కారాడుతున్నది?
చెప్పగలవా?

భామతి : సుమంగలీ! నీ శంక చంద్రునిలో కలంకములాగా
తేలేదికాదు. కాని, ఒక్కముక్క చెప్పగలను. లోకములో
సురూపానికి, విరూపానికి ఎన్నడూ చుట్టరికం కుదరలేదు.
సౌందర్యసంపత్తికి నోచుకొనని కురూపి కులమంతా కుత్సిత్తమై
కసిపోక మసి పూసుకోవడం లోకసహజముగా ఉన్నది. తన
వికారరూపమును చూపిస్తున్నదని అద్దమును బ్రద్దలుగా
పోడుస్తుంది మాలకాకి. త్రాగలేక పాలదుత్తను పడద్రోసి
పోతుంది పలుగాకిప్పిల్లి. అద్దము చేసిన అపచారముకానీ.
పాలదుత్తచేసిన పాపముకానీ ఏమీలేదు. అదే 'చుప్పనాతి
నూడు' అంటారు ప్రజలు.

రతి : (అత్యంతావధానమును ఆభిసరించి) ఎలాగూ—ఈ
లోకన్యాయము జ్ఞానేంద్రియములున్న మానవులపట్లకూడా
అన్వయిస్తుందా? అయితే, దీని తాత్పర్యమేమి?

భామతి : సుభగరూపములో శుభ్రచైతన్యాంశ ఉన్నట్లు
తోస్తుంది. అది సాక్షాత్తభూతముకదా! నీ రమ్యరూపము
ఎదురుపడగానే ఎవరి వికారం వారికి దర్పణములోలాగా కన
బడుతుంది. స్వాపకర్ష ఎప్పుడును దైన్యానికి తల్లి. దానితోనే
చిత్తక్రోధ ప్రారంభమవుతుంది. సయల ఉత్కర్షను చూడ
లేము. కచ్చెకూ, కుచ్చితాకి ఆవేగ అసూయలే మూలం.
అందనిపండ్లు పుల్లని వనకపోతే 'అహం' సమాధానపడదు.

అపవాదలాడినా-అపహసించినా-అన్నీ ఆవికారం వెళ్లగక్కే-
అనుభావములే. అప్రాప్త విభవస్వర్థయే దీనికంతా బీజము.

రతి : అయితే, చక్కదనము అంత పరమోనాత్మసదార్థ
మని నీభావమా ?

భామతి : సందేహమెందుకు. అందముకంటే ఆద్యంత
కామ్యమైన ప్రసన్నసౌభాగ్యం మఱొకటి లేదు. ఐశ్వర్య
సంతులు సైతము అందము కోసము ఆరాటపడుదురు. కాసులు
గవ్వలనలె వెచ్చిస్తారు. చేదునైనా మ్రింగుదురు.

రతి : గురుపుత్రీ ! ఐశ్వర్యము ఈశ్వరసంబంధమైనదిగదా!
అది పొందగలిగిన సంపన్నులు ఈశ్వరభక్తులై యుండాలె.
అట్టివారికి సౌందర్యసంప్రాప్తి కాకపోవు టెట్లు ? ఐశ్వర్యము
సౌందర్యమును సాధించలేదనడంకంటే ఈశ్వరసంపత్తిలో
సౌందర్యము స్వాంశకాదేమా !

భామతి : బుద్ధిమతీ ! అది స్మర్తల సామాన్యవాదమేకాని
నిజంకాదు. శాంతమ్-శివమ్-సుందరమ్-అని అమందముగా
మహర్షులే గానం చేసిరి. ఈ అమృతావధానం జగద్వ్యవస్థ
లోనే పరిస్ఫుట మౌతున్నది. విరాగము విరూపముకాదు.

(తెరలో)

తూర్పు టిల్లాలు ప్రొద్దు ప్రొద్దులనుగన్న
చాయల కుమారహారిని సందెపడుచు
బంగరు కవాటములుతీసి పడకటింటి
పవ్వళింపులసేవకై వలచిపిలుచు

రతి : ఆహా ! ఎవరి దీ గీతం.

భామతి : సుతీర్థుడు. శ్రావణుని కంఠస్వరం. అతిదూరములో పాడుతున్నట్లున్నది. అందువల్లనే అంచులు అందుకొంటూ ఉన్న తటాకతరంగమువలె సన్నగిల్లి అలసాలసంగా ప్రాకృతూ వస్తున్నది. లీలాప్రాయమయిన ఈ దివ్యసృష్టిని తిలకించుము. దూరాదూర శ్లేదం లేకుండా శైత్యసౌరభ చయనంచేసి ఆప్యాయప్రసాదం పంచిపెట్టే ప్రాణప్రదాత పవమానుడు. చైతన్యగర్భం చల్లపడి పచ్చగిల్లేటట్లు చరాచర ప్రపంచానికి పుష్కలపయోదానము చేస్తారు సుజలదేవతలు. నిత్యమూ, నియతమూ అయిన ఈ మహావిన్యాసమందే - దృష్టాదృష్ట ములుగా - సౌందర్యరూపరేఖలు కుదిరి కూడి వున్నవి. అనంత జ్యోతిర్మయమైన ఆకాశం అక్కడా, సమస్తవస్తు సంపన్నమైన భూచక్రం ఇక్కడా ; - ఈ రెంటి రమణీయసంవరణమే సౌందర్యబంధము.

రతి : కాగా, సౌందర్యసౌభాగ్యమంతా ఈ బ్రహ్మాండ భాండమందే నిండియున్నదని తేలింది.

భామతి : సందేహ మెందుకు !

రతి : అట్టులై న-చో ఆ కమనీయవై భవము యానద్యూత జాతమునకును ఏల అందదు ? ఎందుకు అనుభూతముకాదు ?

భామతి : ఎందుకందువా ? నిత్యపరిచయంచేత అలక్ష్మితమై నీరసప్రాయమై పోయినది. నిరంతర నివృత్తిబోధలవల్ల దానిపట్ల నిషిద్ధబుద్ధి బలిసింది. ఇంకా, శుష్కచింతా అతి చారంచేత అసభ్యస్తస్థవిరిమై నీచగిల్లి నిగుప్తమైనది.

రతి : అయితే, నిక్షేపంగా నిలిచి ఉన్నదన్నమాట. దానిని గవేషించి, గుర్తించి, ఉన్మేషింపచేసే ఉపాయము చెప్పగలవా?

భామతి : అదికూడా ఒక సాంగసాధన - సహజమైన సాధన. చక్కని మనసూ, చిక్కని అభ్యాసం కావాలె. సురూపానుశయమైన చూపు - స్నిగ్ధకామముగ్ధమగు అంతఃకరణము దీనికి అంగన్యాసములు. రత్నాకర మేఖల ధరించిన భూమి యిక్కడ, తారాభరణములు తాల్చిన ఆకాశమక్కడా ; - ఈ సమమనున్న సమస్త ఆశావకాశమున్నూ ఆనరణం. సౌందర్యపరమాణు పరిభ్రమణం ఈ అంతరాళమందే జరుగుతూ ఉంటుంది. రమ్యాలోకసూత్రాలకు మాత్రమే ఆ రుచిరాణువులు చిక్కుతవి. వానిని అంతఃకరణ కాసారములోని పద్మకోశమునందు బంధించాలె. అప్పుడవి సహధర్మబలంచేత ప్రాణలీనము తాతవి.

రతి : శారీరకమయిన సౌష్టవము అశరీరకమైన వర్చస్సుగా పరిణమిస్తున్నదని ద్యోతమవుతున్నది.

భామతి : మాల పూర్తి అయినతరువాత తొలి పువ్వేదో, తుదిపువ్వేదో గుర్తింపగలవా? పూర్ణానన్ధలో మొదలు తుదలు ఉండవు. అందుచేతనే హృదయవాదులు మాలా కరణమును సాధనావస్థగాను, విలీనీకృతిని సిద్ధిగాను విలక్షిస్తున్నారు.

రతి : విదుషీ ! హృదయవాదమనీ-హృదయవాదులనీ ఇటీవల పలామాలు వినుచున్నాను. దానితత్వం కొంచెము విస్తరిస్తావా? వినుటకు వేడుక పడుతున్నాను.

భామతి : చెలీ ! తత్త్వమంటే తహతహ పుట్టుతుంది.
 హృదయవాదులు కేవల తత్త్వవిచికిత్సను ఉపేక్షించారు.
 ఆనందముకూడా అంతమై, అనుభూతికి అందని ఆ స్తికప్రాప్యము
 వారికి ఉపాదేయము కాదు. సౌరభస్థానమైన శిరీషపుష్ప
 మును నడలివేసి, దానిపరిమళము పోయే పంథను వారు విచా
 రింపరు. ప్రాణప్రతిష్ఠితములైన సర్వేంద్రియవర్గములొనూ
 హృదయం- పూలలో వడ్డుములాగా- అత్యంత సుకుమార
 శుచిమంతమైనది. అందుచేత విషయామలకన్నిటికీ దానిని
 హరించడము అభీష్టము. ఏతత్ సంనికటమందే-

(తెరిలో-ఇరువురును ఆవధానముతో నాలకింతురు)

నల్లమబ్బుల నడుమ నటియించు మెలిపట్లు
 జ్వాల మాలాకుల స్తబక భాస్వంతమై
 నీవారశూకాగ్ర నిభమై నిశాతమై
 పచ్చగా పరమాణు పరిమాణమున నెల్లు
 పరమాత్మ హృత్కోశ పరిసరావరణాన
 పాడవే లోకంబు పాషాణమై పోయి
 వేడుకా - వేదనా - వెలిపోవకయమున్న
 మంజుమంజులముగా మహతీమతలి !

భామతి : ఆహా ! యెక్కడి దీ అవ్యక్తరక్తాలాపన ? సఖి !
 వింటివా-ఉద్దిష్టమాధురీ సూక్తమునకు ఉపశ్రుతియై, నా అంత
 రంగ కాంతోపనిషదనువాకమునకు ఇష్టాకూతంగా వినబడు
 తున్నది, ఆత్మపేయమయిన ఈగేయము. అదిగో ! నాదో
 పాసనా విశారదుడు.

(గేయము పాడుతూ మహర్షి నానందుడు ప్రవేశించును)

భామతి : మహాతీమంగళవాదీ ! సాందీపకులపుత్రి, ఆతేయ
సగోత్రి. భామతి అభివాదము నర్పించుచున్నది.

(మ్రోక్కును)

రతి : శ్రీ కృష్ణుని కూడిమికోడలు, ప్రద్యుమ్నుని ప్రాణే
శ్వరి రతి భక్తితో ప్రణమిల్లుచున్నది. (మ్రోక్కును)

నారద : అభీష్టార్థ సిద్ధిరస్తు!

భామతి : దేవా ! ఈ దివ్యవీణాగాన వేణిక నేడు మానంక
కెటు మరలినది ?

నారద : వత్సే ! మధురనుంచి మారాక నేడు, దూరాం
తిక భేదము లేకుండా లోకశ్రుతిని ధ్వనింపజేసే స్వరశక్తి మా
మహాతీతంత్రులకు కలదు. నేడు దానిగేయము తిన్నగా
ఇచ్చటికి శ్రోన తీసినది. మేమును దానిని అనుగమించితిమి.

రతి : న్వామీ ! మధురలో మా స్వజనముతోకూడ పౌర
జనము కుశలమా ?

నార : కలకలములో అందఱును కుశలురుగా నున్నారు.

భామతి : విద్యన్మునీ ! మీ పలుకులు సాపేక్షితములుగా
శ్వనిస్తున్నవి. మధురలో కలకలమా ! అందులో అందఱూ
కుశలురా ! అంటే, ఆ కలకలకరణములో అందఱూ ప్రవీణులని
భావమా, లేక కలకలావర్తంలో అందఱును స్వస్థులని
అర్థమా ?

రతి : (ఆశ్చర్యత సభివయించును) మధురలో కలకలమా ?

నార : సుముఖులారా ! రెండునూ యధార్థములే. ఇంక
కొంచెము నిదానించినయెడల భామతి మూడవముగ్ధార్థము

కూడా చెప్పగలదు. స్వరభారం దూరమయినప్పుడే నాన
మాధుర్యము చవికిరాగలదు గదా !

రతి : దివ్యరీ ! మీరు ఆగత అనాగతవేదులు ; భామతి
పరిణత ప్రజ్ఞావతి. నేను అప్రౌఢను. చెప్పండి, మా వారి
కందటికీ ప్రియమేకదా ! త్వరగా నిజం చెప్పండి.

నారద : నేను చెప్పినది నిజమే. కాదు ! - ఊ

రతి : కాలయాపన నాపాలిట కాలయాతన అవుతున్నది.
ప్రియం పలుకండి-తొందలగా !

నారద : ప్రియంకరీ ! సర్వత్రా మానులమాటలకు ప్రియ
ముదగ్గరగాను, అప్రియము దూరముగాను ఉంటుంది.

భామతి : మహానుభావా ! ఈ ముదిత హృదయము ఇది
నటకే తరంగముమీది తమలపాకులాగా కల్లోల తరళంగా
ఉన్నది. ఇక -

నారద : బిడ్డా ! తనలోనే అంత కల్లోలముంటే మధుర
లోని కలకలమునకు ఇంత తందల యెందుకు ?

భామతి : బ్రహ్మమానసపుత్రులు మీరు. స్త్రీజన చిత్త
స్వత్తం మీ రెఱుగనిదికాదు. అది చూతశాఖలాగా చైత్రా
నికి ఎంత పల్లవిస్తుందో శిశిరానికి అంత నన్నెచెడి చిన్న
పోతుంది.

రతి : ఆడువారికి ఆరాటమూ, మగవారికి పోరాటమూ
ఈరెండును సహజములే కదా !

నారద : ఆయుష్మతీ ! నీవన్నది నిజము, ఆడువారి ఆరాటమే
మధురలోని కల్లోలమునకుకూడా కారణము. సృష్టి ఆది

నుండి నేటిదాకా ఈ మానవీమానవచరితమును భావిస్తే
ఒక విచిత్రచిత్రాంబరము మడతలువిప్పి పఱచినట్లు పొడకట్టు
తుంది.

భామతి : ఆనందబంధో ! ఆ చిత్రదర్శనము మాదృశుల
ప్రాకృతనేత్రములకు గోచరించదు. వాచ్యముగానైనా విన
వలెనని కాంక్షింతుము.

నారద : అయితే చెప్పుదును ; వినండి : మగమొద్దులూ,
ఆడుమొలకలూ అని లోకములో ఒక సుద్ది ఉన్నది.

భామతి : అవును, విన్నాము.

నారద : ఆదిలో ఏలాగో ఈరెంటికినీ ఏక ఆలవాలము
కుదిరింది. అవిచ్ఛిన్నముగా ఋతుస్నేహసేచనం జరుగుతూ
వచ్చింది. ఈనిత్యాధివాస ధర్మముచేత మోడుల మోటరికం
విచ్చింది. పచ్చిపట్టింది. శిఖలు చిగిరించినవి. శాఖలు సాగి
నవి. పసిమి వంకలు తీర్చింది. వన్నెకన్నులు వేసింది. ఆ మహా
తారుణ్యావతరణములో బహిరంతర చైతన్యమంతా చెమ
రించి రసీభవించింది. మనుప్రకృతికికూడా మంగల్యస్థాయి
కుదిరింది.

భామతి : ఓహూ ! ఈ అనుక్తసూక్త మొత్త ప్రబో
ధంగా ఉన్నదీ !

నారద : బిడ్డా ! అది ఒక అబోధదర్శనము. అపూర్వ పరి
ణామము. అప్పుడే, కోకిల తొలికూజితం వినబడ్డది. కొమ్మలు
ప్రసవించినవి. పూలపొదుగులలో తేనె చేపుకు వచ్చింది.

ప్రపంచమంతా పనుపాడింది. చందమామ కడుపు కరిగి వెన్నె
లగా ప్రవహించింది. మారుతము మలచూది లోయలోబడి
మందగమనము నేర్చుకొన్నది. ఈ దుర్లలిత సంఘట్టమునందే
ప్రాగ్వాసనాపటలము ఛిన్నఛిన్నమై, సుడివోయి అల్పాల్ప
రక్తాంశాలుగా సుమనఃకోశములలో ప్రవేశించింది. మను
సంతానము జగజ్జంతుజాలములలో విలక్షణమై పయి
తేలింది. ఆ ప్రచండపరివర్తనము ప్రళయముగా జరిగిన
కాలము చాలా చిత్రంగా భాసించినందున మునులుకూడా
మానముమాని చైత్రమన్నారు.

భామతి (ఆశ్చర్యము నభినయించును.)

రతి (నిష్వేషపోయి నిలుచును.)

భామతి (స్వగతము) : ఈగాథ నే నిదివఱకు వినలేదు.
గురుజనముకూడా ఎన్నడునూ తర్కించినట్లు కానరాదు.
నారదుని వాణి నైపశ్చితియని వినుచుంటిని. అందుకు నేడు
నిదర్శనం అచ్చింది. అజ్ఞాతమైన ఈ ఆదిమ కథ ఎంతో రహ
స్యావబోధకంగా ధ్వనిస్తున్నది. విజ్ఞానసాగరమును పూర్తిగా
ఎవరు కొలిచిరో! (ప్రకాశంగా) స్వామీ! మన మిప్పుడు
వసంతోషస్ఫులకు సమీపంలో ఉన్నాము. ఈ చైత్రారంభ
ముతో మహాకాంతావిష్కారము రానున్నదని సూచిస్తు
న్నారా యేమి!

నారద : కృష్ణపక్షాంతములో ప్రతిపచ్ఛంద్రోదయము
సహజమూ, సందర్శనీయమూ కదా! ఇందు వింత యేమి
కలదు!

రతి : మానిన త్తమా ! మామామగారు మధురా వాసులై
ఉన్నారా !

నారద : ముగ్ధమతీ ! నేను మానము మానివేసి యుగాలు
దాటినవి.

రతి : (తత్తరముతో) తండ్రీ ! ముందుగా భద్రవార్త
చెప్పి, నన్ను కరుణించండి !

నారద : సుమంగలీ ! భగవంతుని భద్రమునుగూర్చి
అడుగ నక్కరలేదు. శ్రీ కృష్ణుడు ఏచోటవుంటే ఆచోటే
మధురావాస మవుతుంది. కాని-

రతి : (సంభ్రమముతో) కాని, ఏమయింది ?

నారద : మఱేమీ లేదు - కాని, మధురాపురచక్రము
నక్రిందిందనక తప్పదు. పుత్రభాండము అపవాదప్రవాహంలో
మునిగిపోతున్నదని మీ అత్తగారు ఉత్తలపడుచున్నది. గోపిక
లందఱును ఇండ్లు వాకిండ్లు పట్టక, వీధుల కెక్కి, రజ్జులాటకు
దిగారు. గోపకులు గోష్ఠములు వదిలిపెట్టి దిక్కామోములై
తిరుగుచున్నారు. మగవాసనసోకితే మగువలు మండిపడు
తున్నారు. అడవి యెదురైతే అనాదరం క్రక్కుతున్నారు
పురుషులు. పాపం ! ఏ వికారములూ తాకని వత్సలుమాత్రం
ఇంకా విపర్యాసవిద్ధులు కాలేదు.

భామతి : నగ్నమైన శైశవములో అనాసక్తయోగం కల
దందులుగదా పెద్దలు.

నారద : అది నిజమే.

రతి : నిజమా ! అది యెట్లు ? తల్లిదండ్రులు తారుమారు త్రోవలలోబడి తల్లడిల్లుతుంటే, పిల్లలు ఉల్లాసంగా ఉన్నారా ! అది సాధ్యమేనా ?

భామతి : సఖీ ! సర్వజ్వలసమక్షంలో వ్యాఖ్యానము చేయడం అవినయమంటారు ; నేను అల్లా అనుకోను. గురువులు గుణవత్సలులు ; అపార్థమును సవరిస్తారు. యధార్థమును తేల్చి చెప్పుతారు.

నారద : వత్సే ! అదే సాధుప్రక్రమము. నిశ్శృంకముగా నీ సందేహసంహితను తెలిచి చూపవచ్చు.

భామతి : ప్రేమవాదీ ! శైశవము అనాసక్తయోగాంగములలో అనాహిత చక్రమువంటిది. దానిని కేవలం అప్రబుద్ధ ఇంద్రియావస్థగా పాటిస్తున్నాము. నిలిపితే అది నిలుస్తుంది. శ్రీశుకాదులు ఆ యోగసిద్ధికి దృష్టాంతం. సహజంగా పూర్ణమయ్యే అనుస్థానముకూడా అదే. బాలపల్లన విన్యాసము కోసమై వనస్పతి లోకమంతా నిజచ్ఛదనము క్షమై నగ్నమవుతున్నది. ప్రకృతికూడా ఇందుకు సాక్షి. పుష్పించిన తామరకు సోముసిమిద ఈసు. అదే తామర చిన్న మొగ్గగా ఉన్నప్పుడు ఆ ఊసే తెలియదు. ఈ నగ్నప్రకరణం కృష్ణపక్షములో మనకు పూర్తిగా ప్రదర్శిత మయింది.

నారద : సాధు ! గురుపుత్రీ ! సాధు !

రతి : (అనాశ్వాసితంగా) త్రికాలవేదీ ! మా మామయ్య గారిమాట చెప్పలేదే, మీరు వారిని చూచితిరా ?

నారద : మధురలోనా—

రతి : ఆ !-మా-మన-మధురలో.

నారద : మీ అత్తగారే ఆయనను వెమకుచున్నది. ఇక మాకు కానవచ్చుటెట్లు !

రతి : అయితే, వారు మధురలో లేరా ?

నార : త్రిరాత్రమయినదట వారిదర్శనము కాక.

రతి : భామతీ ! నామనసు ఉద్వేగిస్తున్నది. మహర్షీ ! మేము త్వరగా మధుర చేరే మార్గం చూపండి. ఇక్కడ ఇక నా కాలు నిలువదు. గోకులంలో పొంగలిపండుగ అత్యంత భోభాయమానంగా జరుగుతుందని విన్నాను. భామతికూడా చెప్పింది. చూడ వేడుకై భగవతిని తోడు తీసికొనివచ్చాను. కాలయాపన జరిగింది. ఎలాగయినా అనుగ్రహించి మధురకు పంపండి.

భామతి : సంయమింద్రా ! తీసికొనివచ్చింది నేనే; కాని కాలయాపనకు కారణం నేనుకాను. జనపదముల చక్కదనాలు చూచియెఱుగని ఈ భాగ్యశాలినియే అందుకు బాధ్యురాలు. ప్రత్యూషములోనే ప్రాచీతీర్చి, అనుదిన శృంగారంగా, తమతమ పూరిండ్లముంగిట గ్రామభామలుతీర్చే రంగవల్లికలుచూస్తూ, దధిమధనధ్వనులతో మిళితమై కుటీరాంతరాశములనుంచి వచ్చే యాదవీ స్వాదుగేయాలను ఆలకిస్తూ, ప్రొద్దుప్రొద్దుల పుష్కలంగా పాలు కుడిచి, పొంగి చెంగనాలెత్తే లేగలక్రీడలు కాంచి, కాంక్షతీటక, పచ్చని పచ్చికనూ, తీయని తోయములనూ స్వచ్ఛందంగా అనుభవించి సందేశడల పల్లె ప్రవేశించు ధేనుదేవతలదర్శించి ఆనం

దిస్తుంటే దినాలు నిమిషాలుగా గడిచిపోయినవి. అయితే, ఈ జనపద పర్యటనం నిష్ఫలముకాలేదు, ఈమె మనోవైకల్యమును కొంత మఱిపించింది.

(ఇంతలో, పాలకడవలు, పెరుగు కావళ్లు, తమలపాకుల గంపలు, పండ్లచిక్కాలు, మోసికొని జానపదులు చేతుబండ్లతో ప్రవేశము)

ప్రథముడు : (మారము పడించి) ఒరే ! దాపటసూడు ! బంగారుబొమ్మల్లాగా ఇద్దరు పడుసులు. తెల్లు కుచ్చెల మల్లే నిలబడి తంబుర మీటుతున్నాడు ఇంకోపురుసుడు. ఆల్యేవరో ?

రెండవ : పొద్దు జాటుతున్నది. యీరితో మాటలు పెట్టుకుంటే బాటసాగడు. నడు ! నడు !

ఒక పడుచు : అత్తో ! అటుసూడు. మెలుపు మెరిసిపట్టు యెలుగుతున్నది-ఆపడుసు-ఎవరోగాని.

నృద్ధురాలు : (పడించి) యెవరో పట్టుపాళ్లు ! యీళ్ల సోయి అంతా వాకుల్లోనూ కోకల్లోనూ ఉంటుంది. కడుపు నిండిన కనకగడ్డలు ! దేముడు నీకు ఇంతంత కండ్లు ఇందుకే ఇచ్చినట్టుంది. రేడ సుశావ్ యీర్ని ! ముందుకు పద !

(చేపతురు-బండ్లతో, ఆలింపుల కులింపులతో)

గతి : ఈ ప్రయాణీకు లెవరో !

భామతి : ఎవరోగృహస్థులు. తల్లు పెండ్లికి పోతున్నట్టున్నది వాలకం. (పడించి, బాటసారులపై పరిక్రమించి) అన్నా ! ఎక్కడి కీ ప్రయాణం.

ఒకడు : తల్లీ ! దణ్ణం. తంబుర వాయిస్తున్న ఆ పాటకాడెవరు ?

భామతి : వారు మహామునులు. నారదభగవానులు వారే.

రెండవ : ఓహో! వారే రంగా! రమణా! వాసే! మాచీ!
మాతంగీ! రాండి! రాండి! యిడుగో-బాగోతుల బంగారం.
రాండి-మొక్కండి.

(అందఱును సంభ్రమముతో కావళ్లు, చిక్కలు దించి సమీపించి
సవినయంగా సాష్టాంగపడుదురు. బండ్లు ఆగును.)

నారద : మధురా వాప్తిరస్తు. బిడ్డలాగా! మీ ఆవులు
లేగలు బాగున్నవా?

ప్రయాణీకులు : (ఏకకంఠముతో) ఆ! అందఱు సల్లగా
వున్నాము. అంతా మీచలన. (అని, మాటలు విప్పికొని సందే
భోజనము లారంభింతురు.)

రతి : (విస్మయ మభినయించుచు, స్వగతం) ఈ మహాత్ము
డెంత ధన్యుడు! ప్రాజ్ఞులకూ, భాగవతులకేగాక ఈ జడదారి
పేరు పామరులకు భగవన్నామమునలె సుపరిచితము.

భామతి : ఎఱుగవా? నారదకంఠకాసారమందే ప్రేమ
మృణాలములు పాదుకొని భక్తిభిక్షాసాతములుగా భాసించి
నవి. ప్రపంచములో తీసి చిలికే భవ్యభావములన్నీ వాని
పువ్వులే. ఈ మహామధురభావము అసంతముఖముల ప్రతి
ఫలించి మానవకంఠములలో సంకీర్తన శ్రుతిగా వ్యాపించింది.

రతి : భామతీ! ఎఱుగక అడుగుతున్నాను - తుమించు.
కర్మానుష్ఠానముకంటె, బ్రహ్మోపాసనకంటె సంకీర్తనా
సాధన మహత్తరమైనదని నీయభిప్రాయమా?

భామతి : మహత్తరమేనా - మహ్మాదాత్తమని నా
ప్రత్యయము. రాజసభి! సంకీర్తనలో సర్వంకష ప్రభావ

మున్నది. అందలి నాదమూర్చనలో విషయవిక్షేప మಾಗಿ పోతుంది. భావనలో అంతా మధురంగా, మంగళంగా మాటి పోతుంది. ఆ చిన్మయధారణలో సృష్టిఅంతా మమేకమై సత్వ ముఖీకృత మవుతుంది. కటు కారీన్యము క్తమైన ఈ కుశల వ్యవస్థనే హృదయవాదులు కాంతాయతనంగా విన్యసించు కొన్నారు. అందువల్లనే వారు ప్రణయపదమైన హృదయ మును ప్రాణేశ్వరీ ముఖచక్రంగాలక్ష్మించి, అందు యావన్నగ్న నవ్యమైన రసమూర్తిని శాంతంగా-శివంగా-సుందరంగా- ఉపాసించుతురు. ఈ వ్యాపారమందే శోకబంధము మనోరమ సూత్ర మౌతున్నది.

శ్రావణుడను బ్రహ్మచారి (తెరలో)

అబ్బా! ఆరుదినములు-రాత్రులతో సహా-గడిచిపోయి నవి. యమునపాంతనే వెతుకుతూపోమ్మని గదా నన్ను ఆజ్ఞా పించినారు. పొదలు దూటితిని, చెట్లచాటునా, కొమ్మల మాటునా పరికించి పాటజూచితిని. ఏళ్ల కయ్యలలో-వాగుల వంచలలో- తెల్లుదుబ్బులలో - వెదుళ్ల గుబుర్లలో-శ్రద్ధగా, జాగ్రత్తగా, ప్రమాదపడక, ప్రాలుమాలక-శబ్దాలలో అర్థము లాగా-అన్వేషించితిని; పరిసరమంతా పరీక్షించితిని. కాని, శ్రీ కృష్ణుడు కానరాలేదు. కానరాడా యేమి? పోనీ! నేను సేకరించిన వృత్తాంతమైనా విశేషములేదు; ఏమొగముతో తిరిగి మధుర ప్రవేశింతునూ - తోచుటలేదు. (దీర్ఘముగా ఆలోచించి) ఆ...ఒక్కటే విషయమున్నది-మఱిచిపోకుండా జ్ఞాపక ముంచుకోవలసినది. కట్టక-ఈనక-ప్రాయమంతా శూన్య సుందరమైపోతున్న పడుచుపెయ్య ఒకటి కనబడ్డ కుమార

నత్సముల వెంటబడి, రేళ్లు-పగళ్ళూ-తిరుగుతున్నదనీ, దాని
 నురులు మాన్పలేకా, దీనావస్థచూచి సైపలేకా, ఆప్రాంతపు
 గొల్లలు గోపాలకునితో మొఱపెట్టుకుంటే, “నేను తప్పక
 వచ్చి చూతున”న్నాడనీ వృద్ధయాదవు డొకడు చెప్పెను.
 అయితే, ఆ వృద్ధుని ఊరూ పేరూ అడగడం సుతీచిపోతిని.
 ఇది ప్రమాదమే! (పాడుచున్నాడు)

శ్రుతులలో స్వరములు సుఖియింపనేలో
 మమతలో మఘురిమల్ రమణింపనేలో

ఏమిచెయ్యాలె!...సమీపములో ఏదో సందడిగా ఉన్నది!

(పరిక్రమించును)

భామతి : మహర్షీ ! వింటిరా! అది మా గురుకులతీర్థుని
 కంఠము. శ్రావణుడు. తమ్ముడా!

శ్రావణ : (తొందరగాను-ఘండముగాను మిశ్రచేష్ట లభినయిస్తూ)
 అక్కయ్యా! గోవిందుని - ముకుందుని - రాధారమణుని
 (నోకొత్తుకొని) వాసుదేవుని దర్శనమై నేటికి ఆరు దినాలు.
 నన్ను వెదకపంపిరి. నేను-

భామతి: నీ స్వగతమంతా మేము విన్నాము. అయితే...

రవి : భామతీ! ఇకమీద ఒక్కొక్కణమైనా నే నిక్కడ
 ఉండలేను; ఉండను! మఘుర చేరితీరాలె! మనవార్త
 పోవడమూ-రథం రావడమూ, అనాలోచితం. ఏదైనా సరే-
 ఉపాయంచూడు. నీపుణ్యం.

(ఇంతలో, గొల్లలు చుట్టలు తిని, మూటలు సవరింతురు.)

నారద : బాలికలారా ! ఎందు కింత ఆందోళన ! సంతకు
వెళ్ళుచున్న ఈ గోకుల జానపదులు మీయిద్దరినీ అవశ్యం
ఇల్లు చేర్పగలరు.

జానపదులు : (ఒకరినొకరు త్రోసికొని వచ్చి) బాబూ !
స్వామీ ! అంపండి ! పంపండి ! యెరువు సొమ్ముల్లాగా-దేవుడి
ముడుపుల్లాగా-బద్ధరంగా తీసుకపోయి అప్పగిస్తాము !

రతి : వీరు మమ్ములను ఎల్లా తీసుకొనిపోగలరు ?

నారద : ఒక పాలకావడి భాళీచేయుదురు- మీరిద్దఱును
చెటి ఒక చిక్కములో కూర్చొనవచ్చును.

రతి (చిలునవ్వుతో కన్నులు వాల్చును)

భామతి : కాదు ! కాదు ! దేవీ ! నిన్ను చెలుకులబండి
యెక్కిస్తాను. నిమ్మళంగా పరుండవచ్చు. మఘర చేరినతగు
వాత—

నారద : భర్తకు బండెడు పచ్చవిండ్లు వాయన మీయ
వచ్చు !

రతి (లజ్జనభినయించుచు తలవంచుకొనును)

భామతి : (నవ్వుచూ జానపదులనుచూచి) అన్నలారా ! సరేగా
చెప్పండి : బిత్తరిల్లిచూస్తున్న ఈ కాటుకకండ్ల కోడెల
బండి మంచిదా - వెండిబొమ్మలనలె నిలబడివున్న ఆ తెల్ల
గిత్తలబండి మంచిదా ? మా రతీదేవిని ఎందులో ఎక్కించు
కొంటారూ ?

ఒకడు : చెల్లమ్మా ! (నానకకణచి) తల్లెమ్మా ! ఎంత
కనిపెట్టి తోలినా కోడె నడకలో కులుకూ-చెళుకూ వుంటుంది.

గిత్తలు సూడిపెయ్యలు నడిశినట్లు ఒడుదుడుకులు లేకుండా
పోతే. అదిగాక, చెఱుకుమోపులమీద అరిటాకు కట్టలున్నై.
ఆటిని యిప్పి సక్కగా సదురుతాము. చల్లని పచ్చికపడకల్లే
వుంటుంది. వొళ్లు అదరకుండా నిదరపోవచ్చు.

శ్రావణ : ఇది బాగున్నది. అక్కయ్యా! మీరు ఇల్లు
చేరండి.

నారద : వత్సా! నీవు నాతో రమ్ము. ఈ యమునా కూల
మందే తులసీ కదంబవీధులు కొన్నికలవు. వానికి దక్షిణముగా
ఒకటి రెండు సుప్తసరస్సు లున్నట్లు వింటిని. అప్పుడప్పుడు
ప్రాంతవాతపోతములతో వచ్చే సరళస్వరములను మా
మహర్షి ఆకర్షించింది. ఆ వాడలుకూడ వెదుకతగినవే.

శ్రావణ : చిత్తము.

నారద : బిడ్డలారా! మీరిక బండ్లెక్కండి. ఓయీ! ఆడు
పిల్లలు భద్రం.

(గతీ, భామతీ మహర్షికి నమస్కరించి యథోక్తంగా ఆసీను లగు
దురు. జానపదులుకూడా నారదునికి మ్రొక్కి బండ్లతో సాగి వెళ్లుదురు)

(నారద శ్రావణులు నిష్క్రమింతురు)

రెండవ రంగము

సుందరుని మందిరం

ప్రాకృచ్ఛమ కుడ్యములలో నిలుపుటద్దాలు, మనోహరమైన చిత్రాలు,
శిల్పప్రతిమలు, అందందు గవిసెనలలో వీణామృదంగాది జంత్రములు,
చదరంగపు పీట, అడ్డసాళ్లు-ఇత్యాదులు

సుందరుడు (బాలీసువీడ ఆర్థోద్ధానంగా)

అహో! నా హృదయము నేడు హోరని మ్రోయు కౌర.
పారావారంగా మారింది. త్రుళ్లుతూ సుళ్లుతిరిగే తరంగాలు
అభంగురంగా ఆకాశ మెత్తున లేస్తున్నవి. విరిగి కూలే వీచీ
తండము పాతాళగర్భమునకు చొచ్చుకొని పోతున్నది.
అబ్బా! సహింపలేను. విశాలమైన రోదస్సును నదిలిపెట్టి,
వాతజాతమంతా నావై పే తిరిగింది. నా చిత్తభిత్తికలు
ఇక చిద్రములుగాక తప్పదు. (ఇంచుక ఆలోచించును)

కటా! నాభావ మెక్కడ? కూడీకూడని పాలలాగా పంక
ప్రాయ మవుతున్నది. వెన్నవలె కరిగే హృదయం పాపాణము
లాగా పగిలి పలుకు లవుతున్నది. (నిట్టూర్పు విడిచి) ఊహలన్నీ
సల్లత్రాచువలె చుట్టలువిప్పి తలలెత్తుచున్నవి. ఇంతటి
ప్రచండ ప్రత్యుత్కర్షకు కారణమేమి చెప్పుమా! (వీక్షించగా
ఆలోచించును)

నా ప్రవర్తనతో జోడించి ప్రపంచమునంతా వెదికినా
తగినంత బలవత్కారణం కానిపించదు.... ఉన్నది! ఒక్కటే:
మొన్నటిదినము నేను అనుభవించిన అనిచ్ఛావిపర్యాసమే
కారణం కావలెను. అయితే, ఆనాడు నా మనోరథం

క్రుంగిందా ? కూలిందా ? లేక, అసలే తునకలు తునకలై
విరిగి వికలమయిందా ? ఏమీ కాలేదనుకొన్నానే! అలా
గయితే ఈ భయానకమంతా ఎందుకు సంధిల్లింది ?

(నిమిలితుడై - భంగపాటు నభినయిస్తూ)

సుందరమనోరథమా ! నీవు తాకని శృంగార శిఖరము
లేదు ; తిరుగని కాంతావరణం కానరాదు. పుణ్యాంగన
లైనవారి పూజలు కాకపోయినా, పుల్లవలోకనాభిషేకం
జరిగింది. ఇంత ఎందుకు - యశావన చైత్ర మిత్రోత్సవంలో
నీదే పల్లవ పథము. (లేచి పరిక్రమించి) ఏమీ పాలుపోదు. నా
విస్రంభచక్రమే వక్రించినట్లున్నది. లేకపోతే, ఈ వ్యత్యస్త
గమకం ఎందుకు తగులుతుంది ? (ఊర్పు నిగుడించి కుడ్య
చిత్రాలపై చూపులు నిలుపుచు)

ఆహా! సమానులందఱూ సుందరుడు చరితార్థు డన్నారు.
అట్టి నాకు, నాగరకవ్రతినైన నాకు, సౌందర్యార్చనా
పరుడనైన నాకు, మాధురీ ముఖ పిపాసువునైన నాకు, నేటికి
ఈలాంటి భంగపాటు అంతరాంతరాళముల నంటేలాగా
నాటింది. అందులోనూ ఈ నిశాతపాతం వకుళమాలా
ముఖంగా వాటిల్లడం వింతలలో వింత; విపరీతాలలో విపరీతం.
(స్మృతినభినయించి) ఆమెకు జనకులు పెట్టిన పేరు ప్రమీల.
మా స్నేహపీఠికలోనే ఈ ఆభరణాభిదానం అబ్బింది.
ఒకనాడు వేతసీ నికుంజములో ఒత్తుగారాలైన పొగడపూల
మీద ఉభయులమూ ఉండగా తాను నవ్వింది. చెక్కిళ్ళ
మీద సిగ్గో, సింగారమో శ్రీకారములు పెట్టుతుండగా
'ఏదయినా ప్రియమైన పేరు పెట్టండి నాకు' అని అన్నది.

అప్పుడు ముఖమునిండా చక్కదనాలు పిక్కటిల్లినవి; కంఠ
 ములో కమ్మనీరు జున్నగడ్డలు కట్టింది; శబ్దకోశమే నవ్వుతూ
 విప్పారి మధురార్థం వెదచల్లుతున్నట్లు స్ఫురించింది. ఆ
 పుణ్యతరుణంలో 'నకుశమాలా' అని అభిరామ నామమాల
 అల్లి ఇచ్చాను. (కొంతసేపు స్తంభనపడి) ఆహా! స్మృతి
 యెంత సుతారమైన పాశమో! దిక్కాలావిచ్చినంగా అప్పటి
 అనుభూతివీధులను ఇప్పుడు నెదకి బంధిస్తున్నది. ఆన్వా
 దించిన అమృతరుచులను చవికి తెస్తున్నది. నిజంగా
 స్నేహభాండమును మోసిన ముదితులైన మిథునములే ధన్య
 ములు. అందునూ మాసాంగత్యము ఎంతో ఉభయూభి
 ప్రేతంగా, కామ్యకామితంగా కండళించింది. కాంత నచస్కు
 లయిన కవులు దానిని గేయంచేస్తే ఏ మోహనరాగంగా రక్తి
 తేలుతుందో, ప్రాణివీధులను ఎంత స్నిగ్ధులను చేస్తుందో
 ఊహింపలేను. ఓహో! ప్రాణి అనుభవము, అందునూ
 ప్రణయప్రాభవము ఎంత గొప్పదీ! ఎంత గుప్తమైనదీ!
 (దీర్ఘచింతన అభినయించి) అయితే, ఈ అనుభూతి వకుళకును,
 నాకును అద్వైతప్రాయంగా అందిన అనుభూతి. మిగునాన్వి
 తంగా భుక్తం కాలేదా? లేక, ఈ కుశలక్రీడలో ఆమె
 నాకు వినీతసహచారిణిగా మాత్రమే అనువర్తించిందా?
 ఏమీ! నా కామితక్రతుసిద్ధికై స్నేహహాతి సమర్పించిన
 నకుశ తన జీవత్పాత్రిక భగ్నంచేసుకొన్నదా? అయితే
 మా ప్రియచయనము ఉభయసమాసంజితంకాలేదుకాబోలు!
 కాదు, అట్లుకాదు. ఆ శంకకు అవకాశం లేదు. నకుశను
 సుందరు డెలుగును; సుందరుని నకుశ యెలుగును. అదికాదు,

నిజంగా మా ప్రణయసమారాధనలో అరిష్టపాత మయింది.
 హేతువు వ్యక్తం కాకపోవుగాక ! ఆ ఘాత మొట్టమొదట
 నకుళకు తాకింది. ఇప్పుడు నా పట్ల విన ర్తమైనట్లున్నది. నా
 యీశ్వోభకు సమన్వయం వస్తున్నది. కటా ! నకుళ జీవిత
 త్యాగము సుందరునికి జీవిత భోగంగా పరిణమించినదా ?
 ఇది దుష్పరిపాకము.

పరంజ్యోతి (ప్రవేశము, చేతిలో చిత్రసంపుటితో)

కాంతాలోకమును కవిసి, క్రమ్ముకొని కీలాభీలం చేస్తున్న
 నేటి కల్లోలానికి ఆదీ, పాదూ స్పష్టం కానడములేదు. దీని
 కీలక మేమిటో అసలే అవగాహం కాదు. చెలికాడు సుభాషి
 అన్నాడుగదా: వాస్తవం కనిపెట్టాలె నంటే కుందకాసార
 మునుచేరి, చెంపగా నిలిచి భామాలాప కలాపమును ఆలకింప
 మన్నాడు. అయినా సుందరు డేమనుకొంటున్నాడో చూచి
 పోమను. (ఇట్లు నలుప్రక్కలా తిరిగించి) సుందరి మంచినీళ్ళకు
 పోయినట్లున్నది. సుందరుని చిత్రశాల మూసి ఉన్నది.
 అదిగో లోపలినుంచి ఏదో స్వరము అలసాలసంగా వినబడు
 తున్నది.

సుందరుడు (లోపల) : మజల హృదయంలో స్పందిస్తున్నది
 నకుళ పాట. వద్దనుకొన్నా ఆ గేయ మకుటపదాలు పునః పునః
 పల్లవితము లవుతవి. (పాడుకొనుచు)

కనవోయి సఖుడ ! ఈ కనరాని సుఖశోష

చూడలేనంతంత శోషిల్లు నీరేఖ.....

జ్యోతి: (విరుట నభివయించి) ఆహా ! పన్నీటి బుంగ బోర
 గిల్లినదా ! చందనాచలము చెమ్మగిల్లి చిలపల్లె దిగుతున్నదా !

ఏమీ ఇతని కంతము. సురూపానికి తగిన సుస్వరం; సుస్వరానికి తగిన సుకుమార హృదయం. సుందరుడు సుకృతి. ఇతనిని కన్నతల్లి ధన్యురాలు. (కవాటమును తట్టుచూ) సుందరం తలుపు తీస్తావా?

(సుందరుడు గదిలోనుంచి అలకించి) జ్యోతిసలెనున్నాను (అని లేచి కవాటము తెరుచును)

జ్యోతి : మిత్రుడా? ఏమో పాడుతున్నావు. చిత్తమంటే నీదే చిత్తము. ఇంటివసారాలో చిలక వ్రాలినా, మింటిమీద బుభువురాలినా నీచిత్తిం నణకదు; తొణకదు.

సుందర : జ్యోతీ! పాట విన్నట్లున్నావు. అందేమైనా విశేషం ధ్వనించిందా?

జ్యోతి : ఆ! ఏదో మార్పు లేదనలేను. కాని, ఆభేదం చెప్పడానికి శబ్దము చిక్కడములేదు. లేగడిపాల తీపికి, తటిపి పాల తీపికి ఏ భేదం కలదో అది చవికి తగులుతున్నది. ఇది వలకు ఒకసారి మనము మాధురీస్వరూపమును మీమీంస చేశాము. జ్ఞప్తికివస్తున్నదా? వేణువుకున్న బెజ్జాలు సన్నగా ఉన్నా, వెడల్పుగా ఉన్నా నాదమాధురిలో లాఘవ గౌరవాలు ఘటిల్లనని నిరూపించావు. కాని, నాకు ప్రత్యయం కలగలేదు. అప్పటికీ ఇప్పటికీ!! పూర్వవిప్రలంభములోనూ, ఉత్తర విప్రలంభములోనూ స్థాయికి పాదు మారదని నేనెఱుగుదును. అయితే, అంతర మేమీ లేదనలేకుండా ఉన్నాను. ఎందుకంటే, సాగరసంగమావేగంతో విభ్రమించి సంమేళనమందిన స్రవంతి ఉత్తరానర్తనలో తస్త సంతస్తయై ఆవిర్లుపాణి పయోధరోత్సంగము నాశించుచున్నది. అది అల్లా ఉంచు; నీ

కంతము నాకు చిరపరిచితం. ఆలాపచ్ఛాయలుకూడా అపూర్వములు కావు. నేడేదో మాక్కుతగిలింది. తారా కలశాలలోని జ్యోతిర్లావణ్యము నీరంధ్ర నీరద నీలావరోధంలో చిక్కుబడి మీలితో స్మిలితమగుతున్నట్లు నీ కంతస్వరజాతం నేడు ఒకానొక రాపిడిలో, రభసనలో పరుష సరళపర్యాయంగా మూనామూసతారశ్యమును వెళ్లగక్కుతున్నది. సేదకుముందు చెల్లాటం ఉండకపోదు.

సుందర : జ్యోతీ! ఈ గేయము నవనీతునిది. ఆతడు గడచిన శుక్లప్రతిపత్తునాడు ప్రత్యేకంగా వచ్చి వినిపించాడు. నేను విన్నాను; పాడి పాఠంచేసానుకూడా. నాటినుంచీ రుచు లెక్కి రేకులెత్తిన మధుమాస రసాలులాగా ఈ గేయము అనుదినముదితంగా విస్తరించి వ్యాపించింది. ఇప్పుడిది కాంతాజనమునకు కర్ణాభరణమేగాక కంఠాలంకారంకూడా అయింది. కారణమేమందువు!

జ్యోతి: ఈవాగర్థలీలలో, దాని రాగభంగిమలో వారి అంతఃకరణ అపేక్షలను తీర్చి, తీపారేచ ఆప్యాయన స్పందనమేదో ఉండి ఉండాలె. లేదా, ఆకస్మికంగా, అవ్యక్తంగా చక్కలి గింతలుపెట్టే సతీసహజహృదయమృదులవిన్యాసమేదో ఈ పదాలాపనలో స్మృతికి తగులుతూ ఉండాలె. మొత్తానికి నారీనరప్రణయ ప్రసక్తమైన ఒకానొక ఆకూతం అభినవంగా ధ్వనిస్తున్నది. నీవు దీనిని ఆకాంక్షించలేదా?

సుందర : నీవన్నట్లు ఈ కాంతా కలకలమునకు గాఢమైన కదలిక ఎక్కడనో ఉండితీరాలె. లేకపోతే ఇంతవశంగాని ఉద్రేకం వారిని ఆవేశించదు.

జ్యోతి : నిజం. నారీచైతన్య ప్రస్థానంలో ఇది ఒక విపరీత కాండ. వారి జీవితమే మరులెత్తింది. కానరాని యేదో ఇష్టార్థంకోసము వెదుకులాడుతున్నది. ఇదంతా వెట్టిగా, వంకరిగా వితర్కించడం తప్ప. అనంతమయిన మానవీ మానన జీవితచాలనలో ఇలాంటి ఇష్టానిష్ట ప్రకరణాలు చాలా సంఘటిల్లి ఉండాలె. అలాంటిదే ఇది ఒకటి. సుందకాసారి నితంబమున నన్ను కలిసికోమన్నాడు సుభాషి. అక్కడ ప్రచ్ఛన్నంగా ఉండి, స్వచ్ఛందముగా జరిగే పౌరసతీ సంభాషణలో ఏమయినా గుర్తింప వీలవుతుందేమో చూడాలె. ఎవరో శ్రుతాశ్రుతంగా మాట్లాడుతూ పోతున్నారు వీధిన

(అని నిష్క్రమించును, సుందరుడు తలుపు మూసుకొనును)

(సుందరీలీలలు బుజాల బిందెలు పెట్టుకొని వచ్చుచుందురు. మఱి కొందఱు స్త్రీలును నీళ్ళుతీసుకొని వీధివెంట సందడింతురు. సుందరీలీలలు ఇరువురు ఒకవాకిట నిలబడుదురు)

సుందరి : లీలా! వెళ్లుదుగానిరా! మాయింటికివస్తే మీ అమ్మ ఏమీ అనదులే.

(లీల ఇంచుక నిలబడి సరే అనును. ఇరువురును సుందరుని మందిరమును ప్రవేశింతురు. సుందరి మంచినీళ్ళకడవను పకిశుభ్రముగా అలికి ముగ్గులు తీర్చినవేదికమీద దింపి, దానిమీద తుహినధవళమగు వస్త్రమును కప్పను. లీల తన కడవను ఓరగా దింపి పెట్టి, పైటతో ముఖము తుడుచుకొనుచుండును)

లీల : (అటునిటు పకించి) సఖి! బావ ఇంట్లో ఉన్నాడా?

సుందరి : నాలుగురోజులనుంచీ కళాదీక్షలో నున్నాడు. ఒక గేయానికి స్వరక్రమణిక కుదురుస్తూ, గదిమూసుకొని అదే తన్మయ కృషి చేస్తున్నాడు. రా-మనము తోటలోకిపోదాము.

(ఇరువురూ దొడ్డిలో పెరిగి పూచి కాచి నేత్రపర్వంగా ఉన్న ఉపవనం ప్రవేశింతురు. ఒకతావున చాగా ఆకులతో, కొమ్మలతో గురుకున్న గున్న సనస-తోలికాన్నన కాయలుగి ఉన్న పచ్చి అనటిచాలు, అక్కడ ఎటుపు తెలుపు రాల ముక్కలతో గిళ్ళు గిళ్ళుగా ప్థగితమైన వేదికాఫలకం. దానిమీద కూర్చుందురు)

సుందరి : చెలీ! చెప్పుతూ అపివేశావు. తరువాయి చెప్పు. నిజంగా సుభాషిమీద...

లీల : (తీక్షణంగా అందుకొని) సుభాషిమీద నాకింతసూడు కూడదన్నావు; మల్లీ అంటున్నావు; ఇక అనబోకు! అననని బాస తిను! అంతరంగమంతా రక్కెసిస్తున్నది వివిక్త వేదన. నాలోపల క్రిక్కిరించి, కక్కసమాడుచున్న కపట, కలుష కథ వింటే నీవు ఇలా అనవు; అనలేవు. ఆలకించు. ఆ నిష్ట కష్ట కలాపం కక్కివేస్తాను. కొంత ఉబుసు తగ్గుతుంది.

సుందరి : లీలా! మాటవరసకు అన్నాను. నిజంగానే మిత్రులలో ఎడమొగాలు, పెడమొగాలు వస్తే నాకు బాగుండదు. స్నేహనికుంజం చిన్న పోయింది. నకుళ ఎందుకో మాయింటి కిప్పుడు మునుపటివలె రావడంలేదు. అది వచ్చినప్పుడు ఇల్లంతా పరిమళిస్తుంది. ఎన్నోసార్లు అనుకొంటాను. కాని, సుభాషి సహవాసమార్గంలో గోతులున్న వని నే ననుకోలేదు.

లీల : ఎల్లా అనుకొంటావు. అతని వాలకమంతా అలా టిదే. విశ్వాసమూలములేని విస్తంభ వృక్షచ్ఛాయగా నమ్ము. సుభాషీ, నేనూ సాందీపగురుకులంలో దాదాపు పడేండ్లు శిక్ష పొందాము. అనేక పర్యాయములు నృత్యభంగిమలు

నాకు కుదరకపోతే తాను అభినయించి, చూపి, స్వయంగా నా కరచరణములను పట్టికొని చారణ విన్యాసం చక్కపెట్టి, సవరించి నేర్పేవాడు. అలాటిది మా చనువూ, చెలిమీ. అనధ్యయన ఋతువులలోకూడా మాకు విడుపు ఉండేదికాదు. ఎల్లాగంటే. నాకూ, అతనికి మాతామహాగ్రామం ఒక్కటే. మా చిన్నమామయ్య ఆరితేరిన నాట్యాచార్యుడు. నా నాట్యాభ్యాసములో కొంకుకొఱతలు దిద్దుతాడని నన్ను పంపేవారు. అతడుకూడా అక్కడికి వచ్చేవాడు. ఇల్లాగా విడువూ, తుడువూ లేకుండా మేము కలిసిమెలిసి, పొరువూ మఱివూలేని సావాసవ్రతం జరిపాము. మామిళ్ళు పల్లవించి నవి; తామరలు తలలు వాల్చినవి; కలువలు కళకళలాడినవి; తరుణతరులు ముదిసినవి. కాని, మానే స్తంమాత్రం తియ్యనితే నే తేటలాగా, అవికార ముక్తాలావణ్యంలాగా, అపరిక్షిత ప్రియంగా, అననగీత వినయంగా ప్రవర్తిల్లింది. నేను ఉద్వాహితనై అభిజనగురుకులములను వదలి స్వగృహంచేరాను. అప్పటినుంచీ, ఎప్పుడైనా, ఎక్కడనైనా, కాదాచిత్కంగా కలుసుకొంటే (పెదవికఱచి) క-లి-స్తే-సుభాషి (కొంచె మాగి) చెప్పనా చెలీ, చెప్పనా...

సుందరి : చెప్పాలె లీలా! చెప్పితీరాలె. ఒట్టుసుమీ కప్పి పెట్టుకొన్నదంతా చెప్పాలె. నీధోరణి అంతా విచ్చీ విచ్చని పచ్చి మొగ్గలాగా, స్ఫుటాస్ఫుట ముగ్ధంగా ఉన్నది. అది అలా ఉండగా, కప్పురపు పలుకుల్లాగా నీకన్నె పలుకులు కమ్మదనాలు విసిరి కరిగిపోతవి. అవి అనుభవించడంకూడా భాగ్యమే. దాచకుండా, సంకోచించకుండా చెప్పు...అంతా...

లీల : సుందరీ ! దాచను; చుక్కంతకూడా దాచను...
 కాని...నీ కడుపులో ముడుచుకొంటూవు కాదూ...లక్ష
 నక్షత్రాలతో-లలితావరణ సలక్షణంగా-అక్షయ దీపానాథన
 చేసిన అమృతశీలవు. నీ సమక్షంలో నా హృదయ భాండ
 మును కులదేవతముందు కొబ్బరికాయలాగా పగులగొట్టి
 వేస్తాను. అప్పుడు...నా అంతఃకరణం ఎంత ఉడికిపోతున్నదో
 తెలుస్తుంది. చెప్పనా. నీకు చెప్పకుండా ఉండలేనుగా...విను.
 నీ వివేక కర్ణములువిప్పి విను. సుభాషిచూపులు మాతీనవి.
 మునుపటివలె శుభ్ర సూత్రాలుగా లేవు. వక్రవాగురులలాగా
 వ్రాలసాగినవి. చేష్టలలో, స్వైగలలో వెనుకటి విమల విలసనం
 లేదు. ఏదో అనచనీయమైన సంవృత విన్యాసం సంక్రమించింది.
 ఇంత ఎందుకు. మాచిరంతన స్నేహదోహదంలో మామూ
 లుగా సుమాళించే సుముఖిభావం పలచపాటింది. అయినా,
 మాఅంతఃకరణాపేక్షలు పురివిచ్చుతున్న సూత్రాన ముత్యాల
 వలె కొన్నాళ్లు విడిపోకుండా ఉన్నవి. కాని...సుందరీ...
 చెప్పనా.

సుందరి : చెప్పవే ! ఇంత అనుమానముంటే ఎలా...

లీల : అనుమానం కాదే...

సుందరి : సిగ్గా ! భయమా ! ఏమిటి మఱి; నాముందటనే
 నీకు ఇంత వెనకా ముందులా !

లీల : కాదే...మొన్న మానెన్ని నన్ను చూడవచ్చింది.
 ఆమెతో నేను సంక్రాంతిపండుగకు వచ్చాను. ఆనాడు
 సుభాషికూడా ఊళ్ళో ఉన్నాడు. ఆతని పెండ్లికి శుభలేఖ

తెచ్చిన పురోహితుడుకూడా తిరిగి పోలేదట. వారియిల్లు
 నెల్లవేసిన క్రొత్తకోభతో, పచ్చతోరణాలతో పెండ్లికళ
 కట్టింది; చూచాను. సంతోషం పట్టలేకపోయాను. పెండ్లిఎవరిదే
 అంటే 'సుభాషిది' అన్నది మా చెల్లి. ఆమీద నాకు కాలునిలువ
 లేదు. గడపలు దిగుతూ, పెండ్లి కూతురిపేరేమిట అన్నాను.
 'సుగాత్రి' అని శుభస్వనంతో చెప్పింది. గబగబా వెళ్లి
 వారింటిలో వ్రాలాను; సుభాషి ముఖ మెలా ఉందో చూతా
 మని. అతడు ఇంట్లోలేడు. ఎప్పుడు వచ్చావోయ్ అంటూ
 ఎదురువస్తున్న సుభాషి అక్కగారితో 'ఇప్పుడే, ఇప్పుడే'
 అంటూ దొడ్లోకి దూకాను. వంగిన మల్లెపందిలిని ఎత్తి
 చక్కదిద్దుతున్నాడు అతడు. చుట్టుప్రక్కల ఎవ్వరూ లేరు.
 'చంద్రవంకవలె ఉన్నదే నీకు నచ్చలేదా' అంటూ అతని చేతి
 లోని మల్లెకొమ్మను అందుకొని పైకెత్తపోయాను. ఊ-ఆ-
 అనకుండా ఆపడాన...నా...చురుకం పుణికి ముద్దెట్టు
 కొన్నాడు... (ఉత్కంఠ నిభిరయిస్తూ) ఆనాడు - ఆహారలో -
 ఉత్తరావస్థ ఏమో అయిపోయింది నాకు. చైతన్యమంతా
 సమ్మూఢమై స్తంభించింది. సర్వేంద్రియములునూ శకల
 ములై, వికలములై, వికృత వికార విన్యస్తములై వెల వెల
 పోయినవి. చూపు ప్రసరింపదు; కాలుచేతు లాడవు. బుద్ధి జడీ
 భవించింది. దిక్కలూ, దిగంతరములూ, మొత్తము జగ
 త్తంతా కాటుక పూసికొన్నట్లు తోచింది. వాయు సంచాల
 నమే ఆగిపోయినట్లయింది. అది భ్రమమో, భయమో,
 ఉత్పాతమో, ఉన్మాదమో అప్పుడేమీ తెలియలేదు. ఆ నిబిడ
 జడావస్థలో ఎంతసేపున్నానో తెలియదు. కించి దవబోధ

మయింది. ఇంచుక స్మృతివచ్చింది. అటూ, ఇటూ చూచాను. ఇతరు లెవ్వరునూ కనబడలేదు. సుభాషికూడా అక్కడ లేడు. బావినద్ద స్నానంచేస్తున్నాడు. (పెదవి కఱచి) ప్రియాపమానక్రతువుకు అఘమర్షణస్నానం చేస్తున్నాడేమో! అతని ముఖారవిందము వైపుకు మనసు మళ్ళింది. కాని, బుద్ధి తన విశుద్ధహస్తముతో అడ్డగించి ఇంటికి దారి చూపింది. ఇంతలో మా అమ్మ పిలిచింది...

సుందరి : అనిచ్చా పల్లవమైన అశోక శాఖలాగా తేలావు. తెలిసింది. దుర్విదగ్ధుల స్నేహ కై తవమూ, దాని ప్రతిఫలంగా అబలలకు కలిగే తీవ్ర తీక్షణ తనుత్రాసమూ తెలిసింది. భయంకరమైన ఈ మానభంగ బీభత్సమును పురుష వృషభ స్వభావం గ్రహించలేదు కాబోలు! ఎన్ని పాపాలకో ప్రాయశ్చిత్త శిక్షలు వ్రాసిపెట్టారు. గొంతుకోయకుండా, ప్రాణాలు తీయకుండా జీవిత హత్యచేసే ఘాతుకులను వారెఱగరనా లెనా? తనుతరమస్యణ తరుణములైన అభిమాన మృణాలములను నలిచి, మెలిచి, కొరికి, వేధించి బాధించే మదపు టేనుగులు జ్ఞాపకం వస్తున్నవి. నేటి హృదయ వాద్యులైనా అంతఃకరణ ప్రాతీతికమయిన ప్రతిపత్తిని గౌరవిస్తారా? ఏతత్ దోష దూషణాపచారములకు తగినశాస్త్ర విధిస్తారా? చూడాలె...

లీల : ఆ అపూర్వ మీమాంస అల్లాడించు. ఆ సూక్ష్మ పరిష్కారం వదులు. 'ఒక్కతీగ రెండు పాదులలో అల్లుతుందా'...

(నేపథ్యమున పరంజ్యోతి)

ఓహూ! నారీజన నిజాంతరాళం ఎంత సున్నిత మయినదో, ఎంత శుచిమంతమైనదో ఇంతవఱకూ మహాయుగములు గడచినా గ్రహింపలేక పోయినాడు నరుడు. లేదా గమనించి గుర్తించడానికి దివ్యమైన తన జిజ్ఞాసాదీప్తిని అటు త్రిప్పలేదు. ఆ మహా సుముహూర్తం ఇప్పుడు సమీపించి నట్లున్నది...

లీల : ఇక నేనుపోతానే. నీ కడుపులో దాగాను.

(అని, నీళ్లకడవ నెత్తికొని నిష్క్రమించును)

(తెర వ్రాలును)

మూడవ రంగము

పరంజ్యోతి పాదపాంత సంచ్చస్నంగా ఉండును. సుగంధి వకుళలు ప్రవేశము.

సుగంధి : వకుళా ! సుందరుని లావణ్యవికాసములు శీతాచల శృంగములమీది కుమార సమీరములవలె పలచ పలచనై తేలిపోతున్నవి. ఆతని కషాయ కలకంఠంకూడా రసాతల కుంభపాతారవంలాగా కృపణ కృపణమై కృశిస్తున్నది. అనుత్సాహమూ, అనపేక్షా ఆతనిని ఆవహించినట్లున్నవి. దీనికంతా కారణం నీ నిరాదరణ, నిరాకరణలని మేము అనుకొంటున్నాము. ఉభయ మిత్రకులంకూడా అలాగే ఊహిస్తున్నది.... సరే కాని, నీవు సుందర సహకారమును ఎందుకు త్రుంచివేసావు ? నాతోనైనా చెప్పగలవా ?

వకుళ : మా సాంగత్యము విచ్చీ విచ్చని పచ్చి మొగ్గవలె అతి సుతారమైనది. అది అనుకూల పవనంతో తాకి తాకి ఊపలాలనంలో ప్రియంగా పెరిగింది; ప్రతికూల పరిపీడనలో విరిగింది. తోడి ఆడబడుచువుకాబట్టి నీతో చెప్పతాను. చిత్త సంపుటము తెలుచి లోపలదాచు; మూతతీయకు.

సుగంధి : అలాగే లేవే. నీ రహస్యాన్ని నా మంగళ సూత్రంతోపాటు కాపాడుతాను. నమ్మ. నమ్మలేవా?...

వకుళ : ఆ... (స్మృతి వికారం ఆనుభావంలో కానరానీక) అవును. సుందరుడూ, మా సోదరుడూ సాందీప గురుకులంలో సతీర్థులు. ఎఱుగియుందువు. అతడు అప్పుడప్పుడు మాయింటికి

వచ్చేవాడు. తమ్ముడితో కలిసి పాఠం చదువుకొనేవాడు. అతని కంఠంలో నాదభారతి మాధురీక్షీరమధనం చేసేది. వినేవారి అంతఃకోశాలన్నీ కమ్మగిల్లి కళలంటేవి. పద్యం చదువుతుంటే గతిగమకాలు చెఱుకు కనుపులవలె విరిగి భణితి పాలు కాచేది. ఆ పాలమీది నురుగులాగా పదవాక్య విరచనమునుపాలించి నవనీతంవలె కవిభావం తీసేవాడు.

సుగంధి : (వకుళ వక్కాణమును వింటూ పరవశమగుచు)

వకుళ : చెప్తే! వింటున్నావా? పరధ్యానంలో పడినట్లు న్నావు వినవే-విను-డోఁ కొట్టు.

సుగంధి : (కుఁజొని) సఖీ! ఆలకిస్తున్నాను; అవధానంలో ఆలకిస్తున్నాను. సుందరుని కలకంఠం, వకుళ ముఖగంధం కలిసే టప్పటికి మత్తు చల్లినట్లయింది. మరేమీ లేదు. తరువాత...

వకుళ : ఒకనాడు గురుపుత్రి శుచీదేవి మా యింటికి వచ్చింది. మావదినే, నేనూ ఆమెకు అర్ఘ్యపాద్యాదులు ఇచ్చాము. ఇంతలో అతని కంఠస్వరం వినవచ్చింది. 'అతడు సుందరుడే కాదూ' అన్నది గురుపుత్రి. జౌనన్నాను నేను. 'సుందరం ఇల్లారా, ఈమధ్య నీ మధ్యమావతి వినలేదు. భ్రమర గీతలు పరిస్తావా?' అన్నది. (సుగంధి అనవధానమును పకించి) ఊ కొట్టవేం. అనభిముఖ మవుతున్నట్లున్నది చిత్తం.

సుగంధి : వకుళా! నీ కథాకథన కాశలంకొంతా, విషయ మధుర విన్యాసంకొంతా నన్ను అవశురాలిని చేస్తున్నవి. ఆ...తరువాత ఏమి జరిగిందీ!

వకుళ : సుందరుడూ, మా తమ్ముడూ లోపలికి వచ్చారు. గురుపుత్రికి సాష్టాంగ నమస్సులు సమర్పించారు. సుందరుడు గురుస్తుతికావించి, విరహ విషయ విభ్రమమైన శుద్ధ మధ్యమ స్థాయిలో భ్రమరగీతలు పాడాడు.

సుగంధి : అవును. అతడు చక్కని సరళిలో స్వాదువుగా చదువుతాడు. శేషం చెప్పతావా?

వకుళ : చేతనైనంత చెప్పతాను విను. ఉపాంత వనాంతరములో ఉత్కుల్ల పుష్పాసవం చేస్తున్న ఎలతుమ్మెదలన్నీ ఎదయెత్తిన కొదమ గువ్వలవలె - జంటలు జంటలుగా, గుంపులు గుంపులుగా లేచివచ్చి పైపైన బంతులు బంతులుగా పరిభ్రమింపసాగినవి. 'సాధు! సాధు!' అన్నది శుచీదేవి. మావదినె కన్నులలో సన్నవెన్నెల కురిసింది. నా మనోమయ ప్రతిపత్తి యావత్తు ఆతని నైఖరీవాగురులలో, ఉపనిషత్సూత్రాలలో ప్రణవశ్రవ్యత్తివలె తగుల్కొని ఉరిపడ్డది.

సుగంధి : ఎంత చక్కగా ఉన్నదే నీవక్కాణము. చిగురాకులమీద చిన్ని తేనెలు చెమర్చినట్లున్నది...

వకుళ : నీమెప్పుల కేమిలే. అసలు నా (ఆగి) మా సంగతి అంతా ఆలకించు. నాడుమొదలు, కాదు ఆక్షణము మొదలు అనుకూల వర్షాభిషిక్తమైన పచ్చపైరులాగా మా సుహృచ్చూతము పాదుకొని, పెరిగి, పసిమెక్కి, పల్లవించి (విలంబితంగా) పూ-త-కు-ఆ పూతకు వచ్చిందిలే!

సుగంధి : ప్రియమతీ! పిందెకు వచ్చేసరికి, ఎందుకో మందగించింది మాట...

వకుళ : ఏమీలేదు (మంద మందంగా) అంతవఱకూ మాసావాస సహకారం ఎంత స్వచ్ఛంగా ఉన్నదో అంత అచ్ఛంగా కొనలు సాగింది; తేటలు తేరింది; ఆశలంటి ఆడింది. స్వజనమంతా అశంకా లవలేశంగా ఉల్లాసపడేవారు. అన్య జనంకూడా అనన్యత పరిచయంగా ఆనందించేవారు. అయితే, అయితే-

సుగంధి : అయితే ! ఏమయింది ఆమీద...

వకుళ : సుగంధీ ! మావులు రాగిల్లినవి. దానితో మధు గంధ మత్త తిక్తమయింది. చరాచర జీవచాలన తోడ్తో సుందరుని విశ్లోకనములలో ఏదో వింత దాపరికం గోచరించింది. మాటలలోకూడా ఒకానొక మరుగు దాగుడుమూత లాడసాగింది. అంతటితో అవ్యక్తమూ, అగమ్యమానమూ అయిన మనోవ్యసనమేదో ఉభయులకూ అంకురించింది. కాని, ఈ మూగముచ్చట ఎంతో కాలము నడవలేదు. చీకటి తాకని రాత్రి మూడుదినాలున్నదనగా, ఊరంతా బాల భాగవతం చూడడానికి పోతుంటే మావారుకూడా శేషలెక్క నెల్లారు. మావదినె ఇంకా నూతిలో చేదవేయనందునల్ల నన్ను ఆమెతో ఉండమన్నారు.

సుగంధి : సుందరుడుకూడా నెల్లాడా శేషలెక్క.

వకుళ : వెళ్లాడో, లేదో చూతామని వాళ్ల ఇంటికి నెల్లాను. ఇంటిలోనే ఉన్నాడు. జీవద్వాలభ్యం నెదచల్లు తున్న ఒక చిత్రమును పరిశీలిస్తున్నాడు. నేనుపోయి ప్రక్కనే

తిన్నగా కూర్చున్నాను. నా చూపులుకూడా ఆ చిత్రపు
మీదనే హత్తుకొన్నవి.

సుగంధి : నిజమే. చిత్రావస్థానంలో సంకేతమూ, సందే
హమూ జాతిపోతుండంటారు.

వకుళ : వినవేం. ఆ చిత్రవిషయం. శిశువుకు పాలిస్తున్నది
ఒక కులాంగన. ఆమె వెనుక నిలబడి ఉన్నాడు ఉత్కంఠతో
యువకు డొకడు.

సుగంధి : ఇంతేనా, ఇంకేమయినా కలదా ఆపటము
మీద.

వకుళ : ఇతర విశేషమేమీ కనిపించలేదు. కాని, సుంద
రుడు పటము నాచేతికిచ్చి 'వకుళా? నీనికేమి పేరు పెట్ట
వచ్చునూ' అన్నాడు. 'స్తన్యప్రదానం' బాగుంటుంది, అని
అనవధానంగా అనివేసాను.

సుగంధి : ఏమి పేరుపెట్టావే! కన్నె మొగంమీద కస్తూరి
తిలకంలాగా అతికింది.

వకుళ : అతడు అంతట (అధరస్పందన మభినయించి ఆలసించును.)

సుగంధి : వెనకాడకు. కదలిన సొనలో ధార తెగరాదు;
తెగదుకూడా.

వకుళ : (స్తబ్ధకంఠముతో తలవంచి) తటాలున నాచేలాం
చలం లాగి 'ఆమె స్తన్యప్రదానం చేస్తుంటే, నీవు నాకు
స్నేహదానం చేయరాదా' అని, ఇంకా-ఇంకా, ఏమో-ఏమో
అన్నాడు. నేనుకూడా, భయంలో, భ్రాంతిలో ఏదో-ఏదో

మళ్ళీ అన్నాను. వాద ప్రతివాదాలలో, సవ్యాపసవ్య చేష్టితా
లలో, పురస్కార తిరస్కారాలలో, హద్దు ప్రొద్దులు గణించ
కుండా కొంతసేపు పెనగులాడుతూ సదమదమైనాము. చివరకు
భిన్నకంఠంతో స్నేహభిషేకం చేయవా? కన్నూరదీపం
ఆర్పివేస్తావా అంటూ... (నోరు మూసికొనును)

(తెరిలో)

శుమ్మెద త్రాగని తమ్మి పూవులో
మెరిసే తేనెల మేలేమో?

కోకిల కంఠని కొదమ పల్లవము
ముదిరి ముదిసి పడిపోవుటెగా...

సుగంధి : అది సుందరుని కంఠమే. వాడినా వాసనపోని
వకుళమాలలాగా ఆమోదమేదురంగానే ప్రసరిస్తున్నది.

వకుళ : (వివర్ణయగుచు) పోదాంరా! చెవీ! పోదాంరా!
అతడిని నేనిక చూడలేను. చూచి సుప్తసుప్తంగా, సహ్యా
సహ్యాంగా మ్రానమాతున్న మానాభిజ్ఞానం మేలుకొంటే
భరించలేను. పోదాం-రా!

(ఇరువురూ నిష్క్రమింతురు)

పరంజ్యోతి : గొల్లపల్లెలో-ఈ ఇల్లాండకల్లోలానికి ఇంచు
కించుక మూలకారణం కనబడుతున్నది. కుశీలపులు కామాని
కితపులుతున్నట్లున్నది. దీనిని అరికట్టాలె. లేకపోతే సమాజం
సంకరమవుతుంది. ముఖ్యంగా సుందరాన్ని సుపథానికి
త్రిప్పాలె. వకుళలో సతీత్వ మెంత పరాసీనులు దాటింది!

పాపం! స్త్రీజనము ఉదాసీన హతమాతున్నది. మిత్రులపట్ల
అనభిద్రోహం స్త్రీలకు విలక్షణ లక్షణమని మా మాతృ
దేవతచెల్లికి చెప్పుతుంటే విన్నాను. అది ఇప్పుడు స్మృతికి
వస్తున్నది. మిత్రుని ఇష్టార్థచ్ఛేదనం వకుళకు అభిద్రోహంగా
తగిలింది. అది చేయలేకపోయింది. తాను గోతిలో కూలింది.

(సాలాచనంగా శూన్యదృష్టితో నిలబడును)

(తెర వ్రాలును)

నాల్గవ రంగము

సుందరుడు, పరంజ్యోతి ప్రవేశము చెరియొక ప్రక్కనుంచి

సుందర : తుమ్మెద త్రావని తమ్మిపూవులో
మెరిసేతేనల మేలేమో

కోకిల కందని కొదమపల్లవము
ముదిరి ముదిసి పడిపోవుటెగా

పరంజ్యోతి : సుందరం! ఈపాట ద్విపదిగానే నిలిచిపోయినట్లున్నది. కృత్యాద్యనన్త దాటిపోయినా ముటింది కంతం. ఏదో, అంతర్నిరోధమో, తెలియరానీ, తెలుపరానీ విర్యగా శయమో తగిలిఉండాలె. అసలు ఈగేయం ఎప్పుడువాసావో జ్ఞాపకమున్నదా?

సుందరం : నిజం చెప్పేదా! దీనిని మొట్టమొదట అనశ్చ్యప్రియాభిప్రేతంగా ఆరంభించాను. ఇష్టార్థమంతా ద్విపద బంధంలోనే ఇమిడిపోయింది. అయితే, వాడినా నదలని నకుళ గంధంలాగా నాపదంనూడా జీవనం శుష్కించినా తేమ చావని చెలమవలె ఉన్నది.

పరిం : చాలులే. త్రిపద కావలెనంటే గాయత్రిని ఆశ్రయించవలసి వస్తుంది. ఏమయినా నీవీ వకుళాపచారదోహదానికి ఉపక్రమింపకపోతే మాకీ చెరుకుపాలు దొరికేవి కావు. కెండు గరిటెలైనా చవి చిక్కని పడమిఠునం చిక్కింది.

సుందరం : సఖుడా ! వకుళా ముకుళ ప్రసంగమెత్తితే నాకు ఆపరాని తాపం కలుగుతుంది. అది విరహజన సహజమైన కాయజానలదాహమో, లేక దుర్విచేష్టాదప్తమైన భావజాతపదోషమో నిశ్చయింప రాకున్నది.

పరం : సుందరం ! అయితే, ఈ చిత్తచ్ఛిద్రావస్థకంతా సాంగత్యచ్ఛేదనమే కారణమా? ఊ...ఇప్పుడు సమన్వయం కుదురుతున్నది నా ఊహకూ, వహుళ గీతకూ (తెనాలి) సుభాషి. ప్రమాదంలో జాతినా పడిపోకుండా ప్రజ్ఞానంతో తేరుకొన్నాడు. ఇతడు పూర్తిగా మునిగాడు. ఇలా వదలివేస్తే తేలడు. గాలం వేసి మీదికిలాగాలె. (ప్రకాశంగా) మిత్రుడా ! నా ప్రతిపాదన స్మృతికి తెచ్చుకో. స్నేహమే, స్నేహ మొక్కటే సుమా-సుఖప్రకాశనమును పోషిస్తుంది. అదే-ఆ స్నేహమే-అతిసేచనంలో దీప మార్పి, దుర్గాను దుఃఖకారనువుతుంది. అందువల్లనే స్నేహానుష్ఠానంలో అనధానం అవ్యక్తంగా ఉంటుంది. సర్వదా, సర్వత్రా వ్యభిచార ప్రసక్తిపట్ల అప్రమాదం వహిస్తుంది. సాంగత్యప్రతిపత్తిలో మెలకువకంటే మాంద్యమునకు అవకాశ మెక్కువ. మిథునభోగంలో సుఖానుభూతి ఉన్నదంటావు నీవు. అవును, ఉన్నది. కాని, ఆ సుఖము కాయకైంకర్యమాత్రంగానే అలసి అంతరిస్తుంది. అంతేకాదు, సఖ్యసంధానం ముఖ్యముగా అంతఃకరణ నిష్ఠం. అందువల్ల అది వ్యంజనాన్వృత్తిలాగా, నిపులాతి విపులంగా విస్తరించే అవకాశమున్నది. ఋజూపచారకమైన చేతస్సంజాతమంతా భావానురంజితమై తేనేగాని పరిపక్వము కాదు. కేవల తనూపరాగప్రసక్తికి ఆ ప్రభావము లేదు.

బహిరింద్రియ భాక్తమైన సాంగత్యం విరళవిరళమై విపర్య
సిస్తుంది.

సుందరం : సఖుడా ! నీ అమల ప్రతిపాదనం అపర్యుషిత
ప్రసాదంవలె ఆకర్షిస్తున్నది నన్ను. సమగ్రంగా వివరించు,
వింటున్నాను.

పరం : మిత్రుడా ! కళామిత్రుడవు. నీవు వినాలనే నా
సంకల్పం. అందుకోసమే భాషిస్తాను. మాధురీమీమాంసకుల
మతమును మనము పలుమాలు ప్రవచనం చేసాము. క్రియా
వలిప్తముకాని భావోపాధిలోమాత్రమే రసాదిరూపమగు అనం
తార్థమందుతుందని వారి సంప్రదాయము. రసాభినీతమగు
సంవిదున్నీలమునే మనము బ్రహ్మనందముగా భావిస్తున్నాము.

సుందరం : అయితే, గృహస్థులగతి యేమి? వారి దాంపత్య
నిరతిలో అంగాంగసంయోగం విశిష్టధర్మం గదా ?

పరం : ఆ ! కొంచెము సమీక్షించి చూడు. దంపతీధర్మం
అపత్యసిద్ధిలో శుద్ధపరిణామమును పొందుతుంది. అనంతర
నైఖానసప్రవృత్తిలో నివృత్తిప్రాయమైన అకామ్య విప్రలంభ
ముఖంగా జీవితం విపాకము నందుచున్నది. మిథునాలంబనము
శిథిలంకాకుండానే అనుసంధానమంతా భావానుభూతిగా
పరిణమించే పరమావస్థయే ఆనందం. అమలినమైన స్త్రీ
పుంసయోగంలో ఈ చిత్తసంస్కారం ఆలీఢంగా ఉన్నది.

సుందరం : మిత్రుడా ! చలత్తులాప్రాయంగా ఉన్నది నా
చిత్తావస్థ. నీవో అచుంబితమైన నరనారీయోగమును దురవ
గాహంగా అవలోకిస్తున్నావు. కానిమ్ము ; నావాక్కు మొక్క

పోయింది; చిత్తము చిట్టింది. కానిమ్ము; నీవే కానిమ్ము. అవహితుడనై ఉన్నాను. నడిసముద్రములోనున్న నన్ను నదలకు. ప్రక్కన ఏదో కనిపట్టుతున్నది. అది పామో, పాశమో తెలియడంలేదు. త్యజింపకు; నన్ను త్యజింపకు !

పరం : సుందరం నీకోరిక దాటరానిది. అవశ్యం ఆదరణీయము. వింటున్నావా! నారీనరప్రవృత్తి - ప్రతిపత్తి అందామా, ఎంత నిర్మల నిరపాయమైనదో అంత నిష్ఠుర అపాయమైనదికూడా అగును. కాని, గృహభ్యంతరంలో నిరంతరము జరిగే కామేష్ఠిని మనము యథా సావధానంగా గమనించడంలేదు. మానవులకు అంతఃకరణమనే ఒక గోప్య కోశ మున్నది. అది స్నేహ ధారాధౌతమైతే విచ్చి విప్పారు తుంది. ఆ మహనీయావస్థే సుమానుషత్వం.

సుందరం : అవునోయి. అద్దంలో చూపినట్లు ఉంది నీ వ్యాఖ్యానం. నీ నిరూపణకూడా విశిష్టంగా విస్తరించింది. కాని, క్లిష్టంగా లేకపోలేదు. ఎల్లాగూ జీవితం స్త్రీ పురుష సంయుక్తంగానే పరిపాకము పొందుతుందీ ; అది దంపతులలో సంతానసిద్ధితో తనువిశుద్ధమై చరమ వైభావసచారణలో ఆనందమును అందిస్తుంది. కాగా, దంపతీనియతముకాని మిథునసాంగత్యంలో జీవితము అబద్ధమై, అనర్థగ్రస్త మవుతుందని పర్యవసానం. కాదూ? అంతేనా? నేను సరిగా అర్థం చేసుకొన్నానా?

పరం : నాభాష్యానికి నీసూత్రం చక్కగా కుదిరింది. అంతే...

సుందరం : (సాలోచనపై) మంచిది. ఈ నిరూపణకు పూర్వోత్తరములుకూడా సమాలోకనం చేసి ఉంటావు. వాటినికూడా వివరిస్తావా ?

పరం : ఆ, అల్లాగే, విను : దాంపత్యగ్రహణంలో అన్యత్వంగా ఒక మహాక్రతువు జరుగుతున్నది. పురుషుడు . శిక్షా కైంకర్యమైన బ్రహ్మచర్యను పరిత్యాగం చేస్తున్నాడు. స్త్రీ కూడా పిత్రగోత్రంతోపాటు తన అక్షయ కన్యా సౌభాగ్యమును విసర్జిస్తున్నది. ఉభయత్యాగ భాగధేయమే దాంపత్యం. అది అపత్యనూపాదికంగా స్వాత్మావలోకనకు సాధక మౌతున్నది. అనాదియైన శ్రుతికూడా ఇలాగే వినబడుతున్నది. ఈ మహారమునే సుభాషి తన గేయంలో సుగమంగా సురభిళింప చేశాడు.

సుందరం : పరంజ్యోతీ ! ఆ గేయం నేను వినలేదు, పాడితే వింటాను. కంఠస్థంగా లేదా ?

పరం : లేకేమి ! (అని, పాడును)

కోయరాదురా ! ఈ

కునలయ కోమల కుసుమకోశమును

కోయరాదురా !

తైంపభోకురా ! ఈ

తీయనిజంటల భావబంధమును

తైంపభోకురా !

చెఱపనేలరా ! ఈ

సృష్టి సుముఖ శుభసుందర తిలకము

చెఱపనేలరా !

సుందరం : వా! ఏమి రచనోయ్! చిక్కుతీసి, పాయలు
చీల్చి, దువ్వి, సన్న కచ్చులుతీర్చి, చక్కదనాలల్లిన కన్నె జడ
లాగా నుడికారాలు దండకట్టినట్లున్నదివా. పెన్నెరులకు
రాచిన కేతకీన్నేహ పరిమళంనలె ఏదో భావం గుబాళిస్తు
న్నది. (అంటూ, దీర్ఘ భావనలో వివశుడగును. కొంతతాళి, కన్నులు
వింతతేజస్సు వర్షిస్తుండగా విప్పి) సాధు! సాధు!! సుభాషి
సంక్తులు నిజంగా దివ్యసుభాషితము లవుతున్నవి. కాని,
జ్యోతీ! మన మనన మధనలు ఇంకా సాకాంక్షితా
లుగా అందీ అండకుండానే ఉన్నవి.

పరం : ఉద్వాహ ప్రయోజనం ఏరగానే దంపతీసాంగత్యం
న్నేహ సాహచర్యంగా మాటుతుంది; మాటనలె. నట్టిలువిడిచి
చిట్టడవిబట్టిన మిఘన సాహచర్యం సుమానుష జీవత్కళ్యాణ
మును లక్షించి వినియుక్త మౌతుంది.

సుందరం : అది యెల్లాగోయ్? లఘుక కడిగిన మాత్రాన
రింగుల గిన్నెలు సోమరస పాత్రలుగా మాటగలవా?

పరం : సుందరం! కొంచెము అభిముఖుడవై విను :
సహజమూ, సక్రమమూ, సంపూర్ణమూ అయిన రాజ
యోగంలో ఈ చిన్మయ వికాస మున్నది. వైభావసులం టే -

పండి వంగిన కల్పపాదపంబుల క్రింద

గాలితో ప్రాణాలు నిలిపేరు

పసిడి తామరపూల పసుపారు తీర్థాల

సతతంబు స్నానాలు సలిపేరు

అచ్చరల కట్టెదుట అమరమణి వేదికల

నిశ్చల ధ్యానంబు నిలిపేరు.

సుందరం : ఇది జీవత్ప్రకృతికి విరుద్ధము. సహజ సంగతం కాదు.

పరం : ఎందుకో, తేలికగా మాట్లాడుతున్నావు. నీవు విద్యాధరుడవని మఱిచిపోకు. నూనెత్రావిన వత్తిమీద ఘృతంపోసినా గ్రహింపదు. స్తన్యపానంవిడిచిన శిశువు తిరిగి మాతృవక్షంకోసము పరుగెత్తుటలేదు. వదలిన కుబుసాన్నికై భోగికులం ఆరాటపడుతున్నదా? నిజమేమంటే, భుక్త రుచులతో పరితృప్త తుష్టులయిన ప్రాజ్ఞులను ప్రాతతీపులు తిరిగి లాగలేవు. పునరాస్వాదనం ఒకపక్షంలో ఉచ్ఛిష్టభోగమే కదా! అంతేకాదు. కాండనుంచి కవటాకు మొలిచిన తరువాత దాని తరుణ సౌభాగ్యమంతా మొలకమీదనే ముఖి కృతమామిడి. ఇంకా...శుచిమంతమైన మిథునాంతర్మధ సంతో చిత్సభోదయం అవుతుంది. అది అమలినమైన స్మృతిలో అనుజ్ఞలదీపనంగా భాసిస్తుంది. ఆ భావమును నిలుపుకొనేవారు ఏతత్పునరావృత్తిని పర్యుషీతంగా పరిత్యజిస్తారు. కాగా, వివితభేలనం తనూత్సంగమును విడిచి భావాంబరములో విస్తరిస్తుంది. ఈ వినయ విషయ విరహదశలో, గార్హస్థ్య చరితార్థుడైన పురుషుడు సమస్త సతీకులమందును మాతృ మహత్కలను ఉపలక్షింప కలుగుతున్నాడు. అల్లాగే, స్తనంధయాసంగ తన్మయురాలైన స్త్రీయును యావన్నర జాతమును వత్సాకృతస్నంగా ప్రేమింప కలుగుతున్నది.

సుందరం : (ప్రబుద్ధముఖంతో) జ్యోతీ! ఈ మహత్తర దర్శనం నీకు ఏదశలో భాసించిందో తెలియదు. నీవు సుకృ

తివి. కటికచీకటింటిలో కళాపూర్ణోదయమైనది. ఆ సుము
హూర్తం—ఆ సన్నివేశం వినాలని వేడుకపడుతున్నాను.

పరం : ఒకానొకప్పుడు బిడ్డకు పాలిస్తున్న ప్రసూతా
చిత్రమును లిఖించాలెనని సంకల్పించాను. ఏతత్ కూపోపాస
నలో నసంతగ్రీష్మములు రెండూ గడిచిపోయినవి. బింబావ
బోధం కాలేదు. తుదకు కూపరేకల పొలకునలైనా పొడకట్టి
నవికావు. శ్రావణం నచ్చింది. ప్రశవశాలకు పోతున్న
కాదంబినీ కకోరగమనంలో యత్నించిదుపమేయంగా ఏదో
కొంత ద్యోతమయింది.

సుందరం : బాగున్నది. కృష్ణావతరణానికీ, యమునా రజ
స్వల తరుణానికీ చైతన్యసంబంధ మున్నదంటాడు సుభాషి.
అతనివాదం ఇప్పు డించుక అభిగమ్యమాన మవుతున్నది.
తరువాత—

పరం : వెంటనే రేఖావిలేఖనము ప్రారంభించాను. కాని,
అది పూర్తికాదు. ముఖ్యంగా శిశుముఖమును స్తనాగ్ర
విస్యస్తంచేసే వాలకం కుదరదు. ఎలాగో అది సవరించాను.
అనంతర రచన మఱీ కృత్రమయిపోయింది. అదంత శిశుముఖ
పీడనలో పులకించి తాదాత్మ్య మీలోస్మిలనములయ్యే తల్లి
చూపులను రూపించుకొనడమూ, రేఖంచడమూ అతి కష్ట
మయింది. అవయవములపొత్తు పొందికలలోనూ, వానికి
ఒప్పి ఒదిగే రంజనానులేపనములోనూ నా పడ్డ క్లిష్ట విలోడ
నానికి అంతులేదు. ఇల్లా అహూరాత్రములు నడిచినవి.
సుడిగాలికి చిక్కిన చిలక రెక్కలాగా నా భావనకూడా వ్యగ్ర

వ్యసనవిధూతమై, ఒరిగి-సురిగి-వివిక్తంగా-వివశమై వ్రాలినట్లయింది. ఆ సొక్కు సుస్వప్నమై, -అందులో నా శైశవపేశల శోభనమంతా కనపడ్డది. జారీ జారని ఆ స్మృతి దీపకచ్ఛాయలో ఆ పవిత్ర చిత్రణం సాగించి ముగించాను.

సుందరం : జ్యోతీ ! అసహ్యమైన ఉద్వేగమేదో నన్ను మెలిచి, నలిచి నములుతున్నది. లోలోపల సంతాపము పుటపాకమువలె ఉడుకుతున్నది. అవయవములన్నీ అంతర్దాహమువల్ల చెమరించి, క్లిన్నక్లిన్నము లవుతున్నవి. నఖశిఖా పర్యంతం ఏదో ఇష్టానిష్టవికారము ప్రాకుతున్నది. పెను బాములు పీకులున్నట్లు-క్రూర శస్త్రీకలు కోయుచున్నట్లు-శరీరమంతా దురంత వేదనతో బాధపడుతున్నది. ఎసటిసీళ్ళవలె మనసు మసలి తెరుతున్నది. వివేకం వెక్కిరిస్తున్నది. ఆపుడా! ఆగలేను, తాళలేను; పోదమురా. నీవు సృజించిన స్తన్యప్రదాన ప్రతిమకు ప్రదక్షిణంచేస్తే ఏమయినా శాంతి కలుగుతుందేమో !

పరం : (వ్యాకులము నభినయించి స్వగతంగా) ఇతని అవస్థ ఇలా ఉన్నది. ఇక వకుళగతి ఎల్లా ఉన్నదో చూతును. ఆ దంపతులు జీవచ్ఛాయలలాగా ప్రేమ చాంద్రదాయణవ్రతం పట్టారని విన్నాను.

సుందరం : మిత్రుడా ! ఏమి ఆలోచించుచున్నావు. పోదమురా ! పోదమా !

(తెర వ్రాలును)

పాప రంగము

పాప గృహము

ఇట్లుంటే అర్థంలాగా పరిశుభమై, చిత్రపటంలాగా సర్వాలంకార నాభితం. పాప ఆభ్యంగసముచ్చేద, నారంగ దుకాలించుట్టుకొని, నిరౌజములు తుడుచుకొంటూ, అకంచుకంగా దువ్వెనతో నిలువుబద్ధముమందు నిలబడి పాపట తీసుకొంటూ ఉంటుంది.

నకుళ : (పలుమాటు దువ్వుట నభియించుచు) ఏమిచేయాలె!
ఈ పాపట వంకలేకుండా నిలబడడం లేదు. సీతమ్మ పుట్టింటి చాలులాగా సీమంతము చక్కగా ఉండాలె నంటారు. సూటిగా చేయాలెనని సుగంధి పలుమార్లు దువ్వి దువ్వి వేసారింది; చక్కబడలేదు. పిన్ని ఎన్నితడవలో తడివి తడివి, దువ్వెనలు మార్చి, పరిష్కరించింది; వంకర పోలేదు. చిన్నప్పుడు ఎప్పుడో యాదాలాపంగా 'పాపట వంకరయితే బ్రతుకంతా వంకరేన'న్నది ఆ సాధ్య. ఆ మాట నాకు మాటి మాటికీ జ్ఞాపకం వస్తుంది. ఏదో వేడిసూదితో పొడిచినట్లు బాధపడతాను. శీలానికీ సీమంతానికీ, బ్రతుకుకూ పాపటకూ ఏమి సంబంధమో బోధపడదు. విరూపనతులనూ, పేద సేరంటిబండనూ, పరీక్షతో చూస్తాను. కన్యలనూ కాంతలనూ, సంధ్యలనూ వృద్ధురాండ్రనూ, జానపదులనూ నాగరకులనూ శ్రద్ధతో పరికిస్తాను; వారి పాపటలను పరిశీలిస్తాను. అంతటా, ధ్రువ రేఖలాగా వడివంకలు లేకుండా, ఋజు రమణీయంగా కానబడతవి. నాకర్మమేమి కాలిపోయిందీ? తమల పాపాలతో తల్లియినెలాగా నాపాపట ఎందుకు చక్కగా

నిలబడదు ? మానసపయస్సులు మలినములై పోయినవా ?
 హృదయకోశం ఒప్పు, విప్పు లేని తిలపిష్టపిండికలాగా ఎండి
 నదా ? ఏమయిందీ ? నాకూ నా జీవితానికీ, నా నడవడికీ,
 పోనీ, వంక ఉంటే, ఇంత శరీరమున్నదే? అదియేల నా నడి
 నెత్తిన అలంకారస్థానమందే చేరవలెను ? ఏమో-అవశమవు
 తున్నవి సర్వాంగములును! (మధ్వన ఆవతల పాఠ వేసి) ఇక తల
 దువ్వుకోను. మఱిచిపోయినాను-అభ్యంగనమాడిన సుమం
 గలి ధూపావర్జనం చేసికోకుండా కుంతలములు ముడువరాదు!
 (సూపపాత్రలో కర్పూరకణికతో అంటించి, మంచము వాల్చుకొని, శిరో-
 ములు జాతివిడిచి శయనించును, నిదురపట్టును.

పరంజ్యోతి (పాటపాడుతూ ప్రవేశము)
 గేయం [స్వగతం]

పేరీ పేరని క్షీరభాండమును
 కదిపి కలుపుదురె సఖుడా !
 త్రావిన తుమ్మెద తనియకపోతే
 ఇచ్చే పువ్వున కేముద్దో !
 వన్నెలువాడి చిన్నెలు చెదిరీ
 నవకముమాసే నరనారీగతి
 శోభనమంటే నమ్మేరా !
 సురసుఖమంటే నమ్మేరా !

ఈ గేయమును ఒకసారి నకుళ పాడుతుంటే విన్నాను.
 చెవులు అప్పగించి, చేష్టలు లేక, చిత్రావలె వింటున్నది
 సుగంధి. ఆమె యేదో ప్రశ్నిస్తుంటే నకుళ యేమో చెప్పు
 తున్నది. 'ముడి ముచ్చటగా ఉన్నా, విడితేనేగాని ముగ్గురుల

సిరి పైకి కానరాదు' అంటూ ఉండగా నేను వెళ్లాను. వాన జల్లుకువాక్కులు మూసిన కోకిలలవలె స్తంభించి నిలబడ్డారు వారిద్దరూ; నేను పశ్చాత్తాపపడ్డాను. కాని, జరుగవలసిన భంగం జరిగిందికదా అని ఎంతో కటకటలో తపించాను. అప్పుడు వారితో ఏమేమో, ఆకున అంటకుండా పోకన పొంద కుండా, సాకులాడి నిష్క్రమించాను. నాడుమొదలు నేటి దాకా ఈగేయం స్మృతిలో మెదిలినా, శ్రవణపాతమైనా బహుముఖంగా భాసిస్తుంది. (ఆటు నిటు పడించి) ఏమిదీ! వాకిండ్లన్నీ తెరిచి ఉన్నవి; ఎవ్వరూ కానరారు. ఇల్లంతా ధూపసుగంధం సుడివేస్తున్నది. నేడు శుక్రవారంకూడా. వకుళ యెక్కడికీ పోదే. ఆబిడకు గంపంత పూజాదికం ఉంటుంది ఈదినం. (గదులు నాలుగుప్రక్కలా పాజుచూచి, నాలుగడుగులు వేసి జనారాజైపు దృష్టిసాదించును. అకంచుక గా, సప్తార్యయంగా నిద్రాపోని పశ్యంతోవున్న వకుళా ముకుళమూర్తి దస్యనామవుతుంది)

పరం : (చకితుడై వెనుకడుగువేసి) హా! హతోస్మి. అహ్లా! అనుచితం! అక్రమం! అనిచ్ఛాపాతకం! (అంటూ పైనా, క్రిందా పక్కలా, కలియచూచును) ఏదో తపన, ఏదో తాపం, ఘాతుకుని నలె నన్ను తన్నుచున్నది. ఒడలంతా కందగడ్డనలె కమిలి ఉడికిపోతున్నది. ఉద్వేజనం ఉప్పొంగుతున్నది. అనయన ములన్నీ, ఎసటి నీళ్లనలె, మసలిపోతున్నవి. పంచప్రాణ ములు సుడిగాలిలో చిక్కిన ఎండుటాకులనలె ఎగిరి ఎక్కడికో పోతున్నవి. ఇంద్రియవ్యాపారంకూడా పెడవోయి జడీ భవిస్తున్నది. ఒక్కనిమిషములో ఇంత విపరీతపరిణామము సంగతమానా? (ఇంచుక ఆగి) అవిగో, తుహినధారలు; జడి గొని పైన కురుస్తున్నవి. శీత శీతలమయిన శ్రీచందనం పూస్తు

న్నారు ఎవరో ! ఎందుకో ! నిముసంక్రింద నిలుపజాలని నిట్టు
 డుకు ఉత్తరక్షణంలో కట్టూటగా మాఱింది. దవానల దగ్ధ
 మవుతున్న శిరస్సునకు శిశిరస్నేహంజనం పూసినట్లు, కాలు
 చున్న కన్నులలో కర్పూరం గుప్పినట్లు చల్లపడుతున్నది
 సర్వమూ. కుండకు కుమ్మరించినట్లు చూపులన్నీ ఒక్కసారిగా
 బయటపడి పోతున్నవి. ఆదిగో ! ఏదో హిరణ్మయకాసారంలో
 దూకి ఏకమవుతున్నవి. ఏమి ఈచిత్రం ! అవి మళ్ళీ తామర
 తూండవలె, విద్యుద్వీచికలవలె వెనుతిరిగి నా నేత్రకవాటము
 లను పగిల్చి ప్రవేశించుచున్నవి. నేను సమాధిలో ఉన్నానా ?
 మూర్ఛలో మునిగితినా ? మోహకూపంలో కూలితినా ?
 -ఏమయినాను ? మూఘడనైతిని; కాని, తెలివి తప్పలేదే ?
 బాచితి సతిక్రమించాను. అయితే, అది ఉద్దిష్టముకాదే.
 (నిట్టూర్పు పుచ్చి) అబ్బా ! క్షణక్షణం ఛిన్నంగా, ఉత్తలమై.
 ఉద్విగ్నమై, నా చేతము జాగ్రన్నిద్రా సంధిలో, చేష్టా
 ౭చేష్టా౭కృష్టిత మవుతున్నది. (కన్నులు మాయుట సభివయించి)
 అహో ! ఎక్కడి దీ మహాదృశ్యం ? చీకటి నెలుగుల నడికట్టిన
 చక్రవాళం క్రుంగిపోతున్నది. చాతకం తొలకరిచినుకులు
 త్రాగగా, చక్రవాకం వెన్న తింటున్నది. నవ్వుచున్న సగ
 శేఖరంవలె భూరిపక్షభాసంతంగా మహామేరువు లేచు
 చున్నది. ఈ విస్మయ విన్యాసంలో హస్తములుచాచి లోకా
 నికి హిరణ్మయదానంచేస్తున్న నటరాజతాండవము న్యంజిత
 మవుతున్నది. బేను. (స్మృతి సభివయించి) ఊహూ ! స్థలితమైన
 స్మృతి - పట్టుకొమ్మ దొరకని పసిచిలకలాగా-దిగ్భ్రమిస్తు
 న్నది. (వివశత్వము సభివయించి) ఏదో అంతస్ఫురితం అవ్యక్తంగా

అనుగ్రహంగా అలమి కొంటున్నది. దృష్టికూడా దూరాంతికవిర
 హితంగా ప్రసరిస్తున్నది. ఈ హేమకూట పక్షములనడుమ-
 నట్టనడుమ-సహస్రద్యుతి సంకులమైన లోయ-తుదీ, మొదలూ
 లేని లోయ-సోముడు తన ఘటమునిండా అమృతం నింపు
 కొంటున్నాడు. ఏడుగుఱ్ఱాలు మోయగలిగినంత సువర్ణద్రవ్య
 మును సూర్యుడు తన రథమున కెత్తుచున్నాడు. ఉద్ధాతములై
 పై కెగిరిన కాంతిరేణువులు పేరుకొని తారకలవలె మెలు
 స్తున్నవి. (స్తంభపడి నిలిచి) ఇరుప్రక్కలా పచ్చచేమంతులు
 అడవులవలె సందులేకుండా పూచినవి. రత్నరాసులు కరగి,
 కలసి, సెలలై, సొనలై, సన్నసన్నగా - స్తన్యధారలవలె-
 పొర్లుతున్నవి. క్రిక్కిరిసిన కొండగోగులచాళ్లు వెట్టిగా విరిసిన
 తలపూలతో త్రుళ్ళి తూగుతున్నవి. (కన్నులెత్తి చూచి)
 ఆహా! ఈ పసిమి-ఈ మిసిమి-సర్వమంగళాదేవి పసుపు
 భాండారమేమో! అంతా హిరణ్మయభూయం. కాని, స్థిమితము
 లేదే! రవ్వంత విశ్రాంతి కానరాదే... (ఆలోచించి) ఔను.
 విద్యుచ్చైతన్యమంతా ఏదో బ్రహ్మాండప్రసూతిలో సదమద
 మవుతున్నది. దీని పరిణామం ఏమగునో పాలుపోవడం లేదు.
 (ఉత్కంఠ నభినయించి) అబ్బా! నా అంగములన్నీ శబ్దఘటిత
 ములుకాని వర్ణములవలె నిరర్థకములైనవి. (ప్రస్థానిశ్వాసలతో)
 ఓహో! వక్షస్తరళ తారకానఖలతోకూడా ఆకాశము
 మహామోహంలో అంతర్హిత మవుతున్నది. మహా జవజటిల
 మైన జగత్పాణ ప్రసారం - విలంబితాలాపనమునలె-మంద
 సుందర మవుతున్నది. జ్వాలాభీలమైన అగ్నిమండలమునై తం-
 తన వేడి వివిధపదార్థ నిక్షిప్తంకాగా-మిత్రమండలంగా పుంజీ

భవించింది కాబోలు! ఇది, భూతముల ద్రవ్యస్వరూపం. అంతా, విశ్వమంతా, ఈ కాంతానర్తంలో రసీభవించినట్లున్నది. ఇదే రామణీయక ప్రసవావస్థయగునా?

నకుళ : నాపాపట...నాపాపట సంకతీరదా? తీరదా?
(అని కలవలించుచు మేల్కొనుచు) ఆహా! నిద్రపట్టింది. ఏమి నాపాపం! స్వప్నంలో సైతం నానంకలే నాకు కనబడుతున్నది. (అని మంచము మీదినుంచి లేచి వసానాగారముంచి లోపలికి వచ్చును) ఆహా! ఎంత ప్రమాదం జరిగింది! నేడు శుక్రవారం. (అంతా పరంజ్యోతిని చూచును. పరిధానమును కంపంతో సవరించుకొంటూ) జ్యోతీ! నీవెంత సేపయిందివచ్చి? (భయకంపాదులతో వెనుకడుగు ముందడుగు వేస్తూ కళవళపాటు నందును.)

పరం : దేవీ! నకుళా! నీవు నకుళవుకావు. సర్వ మంగళవు; మహామాతవు. (అని సాష్టాంగముగా నమస్కరించి, లేచి) నేను ధన్యుడనయినాను. స్త్రీ లోకమందు అదృష్టంగా ఉన్న దివ్యస్వరూపం నేడు నాకు దర్శనమయింది. (అని ఏదో సాఫల్య తన్మయావధాన సూచించుచు నిష్క్రమించును.)

నకుళ : (నిశ్చేష్టపోయి నిశ్శేష్టతురాలివలె చూపుడి కొంతసేపు ప్రతిమవలె నిలబడును. స్మృతి నిభినయించుచు) హా! హతవిధి! నాపాపం-నాపురాకృతం-ఇంతలోనే పూచి-పిందెగట్టి-కాయ బాణి-మళ్ళిపోయెనా? దేహమంతా ఎందు రేగుముండలతో బరికినట్లు ముండుతున్నది. అంతఃకోశములన్నీ కుమిలి పోతున్నవి. కష్టం-అతికష్టం-అర్థనగ్నమయిన నారూపం పరపురుషుని కంటపడ్డదే! ఏమి చేయాలె? ఈ పాపానికి పరిహారమున్నదా? ఎవరు చెప్పుదురు? ఎవరిని-ఏమని-అడుగుదును. ఆహా! పరం

జ్యోతి! అతడు నిజంగా పరంజ్యోతిస్వరూపి. ఆతని జీవితం
 సౌచిత్యదీపం. ఆతనికంటపడ్డదా నా కల్మషాకృతి! సుధా విశుద్ధ
 ములైన ఆతని చూపులు మలినములై ఉంటవి. (ఏదో తెలియ
 కాని వికారమును ఆశ్రియించుచు) తాళలేను ; సహింపజాలను.
 నాలో నేను భ్రమిస్తున్నాను. పూచిన పద్మమున రెక్కలు
 రాలిపోతున్నవి. చిగురాకు పెళుసెక్కుతున్నది. కాటుక
 చిప్పలు సున్నపుకాయ లవుతున్నవి. ఇది ఏదో విపరీతం; కాని
 పని ఏదో జరిగింది. (అని ఉన్మత్తవలె రిత్తివోయి మూర్ఛ నశిం
 యించుచూ పేపగద్దెమిద కూలబడును.)

సునందుడు (వీధివెంట వస్తూ)

ఏడుప్రాద్దులు జాతినవి. నేటికి కుందకాసారంలో ప్రత్యూష
 స్నానం లభించింది. అబ్బా! ఎందుకో ఈదినము చిన్నమ్మ
 లెవరూ ఆచాయ రాలేదు. కమలరేణుకపిశ్చమైన ఆ కాసా
 రంలో స్నానమాడితే ఒక ఆప్యాయం-ఒకానొక అంత
 స్సాత్విక స్పృహ-అచ్చినట్లుంటుంది. నా మనస్సు ఇప్పుడు
 బ్రహ్మమానసమునలె, నారదుని వీణాశ్రుతివలె బృంహిత
 మవుతున్నది. రసనకేదో రుచితగిలి, రమ్యాక్షరపదం వలె
 పులకింప చేస్తున్నది. పాడుదునా! కాదు, కాదు! అందులో
 రాగోద్వేజనమున్నది. కావ్యాలాపనచేతునా! అమ్మా!
 అది సర్వదా వర్జనీయం. కాని, అంతరంగమెందుకో కవితా
 కలనలో కరిగిపోతుంది. అదిగో, నద్దని బుద్ధి చెప్పలు వేస్తున్నది.
 కావ్యం సర్వతా నిషేధింపవలసిందే. కవులు మర్త్యులేనా?
 అయితే, వారేలోకంలో ఉన్నట్లు భాషిస్తారు. ఆరు ఋతువుల
 లోనూ ఆరుణ్యా తారుణ్యములు పంచిపెట్టే పుణ్యపల్లవమట!

సుకుమారచుంబనాలకు చెమరించే సుతిమెత్తని అద్దాలట! పండువెన్నెలతో పరిపుల్లలయ్యే పద్మాలట! ఏమిటి ఇదంతా? ననసీతా మహాకవి అని పేరుపడ్డాడు. అతడు అల్లే నలలన్నీ ఇల్లాగే ఉంటవి. అతని పద్యమును నోట పట్టకూడదని నిషేధించుకొన్నప్పటికీ దానిభావం జ్ఞప్తిలో నిలిచిపోతుంది. ఇదే కావ్యతంత్రమేమో! ఇందులో ఏదో మోహన మంత్రాభిచార మున్నది. నద్దన్నా నదలదు-అంటకున్నా అంటుకొంటుంది; వీనులు మూసికొన్నా వినబడుతుంది; కన్నులు విప్పకున్నా కనబడుతుంది. (పరిక్రమించి) ఇదిగో నకుళాభవసం. సమీపించాను. శుక్రవార ముఖిశోభలన్నీ ఈ యిల్లాలివాకిట కట్టుపడినట్లున్నవి. (లోపల ప్రవేశించును)

[వకుళ సునందునితో కకుళభవపడి, త్వరగా లోపలికిపోయి, కృత దుకూల పరిష్కారమై పచ్చును]

సునందు : మహాకవి కళత్రమునకు, ననసీత సమాధర్మిణికి ...నకుళా సువాసినికి, ఆత్రేయగోత్రుడూ, బ్రహ్మచారీ సునందుడు నమస్కారము.

నకుళ : (శిశిలస్వరంతో) అందరికీనీ కుశలమా? నేడెందుకో అసాధారణంగా ఉన్నది నీ అభివాదం.

సునందు : కానచ్చు. నేను పలుమారు లోలోపల తెలుపోసుకొంటాను. నా భావాలను-సమాసాలను విగ్రహించి నట్లు-నేనే విడదీసి విమర్శించు కొంటాను. చివరకు ఏమీ తేలక తలపట్టుకొంటాను. ఆ—

నకుళ : అంత క్లిష్టమైన సమస్య ఏలాటిదో...

సునందు : ఏమీ లేదు. నీవు నాకు అక్క-య్యవా-చెల్లివా?
 వామాన్యంగా పూజ్యవాచికంగా నీకు వందనం చేస్తుంటాను. కాని, మనసు కుదరదు. పూజ్యభావంకంటే సంనివాతప్రియమైన రక్తస్పృహ ఒకటి కదులుతుంది నిన్ను చూచినప్పుడల్లా. మాతృపక్షభావనకంటే సహోదర స్నిగ్ధమయిన చనువు చిత్తమును చల్లగా ఒత్తుతుంది. అందువల్ల, అరమర లేకుండా నీతో కలసి ముచ్చటించాలే ననే కాంక్ష లోపల పెరిగింది. ఆపుకోలేక ఇటీవల కులపతి నడిగాను—

వకుళ : (తొందరగా) ఏమని అడిగావు? (లోపల గుండెకొట్టుకొంటున్నట్లు ముఖసూచన అభినయించతూ వక్షమున చేయి చేర్చును.)

సునందు : గురుపుత్రిభామతికూడా ఉన్నదిలే అప్పుడు...

వకుళ : (ఆతురముతో) ఏమని అడిగావు కులపతిని? అది ముందు చెప్పరాదా?

సునందు : ఆ...ఏమీ లేదు. 'మేము బ్రహ్మచారులముగదా. విద్యార్థి దశలో దగ్గరి-దర్శించి-సంభాషింపదగిన స్త్రీ జనమెట్టిదీ?'...అని అడిగాను.

వకుళ : (త్వర సభినయించి) అందుకు గురుదేవు లేమన్నారు?

సునంద : ఇంతలో భామతి సందుకొని నవ్వుతూ, 'నాతో సంభాషిస్తున్నావుగా' అన్నది. నేనూ ఊరుకోలేదు. 'నీవు గురుకులకుమారదేవతవుగా' అన్నాను వెంటనే—తడువుకోకుండా.

వకుళ : ఆపైన?

సునందు : శిశిర సుఖములైన చూపులు నామీద పఱపి,
అయితే, అందుకు అర్హమైన యోషిజ్ఞనమేదో ఆమెనే అడిగి
తెలుసుకోమన్నారు వారు. అప్పుడు భామతి అనుజ్ఞకై నోట
అడుగకుండా చూపులు చాచి యాచించాను.

వకుళ : ఆ విశుద్ధ చరిత్ర యేమన్నది ?

సునందు : ఏ మన్నదా ? నీతోమాట్లాడు తున్నానుగా.
వేతే చెప్పడమెందుకూ !

వకుళ : (తనలో) ధన్యురాలను. గురుజనము నాయోగ్య
తను శంకించడంలేదని తెలిసింది. (ప్రకాశంగా) అయితే, నేడు
నీరాకకు విశేషకారణ మేమైనా ఉన్నదా ?

సునందు : లేకేమి. చాలా ఉన్నది. పాఠాలలోనే కాక.
భావంలోకూడా బాధిస్తున్న సందేహాలను తీర్చుకొందామని
పఱచాను. స్వేచ్ఛగా అడగవచ్చునా ?

వకుళ : నిరభ్యంతరంగా...

సునందు : ఇంట్లో మహాకవి కనిపించడేమీ...

వకుళ : ఆయన కుశీలవగోష్ఠికి వెళ్ళారు.

సునందు : ఆయన సమీక్షంలోకంటే పరోక్షంలోనే
మానాలుక కించిత్ర కించిత్ర ఆడుతుంది ; అల్పాల్పంగా
క్షైర్యం వస్తుంది. అయితే విను. దేవీ ! (అగ్ని) వకుళా ! (నిదా
నించి) అక్కయ్యా ! అడుగడలచింది కావ్యవిషయం. తెలి
సికో తెలచింది చిత్రసంగతి. ప్రారంభించనా ?

వకుళ : శీఘ్రంగా-యధేచ్ఛగా...

సునందు : అయితే, కాన్యమంటే యేమిటి? అందీ అందకుండా, పొందీ పొందకుండా, వేడి జీడిపలుకులు పాకం పట్టడమేనా కవిత్వమంటే. ఈపని ఎల్లా ఉన్నదంటే, ఎండ్ ఎండని పలాశపత్రాలు విస్తరి కుట్టినట్లున్నది.

వకుళ : ఎల్లా ఉండాలె నంటావు మిత్ర.

సునందు : అది అల్లా ఉంచు. మానవ సంస్కృతికి సవ్యా విష్కృతి కానలె నంటారు. అది అందటికీ ఇష్టమే; సంప్రదాయ సమ్మతమే. కాని, సమాజమును విప్లవాగ్నిలో కరిగి, ఉక్కు మూసల్లోపోసి, అచ్చుగుద్దిన ముద్దు బొమ్మలుగానో, మొద్దు విగ్రహాలుగానో తయారు చేయడమని అర్థమా?

వకుళ : అదికాదు. కాని, నీభావమూ, నీదృష్టి బోధపడలేదు.

సునందు : ఏమంటే, స్త్రీపురుషులే లోకంలో కనబడతారు. నిజమే. స్త్రీ జనంలో తీపి, పురుషవర్గంలోకారం ఉన్నమాటకూడా నిజమే. కాని, పిండిఅంతా అరసెలె చేసి, నెయ్యిఅంతా కారపుగారెలకేపోస్తే యేలాగుంటుంది! తుదకది విందూకాదు; మందూకాదు. అవునా!

వకుళ : అనంతరం—

సునందు : లోకంలో పేదరికం ఉన్నది. దాన్ని పీకివేస్తామంటారు. పెద్దరోగం ఉంది. దాన్ని ఉన్మూలం చేస్తామంటారు. కానచ్చు. కుష్టుమచ్చలు పుట్టుమచ్చలుగా మారక పోయినా రోగము మానవచ్చును. కాని, నిప్పచ్చరాన్ని తప్పించుకొరాదే. అది వేకువనే తనతో నిద్రలేస్తుంది. రాత్రి

తనతోనే పడకమీద వ్రాలుతుంది. జంటలయితే ఇరువురి నడుమా ఇమిడి పడుకొంటుంది. నీడలాగా, జీడిలాగా అది వదిలేది కాదే. ఎక్కడికిపోతే అక్కడికి వస్తుంది. ఆకులో ఈనెలాగా తీయరాకుండా వ్రాకుతుంది. బంగారమును నొంగిలిస్తుంది. ఇనుమును త్రుప్పెరినేస్తుంది. ధనికుని హృదయంలో వార్భాగ్య రసంలాగా దాగుతుంది. చెప్పవచ్చిందేమంటే, లోకంలో భాగ్య దారిద్ర్యాలు-క్రొత్త ప్రాత కోకలలాగ-ఆర్జించేవీ, వర్జించేవీ కావు. అవి మానవుని మనసునకు పెనబడ్డ మెలికలు. అవునా? కవులు, సుకవులు, నవకవులు ఈ పిచ్చి ముచ్చట్లు కట్టిపెట్టాలె; వ్యత్యస్త వ్యాపారానికి స్వస్తి చెప్పాలె.

వకుళ : సోదరుడా! నీ విప్పుడు కవిత్వమే చెప్పుతున్నావేమో! అయితే, నీ అభిమతమేమి?

సునందు : అక్కయ్యా! ఆపేస్తున్నావు నా ఊపును; తీపును.

వకుళ : లేదు లేదు. అది నాతలపు కాదు.

సునందు : చెల్లీ! కాదు-కాదు-అక్కయ్యా! (వకుళ నవ్వును) మానవుడెంత; అతని బయిసి ఎంతటిది! తన పరుపుచుట్టను పూర్తిగా పట్టడానికి చాలపు హ్రస్వహస్తాలు. వాటితో విశ్వంభరా వలయమును కౌగిలిస్తా నంటాడు. తుమ్మెద లేకుండా పూవులో తేనె తీయలేడు-పోయడంచేత కాకపోయినా-ఇంతటివాడు ప్రకృతిలోనున్న విమృద్భలమును పిసికి పిండి వేస్తానంటాడు. ఏమిటి ఇదంతా?

వకుళ : తమ్ముడా ! నీవే మంటావు ?

సునందు : నేను అనేదేమంటే, బాగా విను. మానవుని అంగబలం అంత అపరిమితమైనది కాదు. అల్పాల్పమైనదియినా ఆతని బుద్ధిప్రభావం అధికాధికమైనది. ఇది నమ్మాలే. దాని వికసనమూ, విలసనమూ ఉద్బుద్ధములై ఉపకరించే సంస్కారం కావాలే. దానికి తగిన అనురంజన శ్రుతిలో కావ్య గానం చేయాలే. అవునా ?

వకుళ : కాదన్నదెవరు ? కవుల కాంక్షకూడా అదే సనుకొంటాను.

సునందు : అదేనా? నిజంగా అదేనా? కవులూ గాయకులూ, చిత్రకులూ సర్తకులూ, వీరు కుశలంగా కదిపితేనే కాలచక్రం సమాసంగా, స్వస్థగమకంగా తిరుగుతుంది. గీతలలో, పూతలలో, ఆలాపనలో, అభినయంలో వీని ప్రభావం సామాన్యక సదస్సును ఆకర్షించి అలవరిస్తుంది. జీవచ్ఛాయా విస్కారం చేస్తారు వారు. ఈ అమృత దార్శనికులమీద ఒక కొత్త ఆకాశచ్ఛత్రం విచ్చి, విస్తరించాలే. మంగళ దేవతలు అక్షయ సక్షత్రాలతో లక్ష దీపాలు వెలిగించి తీయని త్రోవలు చూపాలే.

వకుళ : సునందా ! ఏమో అనుకొన్నాను. నీ హృదయములో విశ్వకల్యాణాంశ, వాక్కులలో అనుచ్ఛిష్టామృతం, పాదుకొన్నవి.

సునందు : చెల్లీ ! కాదు-అక్కయ్యా ! నీకే సచ్చిందానా ఘోరణి లేక, ఉత్పేక్షలోలాగా ఉత్త ఆరోపణ చేస్తున్నావా ?

నకుళ : లేదు లేదు. నీ మస్కణభాషణకు నా మనసు
అలా అభిముఖమై అనురణించింది. సరేగాని, ఈ
కవులునూ, చిత్రకులునూ-ఏ పథాన-ఏ భంగిలో-నడిస్తే
నీకూ, నీ సత్తీధులకూ ఇంపితవుతుందో చెప్పగలవా?

సునందు : నేను చెప్పడానికి ఉత్కృతిచుచున్నదే నీవు
అడిగావు. ఇదే సహృదయావరణమంటే. విను. నకుళా! విను.
కవులు కళ్యాణ వచస్కులని ప్రతీతి. లోకకళ్యాణం ఎల్లా
అంకురించి-అల్లుకొని-పూచి-ఫలిస్తుందో వారు జాగరూకులై
లక్షించాలె. పాదులో పురుగున్నంతవఱకునూ తీగె తిన్నగా
కొనెలు సాగదు; అసలు, బ్రతుకదు కూడా. ద్వేషం
విషక్రిమి వంటిది. మూడు దీనిని త్రవ్వి, ఏటి పాటవేయాలె.

నకుళ : బాగు! ప్రకృతిలోనుంచి మానవ ప్రకృతికి
వస్తూన్నావు.

సునందు : అది సత్యం. మానవుడు ప్రకృతి గర్భస్థుడని
మఱచిపోతే ఎల్లామఱి. మనసు మర్కటం వంటిది. మైత్రీ
ద్వేషములు రెండూ దాని వ్యవసాయములె. అందువల్ల,
మొదటినుంచీ మనస్సుకు మైత్రీ సంగం నేర్పాలె. ఆ వ్యసనం,
ఆ తీపీ నిలబడే నాధన కావాలె. అవునా?

నకుళ : నిజమే. కాని, ఆ విధాన మేమయినా సమాలోచనం
చేశారా మీరు?

సునందు : ఆ...ఆ విధానసూత్రం కవి హస్తంలోనే ఉన్నది.
వలసిన తీపీ-దిమ్మూ-వారి వాక్కులో చిక్కింది. అందు
చేతనే కావ్యం ఉన్నాదన తంత్రంగా, మచ్చు మందుగా,

ఉపకరిస్తున్నది. ఇది చిత్తప్రసాదన మంత్రంగా ఎందుకు వినియోగపడదు? మాపుతగలని పటంమీద శాలీన సారంగమును చిత్రింపవచ్చు; లేక, భయానక భల్లూకమును లిఖింపవచ్చు. గానంలో శ్రుతి, రాగ, లయలు సంమేళన ములై, మనస్సును మెత్తగించి, కరిగించి, సుఖసరస్సులో తేలించుతవి. కావ్యంలోకూడా ఈ రహస్యం గమనించాలె.

నకుళ : తమ్ముడా! నీ మేధాపుష్పము పూర్ణంగా విచ్చింది. ఎంతో దివ్యగంధం వీస్తున్నది. చిత్త వికార నిజపరిజ్ఞానంతోపాటు, తత్ప్రసాదన సాధనకూడా నీకు విశదమైనట్లు తోస్తున్నది. చెప్పనలసినదంతా చెప్పుతున్నావు. ఈ శుక్రవాసరం శుభదినం. కానీ—

సునందు : మొట్టమొదట కావ్యపదం సామాజికులకు శ్రుతిసుఖమియ్యాలె. పిమ్మట - అనురాగంతో - ప్రియురాలు ప్రియునివలె - (పెదవి కఱచి, ఇంచుక ఆగి) తల్లి. బిడ్డనువలె ఉపలాలించాలె. అంతేకాని, కావ్యంలోని అనురాగం మార్జారప్రణయంలాగా, కర్ణకకోరంగా, చిత్తవిక్షేపకంగా ధ్వనించకూడదు.

వకుళ : అంటే—

సునందు : అంటే బిడ్డకు పాలిచ్చి, నీరార్చి, నిదురపుచ్చే బాలెంతరాలి బాళినీ, చెంపలు దువ్వి, తిలకము దిద్ది, చీరా రెవికా సవరించి, కన్నెను తీర్చే పిన్నిప్రేమనూ, చల్లగా చనువు సళుపరించేలాగు వాకులో, వాలకంలో విప్పారేటట్లు విరచించాలె.

వకుళ : (తనలా) అస్థలితబ్రహ్మచర్యలో 'అనాహత
నాదమువలె రసస్వరూప మున్నట్లు తోస్తున్నది. (ప్రకా
శంగా) సునందా ! సాందీపగురుకులంలో అతీత సౌందర్య
స్వరూపం తాండవిస్తున్నమాట సత్యం. మీ గవేషణ
మా కండఱకూ అపూర్వ కళాసమున్మీలనం కావిస్తున్నది.

సునందు : విదుషీ ! సాహితీ విచికిత్సలో ఇటీవల పరం
జ్యోతి ఇల్లా ఉపన్యసించాడు. ఆతని వాక్కులు జ్యోతి
ర్మయంగా ప్రకాశించినవి. వాటిని తూ చా తప్పకుండా స్మృతి
సంధానం చేసికొన్నాను. విను. వినతగినవి; మననంచేసి
మన్నింప తగినవి.

వకుళ : కుశలమతీ ! అంతకన్న మఱేమి కావలెను.
అవధానంతో, అతి శ్రద్ధాకుతుకములతో, అవహితనై
ఉన్నాను.

సునందు : కాన్యబంధము దృశ్యరచనలో అధిక ప్రభా
వము నందును. అది సాహితీ సీమంతమాణి వంటిది. వకుళ—
(అవశంగా జంకు నభినయించి) ఆ...

సునందు : అతివా ! ఎందుకో చివుక్కుమన్నావే. వకుళ
(స్థిమితము నభినయించి) ఏమీ లేదు గురుపుత్రుడా ?
పరంజ్యోతి పరమ మీమాంసను వినుటకు సంసిద్ధుడగుచుంటిని.

సునందు : బౌను. బాగా గమనింప తగినదే. నాటకము
నరనారీజనుల నటన. కాబట్టి, ఆ నాటకము చూచేవారి
గుండె కరగపోతే, చూపు సున్నిగ్ధం కాకపోతే, మనసు మధు
మయం కాకపోతే విరచన విఫలమవుతుంది. మానవుని

అడుగుజాడలు కనబడాలె ; మగువ మంగళస్వరం వినబడాలె.
 ఆ యా రంగాలలో నడిరేయి తలుపు తట్టిన చప్పుడు కానీ,
 ఏకాంతంలో ఎలుగురాల్యబడిన కంతంగానీ, పోనీ-విప్రలంభ
 ద్వారాల క్లాంతా క్లాంతమైన చింతా శ్రుతిగానీ రాకపోతే
 ఎందుకు ఆ నాటకం ?

వకుళ : నిజం...

సునందు : చేష్టలలో భావం చిందాలె; పలుకులలో పాలు
 చిలకాలె. నాటకానికి ప్రాణనాడి అదీ. అంతేకాని, ప్రియుడు
 చచ్చిన ప్రియురాలితో-ప్రియురాలు పోయిన ప్రియునితో-
 పెనబడే అనిష్టగాథలలో, రాజుల రణదాహం రక్త ధారలతో
 తనిపే మారణ సంఘటనలలో, ఘాతా, ఘరణా, ద్వేషం,
 ద్రోహం, హింసా, హత్యా అవిభాజ్యంగా పురులెక్కి, ముడి
 బడి, సామాజికులు నిర్ణాతపాద్యే భీభత్స సంనివేశాలలో
 రూపకల్పనకు తగిన ఇష్టార్థం ఇముడదు. పైగా జీవితం
 కేవలం రాక్షసాంశం కాదు. అందునూ మానవుడు మనో
 బుద్ధి అహంకారములచే విశిష్టుడై, యుగయుగాంతర విజ్ఞాన
 శిఖావాసనలు గల జీవి. ఈ కారణాలచేతనే దుర్దారుణ
 నిష్ఠురములైన క్రోధ క్రూర్యాది భయానకములను ప్రాణేం
 ప్రాయములు సహించి భరింపలేవు. సామాజికులుసూడా
 ఎంతోసేపు చూడలేరు. అలాటి క్రూర సంనివేశాలలో
 విభావానుభావాదులకు స్థాయిసూడా సంఘటిల్లదు. మాన
 వత్వములో సాకుమార్య శోభాదులున్నవి. అవి ప్రసన్నంగా
 పరిణతములు కావాలె ; చిత్త ప్రసాదనం పొందాలె. ఆ

ప్ర.యోజనం రూపకముఖంగా జరుగుతుంది. చాక్సుష క్రతువువలన జనులలోని జంతుత్వము శమించుతుంది. జనులు సుజనులై, సుసంస్కృతులై, సుధారణాచణులై సమాజమును వినయవిరాజనం చేయాలె. అదీ సాహితీకి లక్ష్యం. ఉత్సాహమా, ఉత్సుకతా, ఉల్లాసమూ ప్రాణికి ఉజ్జ్వేన పోషకములు. పయిరగాలి పచ్చ పొలానికిలాగా, ప్రపంచ ప్రవృత్తి కష్టసుఖ కల్లోలంగా ఉన్నది; ఉంటుంది. ఉగ్ర దృష్టిలో, ఉద్రేక ఘోషలో ప్రాణిని ఆదుకొనే సత్త్వాంశలు లేవు. సాంత్యనంలో, సామరస్యంలో, సమాధాన సారశ్యంలో అభయోపచారము కలదు. ఇలాటి చల్లని కల్పనలకే కళలు ఉపకరిస్తవి. హాయి కులికే వేణువ్రాదితే పోట్లకోడె పులకించి నిలబడుతుంది. తప్పెటలు వాయిస్తే మీదబడి త్రొక్కుంది. (నిమిష మాత్రము నిశ్వాసము విడుచుచు)

నకుళ : (శాంతి భాంతులు మిశ్రమంగా అభినయించుచు) సహృదయ కీర్తారమా! పరంజ్యోతి పంక్తులు అమృత ధారారక్తములుగా ప్రసరించినవి. ఇది ఒక మహత్తరమైన అభినవ దర్శనంగా సంభావిస్తున్నాను.

సునందు : సోదరీ! సత్యంగా 'దర్శనమే'. పరంజ్యోతి తన సాహిత్య ప్రతిపాదనమును ముగించే వాక్యములు విను. చ్యుతసుందరిని బహిష్కరింపని బ్రహ్మచారిణులూ, పతితులకు తొలగించనని ప్రియవాదులూ కావాలె లోకానికి. వారే నాటకాలలో పరివర్తన పొంది, పొందింపగల, కుశీలవులగుదురు.

వకుళ : పునః అంతస్తాపము సూచించి (తనలో) ఆహా !
పరంజ్యోతి హృదయ కువలయమెంత ప్రేమజ్యోతాన్ని
మయము.

(తెర వ్రాలును)

అజివ రంగము

రేప తీప్రాసాదం

సుగంధి హటపాడుతూ పెరుగు చిలుకుతున్నది

సుగంధి : కూడీ కూడని క్షీరకుండికను

కుదిలించెదరే సఖుడా !

త్రాగే తుమ్మెద తనియకపోతే

ఇచ్చేపూవున కేముద్దో !

నన్నెలువాడీ, చిన్నెలు చిదికీ

నవకమునలిగీ చెదిరేచేష్టలు

అందంబంటే నమ్మేరా-ఆ

నందంబంటే ఒప్పేరా...

విభాదేవి ప్రవేశించును

విభ : సుగంధీ ! ఇల్లంతా పల్లవించేటట్లు, పరిసరమంతా పరిమళించేలాగా పాడుతున్నావు. నీ వల్లభు డింట్లో ఉన్నాడా !

సుగంధి : (కవ్వపుత్రాడును చల్లకంచానికిచుట్టి హస్తములు ముకుళించి) కులపాలికా ! నమస్కారము ! కలుష కాసారంమీద ఆదిత్యరేఖలాగా ఉన్నది నీరాక. ఎన్నిసారులో భగవతిని ఆమతించి, వినయార్చన చేయాలని నేనూ, నాథుడూ అనుకొన్నాము.

విభ : మఱీ అయితే ఎందుకు పిలవలేదు ?

సుగంధి : ప్రతిపర్యాయమును నా సంశయాత్మక నన్నుడి గింపగా ఏదో సాకుపెట్టి తారసించాను. నా ప్రియుడుకూడా

సావాససంకటమున కాబోలు ఉపేక్షించి ఊరకుండేవాడు. ఇల్లా దినసములు దాటిపోయినవి. నేడు పుణ్యయోగం. (అనుచు పేయతో అల్లిన పీటవేసి విధేయముజ్ఞయై) దేనీ! సుఖాసీనవు కమ్ము. (అని చేతులుజోడించి నిలుచును)

విభ : కుమారీ! శుచిమంతుల సంకల్పములే సంతర్పణలు. ఉపచారము లక్కరలేదు. మీరందఱును కుశలమా? ఏదీ! మళ్ళీపాడు! దధిమధనమర్థల ధ్వనులతో నీ కలకంఠ గీత మెంతో స్వాంత సముదింతంగా వినబడ్డది.

సుగంధి : (మాడక 'కూడీకూడని' అనే గేయము పాడును)

విభ : చిన్నదానా! నీ దధిభాండములో పొర్లిపోయే నురుగులలాగా నాచిత్తంలోకూడా ఏదో ఉచ్చలస్వచ్ఛ స్వాదుఘేనము పొంగుతున్నది. మంచిది. ఈగేయ మెవరు వ్రాసిరి?

సుగంధి : నారమణుడే రచించాడు.

విభ : ఆ! నేనుకూడా అలాగే అనుకొన్నాను. ముక్తామణి మాలవంటి ముగ్ధచరణబంధంలో సుభాషిత సౌభాగ్యం తరళిస్తున్నది. కాని, చాకిరేవు మొదలు చంద్రశాలదాకా వినవస్తున్న అతని పాటలలో ఇది ప్రచారానికి వచ్చినట్టులేదే?

సుగంధి : పిన్నీ! అవును అదినిజమే. ఈ వెన్నయింకా మాయంటనే, నానోటనే నిలిచిపోయింది. దీనిని బయట రానీయలేదు. నేనే అందుకు బాధ్యురాలను.

విభ : ఎందుకంత స్వార్థవై నావు? సుందరలేఖన ప్రకాశనం, సుస్వర కలాపవ్యాపనం ఈరెండూ పుణ్యకాండలో

చేరినవే. వీనిలో మానవీమానవ మానసము తరంగించే ప్రభావమున్నది. నేను పఠించి, పాడి, గోకులంలో ప్రచారమునకు తెస్తాను. ఇంకొకమారు పాఠా!

సుగంధి : వరవచస్వినీ ! వలదు! వలదు! ఇందులో కష్ట కలుషమైన ఇష్టాపత్తి ఉన్నది.

విభ : అది యెట్టిది ?

సుగంధి : జననీ ! (అని లజ్జానుతాపము లభిసయించును)

విభ : బిడ్డా ! వగకై నా, వగపునకై నా వాత్సల్య వైకుంఠములో దాపరికం అక్కరలేదు. కట్టలుతెగి, మిట్టపల్లాల పాలైన శైవాలినీసంతతి సైతం సముద్ర వక్షములో తలపెట్టి శాంతించుచున్నది. నీ కెందుకీ ముందు వెనుకలు?

సుగంధి : ఉపాధ్యాయీ ! ఉవాత్తచిత్తవు. నీదర్శనం పిపాసువులకు పీయూషశాలవలె నాకు నేడబ్బినది. విపరీతంగా తపింపచేస్తున్న నా సందేహదాహం చల్లార్చుకొందును. భద్ర బాంధవీ ! ఈనాడు ఉద్రేకించిన స్త్రీజన సంక్షోభ నీచెవి సోకి యుండును.

విభ : విన్నాను; కన్నులారా కన్నానుకూడా. కాని, ఈ పురుష విముఖి విగ్రహానికి మూలమేమిటో బోధపడడంలేదు. అయితే, ఈ ప్రచండ ప్రతిరోధమునకు కారణమేదో ఉండవలెనని అనుమానించాను. బిడ్డా ! ఈ విరూప రూపకానికి నేపథ్య పరిచ్ఛేద మెట్టిదో తెలిపెదవా ?

సుగంధి : శుభ్రమతీ ! లోకంలో స్త్రీ పురుషులకు పరం
పరాగతంగా ప్రధాన ద్వితీయానస్థానము లబ్ధినవి. శబ్దబ్రహ్మ
సంస్కృతమయిన సమస్త పదఘటనకూడా దీనినే బలీకరిస్తు
న్నది. అసంఖ్యాకంగా విస్తరింపగల సంఖ్యాకల్పంలోకూడా
ద్వితీయమే కూడినా, గుణించినా, అవికల్పంగా నిలుస్తున్నది.
ఈకారణాలవల్ల ద్వైతబంధమే సత్యప్రస్థానమని సిద్ధాంతం
కాలేదా ?

విభ : బుద్ధిమతీ ! సిద్ధాంతం మాటకేమిగాని, నీ
మీమాంస మిక్కిలి ముచ్చటగా ఉన్నది. అయితే—

సుగంధి : ప్రాణిపాయకమైన పాశవనైజం ఇరువురిలోనూ
అపరిహార్యంగా ఉన్నది. ఆ పశుప్రసక్తి ప్రసారములను
మానుషంగా మార్దవించి, సుమానుషంగా సౌష్టవించి, సుర
భూయ సుందరం కావించడమే స్త్రీ పుంస యోగం. ఇది కేవల
తర్కతంత్రముకాదు; అసిధారా నిశితమయిన అఖండ
వ్రతము.

(తెరలో)

పెరిగాము చిన్నపుడు విరుగు తరుగులు లేక
పొరివోని నేస్తమున పొందునా పొత్తునా—
నుంత్ర తంత్రాలలో జంత్రవాద్యాలలో
తెరయెత్త తలవంచి పరిణయంబై నాము

విభుడయ్యె అతడంత
వెలది నైతిని నేను

సుగంధి : విన్నావా! అదిగో, నీళ్లుతీసికొని పోతున్న మధురాపురీ పురంధ్రులు తమ ఆవగీత గీతను పాడుతూ వెక్కసం వెళ్ళపోస్తున్నారు.

విధ : కుమార్! విన్నాను సోదరకాంతల క్రాంతిక్రేస్తన. మిథునవ్యవస్థలో ఈనాడు మీరు గుర్తించిన వైషమ్యం క్రొత్తదికాదు. మానవ స్వరూపంలోనే ఈవ్యవస్థ రెండు సగ సగాలుగా ఉన్నది. ఈ రెండు సగాలూ ప్రకృతి పురుష ప్రతిపత్తిలోనే ఉన్నవని కొందలు పురాణ బ్రహ్మవాదులనక పోలేదు. అకామంగా సృష్టి జరిగింది. నాడుమొదలు నేటి వరకును ప్రకృతి పురుషులు ఏకం. కావలెననే అవ్యక్తసూత్రం ఇద్దరినీ సమానంగానే లాగుతున్నది. అందువల్ల స్త్రీ పుంస యోగంలోకూడా ఈ ద్వంద్వస్థితి విరుద్ధం కానక్కరలేదు. కానిమ్ము. ఇప్పు డీది ఇంత ఉపద్రవంగా ఉద్వేగించడానికి సేతువేమి?

సుగంధి : పాపనీ! పిల్లల కల్లోలమును తల్లియే తీర్చాలె. సంనిహితకారణం నీకుచెప్పి, ఆదోష పరిహారమునుకూడా అడిగి తెలిసికొంటాను. (కొంచెము నిదానించును) పురుషుని కామితం అనంకుశంకావడం, హద్దులుదాటడం, అసలు దాని మితిమేరలే తెలియకుండా తీవరించడం తటస్థించింది. విజ్ఞాన కాండలోకూడా దీనికి నికర్తనంగానీ, ప్రాయశ్చిత్తంగానీ కానరాలేదు. పైగా, త్రివర్గాంతరమైన కామం పూర్తిగా పురుషసుఖావశేషంగా అపదిష్టమయి భ్రష్టం కాసాగింది. మఱిన్నీ, పడుచుతనవు సుడిగుండాలుపడి దుర్వేగభ్రమణంలో

చొచ్చుకొని పోసాగింది. ఇక, కుటుంబకాసారం క్రుళ్లుకుంట
అయిపోదా ?

విభ : సుహాసినీ ! అమరావతిదారి అడిగితే అలకాపురి
మీదుగా చూపుతున్నావు; సూచిస్తున్నావు. కాని, సూటిగా
చెప్పడంలేదు. నీ నాథుని నైపుణ్యాచారాలు నీకుకూడా బాగా
అంటినట్లున్నవి. ఉన్నదిచెప్పు. నేనునూ ఆడుదాననే.

సుంగధి : సుశ్లోకినీ ! ఊమించు. ఇక చెప్పివేస్తాను. లీల,
సుభాషి వీరిద్దరు ఆశైశవ స్నేహితులు. నీవు వినియుందువు.
ఎందుకింత, జగమెఱుగును, నేను బాగా ఎఱుగుదును. నమ్ము;
నేను చెప్పేదంతా నమ్ము. సుభాషిపట్ల లీలకు మైత్రీ ముదిత
భావనలుతప్ప వేఱులేవు; త్రికరణయూలేవు. ఆమె అంతరంలో,
అభిలాషలో, అనువర్తనలో ఇనుమంతైనా ఇతర సర్వస్వర్థ
కానరారు. అనుమితంగానైనా నాకు, నాకేమి—ఎవ్వరికీ
కూడా, శంకాస్పృహనా తగులలేదు. ఇలాటివారిమైత్రీ మలి
నమై, మసిపాటి చెడిపోయిందంటే పురుషుణ్ణి ఏమనాలె ?

విభ : చెడ్డదా ! ఎలా చెడిపోయింది ?

సుగంధి : ఊరినుంచివచ్చి ఇంట్లో కాలునిలువక అతడిని
చూడబోయింది లీల. దొడ్డిలో మల్లెపందలిని సవరిస్తున్నా
డట సుభాషి. ఆగలేక అక్కడికేపోయింది ఆబేల. చుట్టు
ప్రక్కల ఎవ్వరూలేరు. లీల అతని దండనంటి నిలువబడ్డది.
ఆకస్మికంగా ఆమె చుబుక ముందుకొని చుంబన చేసాడు. ఆ
పిల్లకు అంతా అయోమయమై పోయింది. ఇంచుక తేను
కొన్నది. ఇల్లుచేరింది. ఉండ బుద్ధిపుట్టలేదు. భయము బెట్టిం

చింది; మనసు మారుమనలింది. ఏమీతోచక మా యింటికి పరుగెత్తి వచ్చింది. తెగీతెగని వాగ్బంధంతో తన కథను కన్నీళ్ళతో తడిసి నాకిచ్చింది. నా బుజాలమీద రెండుచేతులూ వేసి 'అక్కయ్యా! నా ముఖమాలిన్యం ఎలా పోతుందో ముందు చెప్పు' అన్నది. ఇద్దరమూ కొంతసేపు సంతపించాము. నా కేదో స్ఫురించింది. తోడనే పాదప్రక్షాళనచేసి, పీతాంబరం కట్టుకొని, మా పూజామందిరంలోనున్న గంగాతీర్థము తామ్ర కలశములో నంచాను. తులసికోటలోని దివ్యకణమింత తెచ్చాను. తలుపులుమూసి లావణ్యవరేణ్యమయిన దాని ముఖాన పూసాను; రాచాను; తుడిచాను; తోమి కడిగాను. అప్పటికి ఆ దీనకు కొంత ఊరట కలిగింది. 'పోతానే! మాలమ్మ అరుస్తుందీ' అంటూ వెళ్లబోయి గోడమీది అద్దంలో చూచు కొన్నది. ఈ-ఈ-సీ-సీ-అని అశ్రుక్లిన్నస్వరంతో 'పోలేదే అక్కయ్యా! మైలపోలేదే, మకిల వదలలేదే' అంటూ తన్ను తానెరుగని తారుమారు తంద్రలోపడి, అడుగులు తడబడగా, అధోముఖయై వెళ్ళిపోయింది. అనిచ్చాపాతములైన ఈ పాత కాలకు నికర్తనమెట్లా? ఈ ఘాతకు ప్రతీకారమెట్లు? స్త్రీ జన శీల మెల్లప్పుడూ కదిలీకంటక సాంగత్యంగా భయపడ వలసిందేనా? ఉభయత్రా చిన్నంకావలసింది స్త్రీ జీవిత మేనా? దోషాదోష విచారణయందు ధర్మశాసనము ఇల్లా ఏకైక పాక్షికమై పోయిందా?

విభ : కులీన కాముదీ! ఈ మైత్రీఘాతక కథనం చేస్తుంటే నీకంతం కాలరమయింది. ఇక నీ అంతరమెంత దురంత నిర్ఘాత నిహతమయిందో ఊహింపనచ్చు. ఇప్పుడింత చందనం

పూయాలె కనబడని నీ కాకకు. విను: ఈ స్త్రీ పురుష తంత్ర
 మునువిప్పి విడదీస్తాను. మానవ చరితమును విలోకిస్తే
 కాంతాలోకానికి ఈ కడగండ్లు ఎన్నడునూ తప్పలేదు.
 దీనికి హేతువును ఇలా ఊహించాను: స్త్రీచైతన్యములో
 దాక్షిణ్య ధాతువు అధికాధికంగా ఉన్నది. అందువల్లనే
 అలభ్యమానమయిన స్తన్యదాన సుకృతి ఆమె సొత్తైనది.
 సహజ సాత్వికమైన ఈ ధర్మముచేతనే ప్రాణిక్రతుకాండ
 పరిపూర్ణంగా, నిర్లిప్తంగా నిర్వాహక మవుతున్నది. ఇది
 అనన్యమయిన ఒక మహా చైతన్యానుభూతి. దీని మహిమవల్లనే
 స్త్రీకి లోకమంతా రక్తప్రజాసక్తంగా పొడకట్టుతున్నది.
 శైశవం అతినగ్నమూ, అజ్ఞాత విషయమూ అయినకారణం
 చేత స్త్రీ పుంస వైషమ్యమునకు ప్రసక్తిలేదు. ఇది లోకంలో
 కనబడుతూనే ఉన్నది. పడుచుదనము పల్లవించినప్పుడే ఈ
 సంబంధము విషమించడమూ, విరూపంకావడమూ సంభ
 విస్తున్నది. అయినా, దాక్షిణ్యమహూదయం సంభన్నం
 కాలేదు. దీని విచార పరిహారములు స్మృతिसంహితలలో
 లభించుటలేదు నిజమే. పురాణ ప్రణవాదులు అకామహాతు
 లగుటచే వారి కీ ప్రస్థానచింత పట్టలేదేమో. మహర్షి కళత్ర
 ములుకూడా ఈ దుర్విపాకం తప్పించుకోలేక పోయిరి.
 ఎఱుగవా?

సుగంధి : దృష్టాంతం?

విభ : అహల్యాఽసువృత్తం.

సుగంధి : అందున్న మహార్థమెట్టిదీ?

విభ : మాంగల్యవతీ ! అహల్య పూర్ణదాక్షిణ్యమూర్తి, చిత్రామణి, కామధేనువులకు నాథుడైనవాడు ఇంద్రుడు. విశేషించి, యజ్ఞయాగాదులలో పురుహూతుడు. అప్పరస కులానికి అధిపతి. అట్టివానికి కామలాలస తీరిందికాదు. ఆతని చేతము అహల్యాముఖి లక్ష్మీబద్ధమై విహ్వలించింది. దానితో, దేవేంద్రుడు అకించనుడై, అతికృపణుడై, యాచ్ఛాదీనుడై, దాక్షిణ్యగుణకుల్య అయిన అహల్యను కామ్యభిక్ష పెట్టమని అర్థించెను. ఆ మహాపత్నినతకు అది దుస్తరమైన దుస్సంధి చిరుణం. అటు దాక్షిణ్యంతో కరిగిపోతుంది; ఇటు శీలభంగ మునకు తపిస్తుంది. తుదకు తన స్త్రీ చైతన్యస్వభావమే గెలిచింది. తన జీవక్షీరములను ధారవోసి అమరేంద్రుని బ్రతికించి, తాను పాపాణ్ణమైపోయింది.

సుగంధి : ఆచార్యాణీ ! అదెట్లు సంభవము ? నీవు కావించిన ఉదాత్త వ్యాఖ్యానమునుబట్టి దాక్షిణ్యాది రూపమైన నాశీచైతన్యము ప్రత్యణు పరమమైన మహా స్వాతికాంశగా తేలింది. అలాంటప్పుడు దాని ప్రభావ మింతమాత్రమే అగునా ? అగ్ని కలుషిత మాతుందా ?

విభ : కాదు! కాదు! దాక్షిణ్యప్రభావము అనంతం; అనా హతం; అనపాయం. అయితే, నిమిత్తమాత్రంగా ఏతద్విని యోగం పరిణమిస్తుంది సూర్యచంద్రుల తేజః ప్రసారంవలె. అందువల్లనే, అనసూయాది తపస్విసీమతల్లులలో ఈ ప్రభావం మాతృ మహిమారూపంగా భాసించింది. సిద్ధిలో శుద్ధివిచారణ అక్కరలేదు. ఎందుకంటే, శుద్ధమైతేనేకాని సిద్ధికాదు— ప్రసూత అయితేనేకాని పాలిండ్లభాగ్యం సఫలించనట్లు.

అనసూయ మహామాతృ స్వరూపిణి. ఆమె త్రివర్గశుద్ధిని
పరిశీలించ వచ్చారు త్రిమూర్తులు.

సుగంధి : పురుషులను ఏకాలంబానూ ఈ స్త్రీధర్మ
పరీక్షావ్యసనం వదలినట్లులేదు.

విభ : పోనీ, అలాగేకావచ్చు. కాని, ఆ నిత్యజనయిత్ర
పవిత్ర సమక్షంలో బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులుకూడా
నన్నులై, నిరర్థకులై, నిష్క్రతులుకాక తప్పలేదు.

సుగంధి : భద్రభాగినీ! అబోధమైన స్త్రీ జీవిత రహస్య
మును నేడు నీవలన తెలిసికొని ధన్యనైతిని. అప్పుడప్పుడు
నావల్లభుడు ప్రణవ, ప్రణయ వివేచనము కలాపితో చర్చి
స్తుంటే వినేదానిని. అం దీ విషయం కాదాచిత్కంగా సంగత
మవుతుండేది.

విభ : అవును. ఈ జీనద్గుప్త తంత్రమును హృదయ
వాదులు ఇంచుమించుక సమాలోచనం చేస్తున్నారు నేడు.
ప్రణవమంటే ఆదియందు సవస్వరూపంగా ముఖీకృతమైన
అనాహత నాదం. ఆ ప్రసన్న ప్రాణశ్రుతి చూపి ప్రచోదించిన
లోకనయమే ప్రణయం.

సుగంధి : అక్షగమూలావాలనైన ఈ జీవలక్షణం ఎంత
విచక్షణంగా ఉందో అంత అంతరాప్యాయంగా హత్తింది.
ఏదో ఆపాత విమలామృత సేచనలో తడిసిపోయాను.
నా చెలి—

(తెరలో)

స్తన్యంబుతో నచ్చె తాకితే మాసేటి
పసిపూప నవకముల పసిమికోమలికమ్ము
మవ్వంపు మెలుగుతో నవ్వు మీగడమిసిమి

మధువు నాస్వాదింప మరిగి నప్పటినుండి
సళ్ళేను ఆవన్నె-తెళ్ళేను ఆచిన్నె
కనవోయి సఖుడ ! ఈ కనరాని సుఖశోప

సుగంధి : అదిగో వకుళ ! దానికి నూరేండ్లు. ఓపరాని
అనుతాపమును పాటలో వెళ్ళబోసుకుంటూ వస్తున్నది.

విభ : అవును. వకుళం వాడిపోతున్నది. ఎక్కడ ఎండ
తగిలిందో ?

సుగంధి : తెల్లీ ! దానికథ తుహిన నిహితమైన శతపత్రం
నలె పాపతాప విద్ధమయింది. దానిచేతనే చెప్పిస్తాను.

[వకుళ పాటపాడుతూ ప్రవేశించును. మాసినచేలం, దువ్వుకొని
శిరోజములు, చింతాకృత్తమైన ముఖం.]

సుగంధి : చెలీ ! ఎక్కడనుంచి వస్తున్నావు ?

వకుళ : ఇంటినుంచే ?

సుగంధి : ఇదే, భగవతి విభావతి. నీవు వినియుందువు.
అభివాదముసలిపి, ఆశీస్సులు అర్ధింపుము.

వకుళ : (విభావతినైపు చూపుచువిలిపి) వర్చస్వినీ ! వందనము.
నేను ఆశీస్సుల నడుగుటకు అర్హురాలను కాను. అభయ
మును, అనునయమును యాచింపవలసిన సాపరాధను.

విభ : పుత్రీ! విచిత్రవాడూ చేస్తున్నావు. మధురా వీధులలో అపరాధులున్నారా? ఉంటారా?

సుగంధి : చిద్వికాసినీ! ఈ చెల్లిని చింతా చింతనములు రెండునూ పురిగొని, పెనవేసికొని ముడివడ్డవి. నీ సాన్నిధ్య స్నేహంతో తడిచితే - తడిస్తే స్థితమౌత తాము విడిపోతవని నా విశ్వాసము.

విభ : అకుటిలమైన కుటుంబమునము అలంకరించిన అమ్మాన వకుళమాలవు! నీవయసు వాల్లభ్యములకు అప్పుడే ఎట్లు వ్యసనగ్రంధు లేర్పడ్డవి?

సుగంధి : (వకుళ హస్తమును పట్టుకొని) చెల్లీ! తల్లియెదుట ఎల్ల పాణికులమును సగ్నశిశుప్రాయమే అవుతుంది. విభా దేవి ఇప్పుడే ఆ మహదర్థమును నిరూపించింది. సుకవుల ముందు సుభగవాక్కు ముక్తాచ్ఛాదనమైన ప్రియకలాపం నెఱపుతుందని నా నాథుడు పలుకుతూ ఉంటాడు. కాబట్టి, నేనడిగే ప్రశ్నల కన్నింటికీ లజ్జా, భయ, శంకా లనలేశాలు లేకుండా సమాధానాలు చెప్పాలి.

వకుళ : అక్కయ్యా! ఎంత నిర్దయురాలవై నావే! నా పాపానుశీలనం, ఇంతవజ్రకూ, నాలోనే - కుకూలంలాగా - కుములుతున్నది. దాన్ని ఊది, ఉద్వేగించి పరిసరమంతా పొగపెట్టమంటావా? నిష్కూరాలకే నెలవయింది ఈ నిర్భాగ్యురాలి బ్రదుకు.

విభ : సుందరీ! నిందించుకోకు. ఆత్మాపకర్ష వినయ వాచకమైనా అనుత్సాహమునకు సందిస్తుంది. సుగంధిని

చురచురచూడకు. దాని కారిత్యం చందనపు చెక్కలోని
కారిత్యం వంటిది. అది గంధంలో ఉండదు కదా ?

సుగంధి : మాతా ! సుఖదుఃఖాలను సరిసమానంగా
పంచుకో కలిగినవారే సఖులు. ఏ దేవతలకు ఏ పుష్పాంజలి
అర్ఘ్యమిచ్చిందో వకుళ ! ఆ పూర్వపుణ్యము పూర్ణోదయ
మైనట్లు దీనికి అతిలోకమైన అనన్య రూపలావణ్య స్ఫూర్తి
ప్రాప్తించింది. ఆ సౌందర్య భాగ్యమును, ప్రజలు సామ్రాజ్య
సంపదనులాగా పంచుకొని గర్వించిన వాళ్ళలో నే నొకతెను.
తిలోక దుర్లలితమైనది దీని చక్కదనం. అది ఎన్నడు వన్నె
తగ్గేదికాదు; వాసన వాడేదికాదు. అట్టి తరుణ తను శోభ
శిశిర శిథిల శతపత్రంలాగా ఈమధ్య కసుగంది కమలిపోతు
న్నది. అపరంజి వెన్నవంటి దీని అంగాంగ లావణ్యం, శుద్ధ
స్నాన పరుషమయిన కేశపాశంవలె నిష్కృమలమై నిషుర
కర్కశ మవుతున్నది. కాటుకత్రాగని కన్నులవలె చెలువు
చిన్నెలు నన్నెవాసి, వెల వెల పాటుతున్నవి. ఈ వికృతికీ,
వైకల్యాసికీకారణం మైత్రీ మూలముకావడం మఱింత సంతాప
కరం.

విభ : కుమారీమణులారా ! మీగాయములు కానరానివి.
అవిపెట్టే తీపులుకూడా చెప్పరానివే. నేనిప్పుడు కొంతకొంత
గుర్తింప కలిగితిని. సావాసం మహా గహనమువంటిది. అది
స్వస్థచిత్తులగు వైఖానసులకువలెనే, అబద్ధ వృత్తులగు న్యసన
వశులకుకూడా ఆశ్రయ మవుతున్నది. కానిండు. అయితే,
నేనిప్పుడు తెలిసికోవాలె. వకుళను వ్యాకులపెట్టే అనిష్టాపత్తి
యెట్టిది ?

సుగంధి : వకుళా ! చెప్పుతావా... చెప్పు... చెప్పలేవులే !
 నేనే చెప్పుతాను. తల్లీ ! ఈ చెల్లికీ, సుందరుడికీ చిల్లూ
 పొల్లూ లేని చెలికారం. (కొంచె మాగును. అటు వకుళా ముఖమును,
 ఇటు విభవ శత్రువులను చూచి తాను కన్నులువాల్చి) ఆ... 'నాదీపం
 ఆరిపోతున్నది ! ఆర్పివేస్తావా' అని అతడు క్రూరంగా
 మోమోట పెట్టితే... ఈ సుమిత్రాదేవి అమలితమైన
 స్నేహంతో పాటు, అస్థలితమైన తన శీలమునుకూడా ధార
 పోసింది... (కనులకు నీరు వచ్చును)

విభ : శేషం బోధ అవుతున్నది. దాక్షిణ్య తమ
 మైన కాంతాకులానికి, రసాలంకార సలక్షణమైన సాహిత్య
 చయనమునకు వలెనే లోకాపవాదం పీడ తప్పినదికాదు.
 స్పష్టంగా ఉన్న ఈ స్పష్టిరహస్యం ఎప్పటికీ ఆ విష్కృతం
 కావలసి ఉన్నదో !

సుగంధి : అమ్మా ! స్పష్టంగా ఉండే రహస్యంకూడా
 ఉంటుందా ?

విభ : వత్సే ! పరమాత్మ కలాప్రస్థానమైన ఈ
 శరీర శివాలయమును పరిశీలించుము ; ఇంచుక శారీరక
 మీమాంసచేసి చూడుము. స్పష్టాస్పష్టమైన ఆ రహస్యం
 విస్ఫుటము కాగలదు. మానవ ఘటనలో ఎడమ ప్రక్కన
 హృత్కోశ మున్నది. కుడివైపున కుదురుకొన్నది కుక్షి.
 అందువల్లనే ఆడుబిడ్డకు పెండ్లి పీటమీదనూ, ధర్మాసనం
 మీదనూ కూడా వామాంకము సుస్థానమైనది. సహజమైన
 ఆ జీవత్ప్రభావమే స్త్రీ పురుష నైజప్రవృత్తులలోకూడా
 సంలగ్నమయింది. హృదయాభరణ ప్రాయములైన దాక్షి

ణ్యాది ప్రసన్న గుణములు స్త్రీ చైతన్యంలో చిక్కబడ్డవి. కుక్షింభరణ పాక్షికములగు కామార్థ కాంక్షలు పురుషునిలో పాదుకొన్నవి. యుగయుగాంతర స్థానరమువల్ల అవి గట్టిపడి, కరుడుగట్టి, కడకు ద్రవప్రకృతినే కోల్పోయినట్లున్నది. ఇదే హేతువుచేత మానవీమానవ కుశల సాధన కాదగిన, కానలసిన కామయోగం విషయాతిరాగంగా వికలమయింది. నక్రించిన ఈ ధర్మార్థ చక్రము ఖిరిగీ ఋజుగతిని పొందితేనేగాని జీవితానికి త్రికరణ సౌమ్యమయిన సాంత్యసం కుదురదు. సాకల్యమయిన జనసాంత్యస సిద్ధిలోగాని విశ్వకళ్యాణము విస్తరించి విపాకము కాదు. దీనికంతా నరనారీప్రసృత్తి, ప్రతి పత్తి, సుబద్ధమూ, సువిశిష్టమూ కావడం ఆవశ్యకము.

సుగంధి : అయితే ! నారీనరుల స్వరూప స్వభానములలో భేదం వినక్షించావుగదా ; ఇక వారి సాధన సంపత్తులుకూడా వేరు వేరనే నీ ఉపదేశమా ? తల్లీ ! తేల్చి, తీర్చి చెప్పితే ఈ క్లిష్టావస్థలో భ్రాంతిభ్రష్టములైన మా మనస్సులు మఱల స్థిమిత పడతవి.

విభ : సుగంధీ ! లోక సంగ్రహమే మానవులకు ప్రధాన ధర్మం. ఈ ధర్మము కర్మరూపంగా నిర్దిష్టము. దీని నిర్వహణ కూడా స్త్రీ పురుష ప్రయుక్తికంగానే జరుగతగినది. అంతే కాని, ఎవరికి వారు అనుష్ఠించునది కాదు. ధర్మాచరణకు శరీరమాద్యమని మీరెఱుగనిదికాదు.

సుగంధి (చిక్కులు పోకించుచూ, దీర్ఘాలోచన సూచించుచు)

నకుళ : (అవతతవదనం) భగవతీ ! ఉభయాభినేయమైన ఆ మానవ మహాక్రతు వెట్టిది ?

విభ : కుమారీ ! ప్రజాతంతుపాలనమే నైజమైన ధర్మము. అది నీ నన్నట్లు మహాక్రతువే. అత్యంత గుప్తమయిన ఈ చేతస్సవన తంత్రములోనే జగదాప్యాయనమగు ఆప్త లక్షణ మున్నదని తెలిసికోవాలె. (పక్రమించి) సుగంధీ! మూగనోము పట్టినట్లున్నావే !

నకుళ : పూజ్యపాదినీ ! త్రివర్గప్రకరణమంతా పురుషా ధిష్ఠితమని అంటున్నారుగదా ! లోకాచారంకూడా అలాగే ఉన్నది. ఇక, స్త్రీలకు జగత్కల్యాణ సాధనలో భాగ మెక్కడ ఉన్నది ? స్థానమేది ? ధర్మకామార్థములు సాధించే యోగ్యతా, అధికారమూ పురుషులదట ! అందు వినియో గించుకోతగిన ఉపకరణములు స్త్రీలట.

సుగంధి : (మాట అండుకొని) అరిసెలపాకం సిద్ధముచేయ దానికి ఋజీషములు వాడుకొన్నట్లు...

విభ : ఉద్విగ్నాలు కాకండి. నిజ మదిగాదు. చిరపరంపరా గతములైన జనాపలాపములలో ఇది ఒకటి. అయితే, దీనికి అతి ప్రచారబలం అబ్బింది. అందుకు నరవృషభుల అహంభావ మెంత కారణమో, నారీమణుల బహూపచార వ్యసనంకూడా అంత హేతువే. అదీగాక, అనుక్షణమును జీవితములో స్త్రీలు జరిపే శ్రయస్సవనంగాని, దానికి వలసిన సహజ సప్త సమిధలుగాని పురుషాధీనములు కావు.

సుగంధి : ఆ కాంతాసవన మెలాటిది ?

వకుళ : ఆహా !...స్మృతికి వస్తున్నది. ఆభరణాలు ధరించే
టప్పుడు పాడవలసిందని మా పిన్ని ఎప్పుడూ చెప్పేది.

విష : జ్ఞాపకముంటే పాడుతావా ?

వకుళ : ఆ !... (పాడును)

ధృతితోడ గృహంబు దిద్ద వే

క్షమతో పసిపాప నెత్త వే

దయజూడవె బంధుజాలమున్

కరుణింపవె కష్టజీవులన్

శుచివై కులకీర్తి నిల్ప వే

పలుకాడకు నిష్ఠురంబుగా

సఖు నేపకు ద్రోహచింతనన్

విభ : చూచావా సంప్రదాయవాసన. అనిష్ఠురమైన
వాక్కున్నా; అనభిద్రోహమైన మైత్రిన్నీ మగువలకు పెట్టని
సగలు. తీయరాని దివ్యాంశలు. వీనితోనే సంతతమైన
శ్రీయశ్చయనం జరుపుతారు స్త్రీలు. స్త్రీ లేకపోతే శ్రేయస్సు
లేదు. ప్రపంచము అరిష్టదష్టమై, నష్టమవుతుంది.

సుగంధి : తల్లీ ! నారీ వృత్త మింతటిదై తే, ఈ దుర్దశమ
యెందుకు పట్టింది ?

విభా : సుమంగలీ ! తొందరపడకు. సంఘన్నమూ,
విచ్ఛిన్నమూ అవుతున్న ఈ మూలధర్మము కృష్ణయుగం
లోనే పునరుద్ధీలనము కావలసియున్నది.

సుగంధి : శ్రీ కృష్ణావతార ప్రసక్తి వచ్చింది. తల్లీ ! ఈ యుగదర్శన విశేషమును నిశ్శేషంగా విశదీకరించుము. నేడెంత సుదినమో !

వసుధ : తపస్విని ! తత్త్వదర్శనం నాతల కెక్క-దు. సుగంధికి నలె నాకు సూక్ష్మబుద్ధి లేదు. అయినా, అంతులేని జిజ్ఞాస ఉన్నది. కాబట్టి, గృహిణీజీవితంలో కుశలక్రతుకల్పము ఏలాగు మిళితమై అనువర్తిత మాతున్నదో బోధిస్తే తెలుసుకొంటాను. కొంగు జారిందని కుమిలి కుళ్లుతున్న నాబోంట్లకు అది తారక మవుతుందేమో !

విభ : క్రియంకరీ ! నిజముగా, నిరవద్యముగా జగత్కల్యాణము గార్హస్థ్య ముఖముగానే జరుగుచున్నది. విను. అపత్యగ్రంధిదశనంతో ఆడుదాసికి పాణిగ్రహణ వ్రతము ఫలిస్తున్నది. తోడ్తో ఆమె చైతన్యమే పరివర్తన పొందును. అతీంద్రయమయిన ఒక అమృతస్పృహ చిగిరించును. తాను సరించి, పరిచరించిన ప్రాణేశ్వరస్వరూపమే ప్రచ్ఛన్నంగా శిశురూపమై పయ్యెదపై భాసించు భాగ్యమును గుర్తించును. ఇంతేకాదు. శారీరకంగా కలిగే పరిణామంకూడా మహత్తరమైనదే.

సుగంధి : అది యెట్టిది?

విభ : (కించి ద్దరహాసంతో) విద్యావతీ ! ఎఱుగుదువు గదా : సాంగోపాంగ సోమమధనోన్మధనంతోగాని, దేవభూయమైన రసావతరణంకాదు. అలాగే, విను - విను - బహుమాన కళోరభార ధారణ తరువాత కాని, ఆ తరువాతకాని,

ప్రసవవేదనావిధమయితేనే కాని తనుకాండలో స్తన్య సముత్పత్తి కానడం లేదు. ఈ సాధర్య విశేషమును సాకల్యంగా సంభావించండి. అచేతన ప్రాయమైన సోమలత రసీభవించడానికి ఎంతో మంత్ర తంత్ర క్రియాకల్పము విధాయకమయింది. ఇక సచేతనమైన శరీర బంధమునుండి స్తన్య స్రవణం కావడానికి ఎంతటి ఉల్లోల కల్లోలము జరుగునో ఊహింపవచ్చును. ఈలాగా బరువుమోసి, జీనధారా పూర్వకమైన స్తన్యదానంచేసే సుస్పృతి ఏకైకంగా నారీజనమునకే లభించినది. తమ అంతః కరణానలోకనమును వివేకించి తెలిసికోవాలె కాంతాలోకం. ఆమదాని అజ్ఞాత తమో గ్రహణం వదిలితే పురుషకేతుపుసూడా నవనీత కేశనం కాక తప్పదు.

సుగంధి : ఓహోహా ! జీవిత లక్ష్యలక్షణములెంత దుర్మూళములై పోయినవి ! సమాజము చక్క - చక్కనా లేని చీకటి కానలో చిక్కి ప్రాకులాడుతున్నట్లున్నది. అయితే, భగవతీ ! ప్రసూత ప్రాప్తినే ఆనందావాప్తిగా సూచించావు. దాని భావం పూర్తిగా విశదముచేస్తే కృతార్థుల మగుదుము.

విభ : ఆనందమంటే ప్రాణిస్పృహణీయమయిన అమృతానుభూతి. విషయ వ్యాపారమంతా, సమంతంగా చక్కగా సహజంగా, సంపూర్ణ మయితేనేకాని ఆ విభూతి ఆవిష్కృతం కాదు.

సుగంధి : తల్లీ ! ఇది అంత బాగా బోధపడలేదు.

విభ : గాఢమైన కవ్వపురాపిడి తగిలితేనేకాని పొంగిన పెరుగు నురుగులుతేరి నవనీత సిద్ధికాదు. అలాగే విషయముల

త్రొక్కిళ్ళుకూడా హతాహత దుష్కషణధారతో ధౌతము
 లయినప్పుడే చేతనమునకు ప్రసవఫలితం అందుతుంది. ఆమీద
 స్తన్యపానసముద్దీపసంవల్ల కలిగే తాదాత్మ్యసుఖం సువాసి
 నులకే అనుభవైక వేద్యము. శిశుదశన పులకితమై పల్లవించే
 అనంగ భావానుభూతి బ్రహ్మనందమేనని నీనాథుడు మొద
 లైన మాధురీవాదుల మతము. సాధ్యజనము ఈ మహా
 మాధురీ దర్శనమును తత్పరులై లక్ష్మించవలసి ఉన్నది.

నకుశ : తల్లీ ! అపూర్వమయిన నీ వ్యాఖ్యానమును విన్న
 తరువాత నావల్లభుని మాధుర్యోపాసన ఆకళింప గలిగితిని.

సుంగధి : (వకుశవైపు వీక్షింప) నీమగని నీవే పొగుడుకుంటే
 తన ముచ్చటకు తానే మురిసినట్లుంటుంది. సిగ్గు చితికిందని
 చివికిపోతున్న నీమంతినివి. నీపట్ల—

(తెరలో పాట వినబడును ; అందఱు ఆలకింతురు)

కోయరాదురా ! ఈ

కువలయ కోమల కుసుమకోశమును, కోయరాదురా !

త్రైంపభోకురా ! ఈ

వీయనిజంటల తృణకంకణమును, త్రైంపభోకురా !

చైరపరాదురా ! ఈ

సృష్టి సుముఖ శుభ చిహ్నతిలకమును. చైరపరాదురా !

పొల్లుపోకుండానే వల్లనవేసానుగేయమును, ఎక్కడ పాడినా
 చెవులు నిక్కబెట్టుకొని నిలిచి పోతున్నారు ప్రజలు. నేడు
 కుశీలపులగోష్ఠి జరుగుతుందని విన్నాను. వెళ్ళవలెనని మనసు
 పెనగులాడుతున్నది. వెళ్ళితే, రానిస్తారో - రానీయరో.

ప్రస్తుతం విస్తరిస్తున్న కాంతా కలకలహ పర్వమును పరా
మర్శిస్తారట. ఏమయినాసరే, సభకు నోయితీరాలె. (అటు నిటు
పరిక్రమించి ఆలోచించి) ఆ! మఱచి నోయినాను. విభాదేవిని
పిలిచికొని రమ్మని ఆజ్ఞాపించారుగదా నన్ను. ఆమె మకరంద
మందిరం వైపుగా వెళ్ళిందని అక్రూర శృంగాటకంకో
చెప్పారు. ఈ సమీపంలోనే ఉండాలె. అది . . .

విభ : పాపం! శ్రావణకుడు వెదుకుతూ పోతున్నాడు నన్ను.
సుంగధీ ! తలుపుతీసి పిలుస్తావా ?

సుగంధి : ద్వారముతీయుట అభినయించును. శ్రావణకుడు ప్రవేశించును

శ్రావణ : భగవతీ ! ఆత్రేయ సగోత్రుడు, శ్రావణకుడు
అభివాదము చేయుచున్నాడు.

విభ : ఆయుష్మంతుడా ! చిరంజీవినై, భాగవతవతంసు
డవు కమ్ము.

శ్రావణ : భగవతీ ! ఆచార్యపాదుల మిమ్ములను పిలిచి
తీసుకొని రమ్మన్నారు.

విభ : వినీతుడా ! సంప్రదాయ శిక్షపొందిన కులీనడవు.
సమ్ముఖమందున్న సుముఖిమణులను చూడవలదా ?

శ్రావణ : మాతే ! నేను బ్రహ్మచారిని; మగ మొలకను.
అది అల్లా ఉండనీ. ఈనాడు అహంకరించిన అబలా కోసాత
పానికి తలవంచడమో, తప్పించుకోవడమో మంచిది.

సుగంధి : గురుకులవాసీ ? నవనీత కళత్రము సుగంధి
నమస్కరించుచున్నది.

నకుళ (కళవళపడుచు వెనుక ముందాడును)

సుగంధి : (గ్రహించి) కుమారవ్రతీ ! ఇది నా చెల్లెలు.
నకుళమాల.

నకుళ (నమస్కరించును, మారమందుండి, చేతులు ముకుళించి)

శ్రావణ : ఓహో ! ఇదంతా సాహితీ కుటుంబంగా
ఉన్నదే ! మీ కిద్దరికినీ ఇదేనా సోదరాదరము. (విభవైపు తిరిగి)
తల్లీ ! పోదమా ! కుశీలపుల గోష్ఠికి వేళ అవుతున్నది. ఈ
దినం వారిచర్చ చందనచర్చలాగా, మిక్కిలి ఇష్టార్థ వ్యవ
చ్చిన్నంగా ఉంటుందట. వినవలెననే కుతూహలం కుత్తుక
బంటి ఒత్తుతున్నది.

సుగంధి : బ్రహ్మణ్యకిసోరమా ! నేడు కుశీలపులు
సమావేశమవుతున్నారా ? ఎక్కడ ?

శ్రావణ : (పెదవి కరచి, నోరు జూపింది) ఆ-ఆ-శుచీదేవి
భగవతిని పిలుచుకొని రమ్మని పంపింది. తారసించానని
తప్పు పెట్టుతుంది. పోనాలె. మాతే ! నెల్లదామా (అని మోము
అటు తిప్పును)

సుగంధి : (ఎదురుగావచ్చి) ప్రతిభామతీ ? నేడు కుశీలపుల
గోష్ఠి జరుగుతుందన్నావు. ఆ సభాస్థాన మెక్కడ ?

శ్రావణ : అన్నానా, అన్నానుకాదూ, ఆ, లేదు,
లేదు. నాకు కుశీలపులతో ఎలాటి సంబంధమూలేదు. ఆ...
కాదు. విన్నాను కర్ణాకర్ణిగా. విన్నది అన్నాను. అది గాక,
కుశీలపుల గోష్ఠిలో కాంతల చర్చ వస్తుంది. నేను బ్రహ్మ

చారిని; గురుకుల, సాందీపగురుకుల చ్ఛాత్రుడను. కావ్యాలాప
ములు మాకు, మాకేమి, అందఱికి నర్జనీయములు. (విభజితు
తిగి) తల్లీ !

సుగంధి : బౌనులే. అది నిజమే. సభ యెక్కడ జరుగు
తుంది? అదిగూడ విన్నదానినే చెప్పు. .

శ్రావణ : గోష్ఠి సంగతి విన్నాను. సభాస్థానం గోలలో
వినబడలేదు. కాదు...దానిని బాగా గమనించలేదు.

సుగంధి : ఉరుమువీసి మెరుపును చూడకుండా ఉన్నావా?

శ్రావణ : ఆ! అదిగూడ విన్నానేమో...కాని, జ్ఞాపకం
రావడము లేదు.

సుగంధి : అది సమ్మతగింది కాదు. సాందీప గురుకులము
మేధావులకు పుట్టినచోటు; పెట్టిన పేరు. బృందావనములో
తులసీ కదంబములు కాక, తుంబీవిత్తన్నములు మొలుచునా?
ఉండునా?

శ్రావణ : అయితే, అది మజచిపోయినాను నిషిద్ధపంక్తి
నలె...

విభ : కుమారచ్ఛాత్రుడా! చెప్పితే యేమి ముప్పు
నస్తుందీ?

శ్రావణ : కాదు, కాదు. తల్లీ! నన్ను మన్నించు.
ఉభయత్ర భయకారణమే కలదు.

విభ : అదెట్లు?

శ్రావణ : అమ్మా ! కాంతరణమంతా ఇప్పుడు కుటిల కల్లోలా క్రాంతమయింది. యువతుల ముచ్చట్లు యువకుల కెందుకని దండెత్తుతున్నారు; ముట్టడిస్తున్నారు. ఆ ప్రక్కన మా సభి^{ధి}మల పక్షంలో బ్రహ్మచారులందరూ నన్ను అంక్ష పెట్టుతారు.

సుగంధి : అదేల ?

శ్రావణ : చెప్పమనా? విప్పి చెప్పమనా? ఎందుకు లే...

విభ : చెప్పము. వీ రిద్దఱు వివేకనతులు.

శ్రావణ : కుశీలవులు కృతకవాదులు. ఉపనిషదుపదిష్ట మైన బ్రహ్మస్య సదేశరసమే శాహిత్యసముల్లసితమైన రస మంటారు వారు! ఇది అబద్ధము. అందుచేత అస్మాదృశులు ఆవాదం వినరాదు; వివరించకూడదు.

సుగంధి : ఔగాక; వారి సభ యెక్కడ. జరుగుతుందో మాకు చెప్పి తే దోష మేమున్నది. నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను- చెప్పము.

శ్రావణ : నేను వయసులో నీకంటె చిన్నవాడను...

సుగంధి : అయితే, అనుచితమే. బ్రతిమాలుతున్నాను.

శ్రావణ : (తలూ) అబ్బా! అడువారి నస అంటుకుంటే అడుసువలె, ఆమడమువలె, నదలదు. ఏమి చెయ్యను? కింక ర్తవ్యమ్? (తలనోకికొనుచూ ప్రకాశంగా) ఆ... ఆలస్య మవు తున్నది. గురువుత్రి ఆజ్ఞ తల్లీ! పోదామురా మనము.

సుగంధి : కుమారమిశ్రుడా! సభాస్థానమును చెప్ప లేదుగదా!

విభా : వత్సా! ఆ ముత్తైమంత మాట చెప్పరాదా!
ఏమీ అపాయం రాదులే! నేను ఉన్నానుగదా!

శ్రావణ : అయితే, వాచ్యంగా చెప్పను. ఎందుకంటే
అది అన్యత మవుతుంది. చూపిస్తాను.

సుగంధి : మఱీమగచిది. పోదాముపదండి.

శ్రావణ : ఎక్కడికి?

సుగంధి : సభాస్థానానికి...

శ్రావణ : ఆహా! బాగానే ఉన్నది. నేను మీతో
రావాలా... అది విపరీతం; ఆచారవిరుద్ధం. ఇదిగో
చూపిస్తాను. గమనించి గుర్తించుకొనుడు. పద్యంలో
వ్యంగ్యార్థంలాగా... (అని చెందుచేతులు కలిపి, ముకుళ ముద్రాకృతిని
అభినయించును)

మకుళ : ఓహో! తెలిసింది : ముకుళ నికేతనంలో
కాబోలునే!

(తెరలో) గేయము

సూత్రము ఒకటే! సుందర సూక్ష్మ శుభాంకిత

శ్లోభన సూత్రము ఒకటే!

జగదవలంబన చైతన్యమునకు సూత్రము ఒకటే!

సూత్రము ఒకటే!

సునిశితబలమై శుద్ధ శుద్ధమై

అనువు నజాండము అచ్చిన్నముగా

అంటి అంటక అనభాసించే సూత్రంబొకటే!

సూత్రంబొకటే!

సూత్రపు చివరలు సుఖముగ కలిసి
చిత్ర తంతువై స్నిగ్ధపాశమై
ఇష్ట గ్రంథిని ఏకంబయ్యే సూత్రంబొకటే !

సూత్రంబొకటే !!

(అందరును ఆలకింతురు)

శ్రావణ : అదే నవనీతుని కామకంఠం! నవరసాలు
పోతున్నది. ప్రస్తుత పంకంలోనుంచి అప్రస్తుత పద్మంలో
రిసీధివిస్తున్నది. బహుశః సభకు పోతున్నాడు. (విభవైపుచుళి)
తల్లీ! నేను వెళ్ళుదునా! (నోరు చేతితో ఒత్తుకొని) కాదు,
కాదు-మనము వెళ్ళుదమురా!

విభ : కుమారా! నీవు కుశీలవ గోష్ఠికి పోమ్ము. మరులు
కొన్న తేగను నిరోధింపకూడదు; నేను వెళ్లగలను.
(సుగంధి వసుశలనుచూచి) ముదితలారా! కృతాభీష్ట ముదితలై
ఉల్లసిలుడు!

(ఇరువురును నిమస్కరింతురు. విభాశ్రావణులు నిష్క్రమింతురు)

పకుః : అక్కయ్యా! చిత్తిచంద్రికకు మబ్బుదాటితే
కొండ నెత్తము అడ్డమైనది. కానిమ్ము; నా నాథుడు వెళ్లు
తున్నాడు. నేనునూ ఇల్లు చేరెదను. ఈ సాయంత్రం నీవు
వస్తావుకాదూ...

సుగంధి : అలాగే! (వసుశభుజముపై చేయివైచును)

(తెర వ్రాటును)

వీడవ రంగము

ముకుళ నికేతనం : కుశీలవుల కలాపము

గోడలమీద చిత్రములు, త్రిపర్వలేఖనములు. తివాచీలు పజచి యున్నవి. వాటూ కజపని పున్నాగపూలదండలు. పిడికిలి పట్టని పొగడ పూలమాలలు. ఉచితస్తానములలో రంగుదిండ్రమీద వీనా, మృదంగం, తంబూరా. కడిమిచిగుళ్లు, మామిడిచిగుళ్లు సంద్మితంగా కట్టిన తోరణాలు వ్యారములకు. వాకిలి కిరుప్రక్కల పెద్దపెద్ద అరటిస్తంభాలు, కొబ్బరి అకులతో తీర్చిన కమాన్లు. తెలుపుపూసి ఎజపురేకలు దిద్దిన మంటిబాసలు, ఇరువైపుల అండందు శుద్ధోదకములతో నిండి ఉన్నవి. మొగసాలముందు రెండు సంవత్సరములగు ఆవులు, వాని మెడలనానుకొని ఇరువురు యాదవ బాలురు వేణు వూదుతున్నారు.

సుందరుడు, పరంబ్యోతి, సుభాష ఆసీసులై ముత్యకొండలు నాగర కులు అర్ధవలయంగా కూర్చున్నారు.

(తెరలో)

స్నేహపూరంబుతో ప్రకాశించి మించె
మానవులు నిల్పికొన్న సమాజ దీప
మది, చెదరి, చింది, పంకిలమయిన, సకల
హీనమగుగాదె ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస !

(అందఱును ఆకర్షితులై ఆవైపు చూపులు సారించి విందురు)

సుభాష : నవనీతుని కంఠం! ఇటీవలి కటకటలలో అతని స్వరము అలసాలసమై, అంతః కుంభితమైపోయింది. తిరిగి నేడే సుముఖోన్ముక్తంగా వినవచ్చింది.

సుందర : స్తనిత కంపిత కాతరమైన వాతావరణములో వెదురుపొద మొలకరింపదా !

పరం : స్యస్య పిపాసతో కాని శీశువుకంటం శ్రుతికాదేమో?

సుభాషి : అవును. రెండు ఉపమానాలూ చక్కగా కుదిరినవి. కన్నెహస్తాలకు గుత్తంగా తొడిగిన వన్నె గాజుల లాగా. కాని, గీతంలో ఏదో కలకండముక్కవంటి చవి స్ఫురిస్తున్నదోయ్.

సుందర : కలకండలో తీపి ఎంత తిన్నగా చర్వణమయితే, అంత చిక్కగా లోపలికి జాలుతుంది గదా?

(నవనీతం గీతముచదువుతూ ప్రవేశం)

అది చెదరి చింది పంకిలమయిన సకల
హీనమగుగాదె ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస

పరం : అది... ఏదో అది? పూర్వార్థముకూడా మళ్ళీ చదువు...

సుభాషి : స్నేహపూరంతో ప్రకాశించి మించె ఇంత వఱకు నేను పట్టుకొన్నానోయ్.

నవనీత : వినేవారుంటే... చదవడాని కేమిరా(అని, చదువును)

స్నేహపూరంబుతో ప్రకాశించి మించె
మానవులు నిల్చికొన్న సమాజదీప,
మది చెదరి చింది పంకిలమయిన సకల
హీనమగుగాదె ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస

సుందర : సుభాషి అన్నట్లు ఏదో సుగంధం తరళతరళంగా తగులుతున్నది.

పరం : అవునోయ్. సంపంగిపాద సమీపించినట్లున్నది. సుభాషీ ! గుప్తములను గమనించడానికి, సుప్తములను లేపడానికి నీవే చాలిన చతురముఖుడవు.

సుందర : చతురముఖుడంటే అతిశయోక్తి భయమున్నదా?

పరం : అతిశయోక్తి భయంలేదుగాని, అనౌచితీ భయం లేకపోలేదు. ఎందుచేతనంటే, బ్రహ్మదేవుడనంగానే ఎదుగూ, పాదుగూలేని వృద్ధచ్ఛాందసుడు ధ్వనిస్తాడు. పైగా, ఆయన నాలుగుముఖాలతో ప్రవచించినది ఒక్కటే శ్రుతి. అది గూడా ఎప్పుడో ఒక్కమాటు పలికాడు. దానినే యుగాల తరబడి, అహరహము అధ్యయనం చేయమని శాసిస్తాడు.

సుందర : అయితే, సుభాషీ ! కానిమ్ము. నేటి మన కలాపానికి ఇదే గోష్ఠి అవుతుంది. నవనీతుని గీతపదకి నీ సుభాషితమును వివరించు.

సుభాషి : నవనీతం ! కూర్చోవోయ్ (అతడు ఆసీనుడగును) విన్నాణ మెంత ఉన్నా వెన్నముద్దలో పూసలు ఏటి తీయడం సాధ్యము కాదు.

పరం : శ్వేతారణ్యములో చంద్రికాచయనం చేయగలవు. అవివక్షితము లేనైనా వినక్షితములు కావాలంటే అవి నీ వాక్కుకే చిక్కుతవి.

సుందర : శిల్పికి శిలానిద్ర తెలియలేదంటే నమ్ముతారా !

సుభాషి : భవతు. మిత్రవశ్యంకాని మనీష ఉండదు కాబోలు. చూడండి : స్నేహంతో గీతానికి శ్రీకాలం

పెట్టాడు. ఈ స్నేహపదం స్నేహములాగా ఆశిరశ్చరణాంతమూ పద్యాన్ని స్నిగ్ధము చేసివేసింది ముందుగానే. అందువల్ల పట్టుచిక్కదు. జిహ్వమీద చిందిన జిడ్డుతేనె తీరుగా లోనికే జాటిపోతున్నది. సృష్టి ఆదినుంచీ మానవసంతతి సలిపిన అనంతప్రయత్నకాండలో దీపారాధనసిద్ధి మహత్తరమైనది. పద్యములో ఆదీపము సమాజంగా నిరూపితము. కాగా, ఇంటిలో చీకటి దీపకాంతితో అపహృతమైనట్లు, దేశంలో, జాతిలో కమ్మకొన్న మూఢచేతనము సమాజప్రకాశముతో అపహతం కావాలె. దీపానికి తైలములాగా సమాజమునకు స్నేహము పోషకమని భావము.

పరం : ఇల్లు శోభిల్లుడానికి దీపమూ, జీవితము జేగీయమానం కావడానికి స్నేహమూ మూలములు. ఇటు దీపానికి తైలమునూ, అటు సమాజానికి స్నేహమునూ ఆధారములు. అంతేనా ?

సుభాషి : అవును. తరువాత పరికించు. తైలము తొణికి, తెల్లి, మడ్డిగట్టితే దీపం వెలుగుతుందా ? తథా: స్నేహం విటిగి, విక్సిస్తమై, పాపిష్ఠమయితే సమాజం సంభావనీయమవుతుందా ?

సుందర : దీపం దేబరిస్తుంది. అలాగే, సమాజం చాకలరేవు అవుతుంది.

సుభాషి : ఆ దుర్దశలో, ఆదైన్యపాతంలో, దిక్కామొగములై ఇంట్లూ, వాకింట్లూ, వావివరుసలూ శోభా దరిద్రాణములై సురిగిపోతవి.

పరం : ఇంట్లో గుర్తుపట్టినా, ముఖద్వార మేదో, నొట్టి వాకి
లేదో విచక్షించడం కష్టమే కావచ్చు.

సుందర : ద్వారాలు తడవగలిగినా? పడకటిల్లేదో, పాక
శాలయేదో లక్షింపలేని ప్రమాదం రావచ్చు.

సుభాషి : సుందరం! సెబాస్. నీ రూపువలెనే చూపు
కూడా సమంత సుందరమురా? అది జన్మాంతర సహృదయ
వాసన.

(తెరలో)

సహస్రపరమా! దేవీ! శతమూలా! శతాంకురా!
కరోతి రసరమ్యాంకమ్, విశ్వమ్ కవి విపంచికా!

సుందర : అహో! భగవతి భామతి, ఇటే వస్తునట్లున్నది.

(అందఱును అవధానంతో ఆలకింతురు)

సుభాషి : ఆ మహాపాథ్యాయిని ఆహ్వానించడం కుశీ
లపుల కందటికీ అభిలాషితం.

(అందఱును లేతురు. భామతి ప్రవేశించును)

సుందర : దేవీ! వినీతభాగులు, కుశీలనకుమారులు, నీ కిదే
ప్రణమిల్లుచున్నారు.

(అందఱును సాష్టాంగవతులగుదురు)

భామతి : ఇష్టార్థ సిద్ధిరస్తు. మాధురీనతుల కందటికీ
మా కుశలాశ్వాసములు.

సుందర : మాతే! మీరాక ఈ కుశీలపుల కందటికీ
మంగళపర్వముగా ఉన్నది.

భామతి : కుమారా ! కుశీలపులు కువలయ ప్రియులుగదా.
అందువలన రాకలన్నీ వారికి ఉత్సవప్రాయములే అగును.

పరం : తల్లీ ! ఇదే సుముఖాసనము. వేంచేయండి.

భామతి : (ఆసన మలంకరించి) సుభాషీ ! ఏదో కలాపము
జరుగుతున్నదే. ఆపివేసితివి. అంతరాయమును ఉపేక్షించి
ఉపక్రమించు.

పరం : భద్రముఖీ ! నవనీతం నవీనంగా ఒక పద్యము
వ్రాసాడు. దానిలోనిభావమును పాడి, బానలో జున్నుబాల
లాగా మధిస్తున్నాము.

భామతి : దధిమధనములోకూడా కర్మ సుకౌశలం ఉన్నది.
భాండము భద్రం. ఏదీ ! అది చదువగలవా !

పరం : వినండి :

స్నేహపూరంబుతో ప్రకాశించి మించె
మానవులు పెట్టుకొన్న సమాజదీప
మది చెదరి చింది పంకిలమయిన సకల
హీనమగుగాదె ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస.

భామతి : సాధు ! సాధు !! 'సకల హీనమగుగాదె ఇండ్ల
వాకిండ్ల వరుస' (అని అనుదాత్తస్వరంతో చదువును)

సుందర : సుభాషీ ! శేషం పూరిస్తావా ?

సుభాషి : గురుచారిణీ ! అనుజ్ఞా...

భామతి : వత్సా ! ఉపక్రమించు. వినుట కపేక్షించు
చున్నాను.

సుభాషి : ఇండ్లవరుసా, వాకిండ్లవరుసా కెందూ భ్రష్టములై, నిస్తేజసముగా, నికృష్టముగా అయి మాసిపోతవి. అంటే, గృహస్థులయిన ప్రజలు అన్యోన్యానురక్తులుగాక, ఎవరికివారు విడిపోగా, సంశయారతెగులుతుంది. ఇక, వాకులకు ఇండ్లవశబ్దాలుకూడా పరస్పరాన్వయ బంధములుగాక శిథిల క్రమములైతే, అవి అపార్థకములో, అసర్థకములో అవును. ఒకదానితో నొకటి సుబద్ధముగాని అస్థిపంజరములో ప్రాణ ప్రతిష్ఠ కుదరదు. అల్లాగే పరస్పరార్థవర్ధనములుగాని శబ్దముల వరుసలో స్థాయిభావము సంపన్నము కాదు.

సుందర : స్నేహపదావరణమును ఎంతదూరం విస్తరించావురా ?

పరం : స్నేహమయమైన రచనలో పట్టు జాటుతుందని మొదటనే చెప్పాడు. లేకపోతే, సుభాషిత తరంగము ఏ భంగిలో పొంగి, పొర్లి, ఏ దూరభాగాలుతాకేదో, ఏపచ్చ పాదులను తడిపేదో.

భామతి : మీపట్ల కుశీలవాభిధానము ధన్యమయింది. ఇలాటిగోష్ఠిలోనా మీ తరుణము గడుస్తున్నది? ఎంతో సంతోషం మాదృశులకు. సరేగాని, నవనీతపదంలో నాకు అర్థాంతరము స్ఫురిస్తున్నదే! చెప్పుమనా ?

అందఱును : (ఏకకంఠముతో) శ్రేయస్వినీ! వచింపుము ; వచింపుము. శ్రద్ధాబుద్ధులమై ఉన్నాము.

భామతి : 'ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస' - ఈపంక్తిలో విశ్వజనీనమైన అనుభూతి ఒకటి అందుతున్నది. దానిని ఇలా భావించాలె.

ఇల్లంటే పుట్టినయిల్లు, వాకిలి అత్తవారింటికి స్థానీయం-
ఉపలక్షకం. పుట్టినయిల్లుగా, మెట్టినవాకిలి అని జనశ్రుతి. శబ్ద
స్థితికి లోకమే మూలము. వైపశ్చితియైన వాణిలో, రత్న
మూలలో నారపోగులాగా అది అపహ్నాన మవుతుంది. ఎప్పు
డునూ శబ్దసంకేతము లోకంలోనే, జీవితంలోనే, నిత్యవ్యాపా
రంలోనే సమర్థమై స్పష్టమవుతుంది. అర్థానువృత్తినికూడా
అనుభవముమీదనే సాధించాలె. చూడండి: ప్రసూతి గృహ
భ్యంతరములో జరుగుతుంది. ప్రవేశము గృహముఖద్వారాన
జరుగుతుంది. ఒకచోట పుట్టడం; మఱొకచోట ప్రవేశించడం.
ఇంక వరుస అంటే: సంబంధబాంధవ్యక్రమము; నంకరలేని
చాలు. జనవాణిలో వావివరుస లనేమాట వాడుకలో ఉన్నది
గదా? కాగా, 'ఇండ్లవాకిండ్లవరుసలో' ఇచ్చిపుచ్చుకునే స్త్రీ
పురుష బాంధవక్రమము ధ్వనిస్తున్నది. ప్రజాసమాజమునందు
అన్యోన్యసంబంధములలో ఇచ్చు పుచ్చుకొనుబంధము ప్రధాన
మైనది. ఎందుచేతనంటే, అది రక్తానురక్తము; సంనిహితా
సక్తము. కాబట్టి, వావివరుసలు క్రమబద్ధము లై సవి.
ఇలా సక్రమంగా సడిచి, చక్కగా కూడిన జనగణమే
సమాజము. ఈ విన్యాసములో స్నేహభావము చెదిరి, చింది,
పంకిలమైతే, వావివరుసలు న్యత్యస్తములై, వివిధములై,
వికృతములై పోతవి. సమాజతేజస్సు తీసిపోతుంది. సత్వసౌష్ఠ్య
వములు సన్నగిల్లుతవి. సుభాషీ! పద్యవ్యంజనలో నారీ నర
వృత్తము మిత్తగా అవివక్షితమయిందని నాభావన.

(అందఱును ఆలోచనామగ్ను లగుదురు)

సుభాషి : ద్వాపర భారతీ ! విశ్వతోముఖపశ్యంతి యగు
నీ విశుద్ధబుద్ధికి నమోవాకము.

పరం : సుభాషి వ్యాఖ్య ఆవరణచ్ఛేదం చేస్తూపోతుంటే
ఉత్తరోత్తర కక్ష్యలెన్నో యెక్కితిమి. కాని, ఏదో అందీ
అందని చండమామ పాలగిన్నెలాగా మనస్సును లాగుతూనే
ఉంది. దేవీ దివ్యలోచనలో అది అగుపించింది. అంతేకాదు.
అను ప్రసక్తంగా తరుణవాసనకూడా సమీతం కానడము
విశేషం.

సుందర : తల్లీ ! నారీ నయ వినయసూత్రములు నేడు క్షు
ములై కుటిలగంఢులుగా కఠినములైనవి. చాయనూ, చక్కి
నకూ, తీపికి, తీర్పుకూ ఆటపట్టులని నేటిని భ్రమిం
చామో, అవి అన్నీ, మృగతృష్ణలోని మిథ్యారంజనములవలె
అనాశ్వాసితములుగా మాటినవి. ఆ యమృతతోభలుకూడా
అస్పృత మరీచకలలాగా తేలితేలి పోతున్నవి. ఏతత్ప్రసంగము
నెత్తి సుప్తకల్పంగా ఉన్న మాదృశుల మనోవేదనను మఱల
లేశితివి. ఏదిగతి? గమ్యమెక్కడ? (అని క్షుణ్ణికంకనుతో)

భామతి : కుమారా ! నారీప్రసంగము నీకెట్లు ఆందోళన
ప్రసక్తమయిందీ ! రాగములో పల్లవిత మయ్యేసరికి శ్రుతిశ్రీకి
సప్తస్వర కుమారోదయమే సంభవించింది. కుమారీ సంపత్తి
కాలేదు.

సుభాషి : అదెట్లు ?

భామతి : స్వరసంమేళనమే రాగము. శ్రుతి సుబద్ధంగా
ఆ రాగము అనునర్థమైతేనే పల్లవితమే. ఫలరస స్వరూ

సంగా పరిణత మపుత్రుంది. అట్లాగే, రాగముకూడా సతీసహ
నరంగా పురుషార్థమయితేనే ప్రపుల్లప్రేమగా విపాక మందు
తుంది. ఇది సృష్టిలో సహజమూ, సంపూర్ణమూ అయిన
ప్రాణి విన్యాసము. ఏతద్విరుద్ధమంతా చైతన్యవిరుద్ధంగానే
విశ్వసించాలె.

సుభాషి : అశ్రుతం ! అపూర్వం ! ధన్యులము !

సుందర : భగవతీ ! సతీచక్రము అపసవ్యంగా తిరిగినప్పుడు
గత్యంతరమేమి ?

భామలి : అనురాగీ ! మిథున రథానికికూడా రెండు
చక్రాలు. అది జీవిత రథ్యలో గమించి యాత్రా లక్ష్యమును
చేరాలె. ఎక్కడెక్కడ జీవితచర్య ఉభయాయుత్తిగా నున్నదో
అక్కడనే ఈ సన్యాపసవ్య విభక్తి విసియోగము.

సుందర : ఉభయాయుత్తిలో పూర్వోత్తర క్రమమేమి
లేదా ?

భామలి : లేకేమి? కర్తృత్వము పురుషునిది. అతడే
ముందంజ వేయాలె. స్త్రీ అతనిని అనుగమిస్తుంది. కాని ...
ఇందులో ఒక్క భ్రమ ఉన్నది. పురుషుడు అపసవ్యంగా
నడిచినప్పుడు సవ్యంగావచ్చే స్త్రీ ప్రత్యక్షులు అయినట్లే కన
బడుతుంది. ఆ విషయ ప్రకరణంలో స్త్రీ చక్రం వక్రించి దన
వచ్చునా ?

సుందర (సాలోచనావస్థ నభినయించును)

పరం : మిత్రకంఠీ ! నేటి నీప్రసంగము మమ్ము అంతశ్శోధ
సకు ప్రకోపిస్తున్నది. మేము హృదయ వాదులము. మానుష

సంక్రాంతిని ఆధరణ లక్ష్యంగా పెట్టికొని, మధుర యాత్రకు బయలుదేరితిమి. కా-ని-మా గతి గమనభంగిలో ఒడు దుడుకులునూ, ఉద్రిక్త ఉద్విగ్నములునూ మాకు తెలియడం లేదు.

భామతి : తెలియకపోవడం సహజమే. మీ నవ సంక్రాంతిని మానవ సంక్రాంతి కావలెననికూడా భావించుచున్నాము. అందువల్లనే మీ జిజ్ఞాసను, మీమాంసను పరోక్షంగా పలు వురు పరీక్షిస్తున్నారు. నేనుకూడా అనాక్షేపకంగా, ఆసక్తితో పరిశీలిస్తున్నాను. నేడు మీ కలాపమునకు రావడానికికూడా అదేకారణం.

సుందర : ఘన్యులము. నేటి కలవరమునుచూచి, మా కులవనకులము బహిష్కృతమయి పోయిందేమో అని భయ పడితిమి.

పరం : ఎప్పుడూ నా కాభయం తగలలేదు. కాని, లోకులు —వారిలో వివేకులు, మాసాధనపట్ల ఏ చూపుతోనున్నారో తెలుసుకోవలెననే ఆవేదన లేకపోలేదు. అందుకోసమే ఈ అయ్యాతొ రక్షికను అరమరలేకుండా అడిగితిని.

సుభాషి : శిక్షాకరీ! మాలోపములు మాకు తెలియక పోవడం సహజమే యని వాక్రుచ్చితివి. ఆ ప్రకరణమును ఇంచుక విస్తరించితే కృతార్థుల మూడుము. ఎందుకంటే, నేటి కాంతా కలకలంలో మా ప్రసక్తి వస్తున్నది.

భామతి : వత్సా! ఇతర సాక్ష్యములెందుకూ. నవనీతుని పద్యమే 'ఉత్తిష్ట! జాగ్రత' అని ధ్వనిస్తున్నదిగదా?

సుభాషి : అయితే, కులీలపులసాధన కితవంగా, కుట్టి తంగా అపక్రమిస్తున్నదని నీ అభిప్రాయమా ?

భామతి : అసలు మీసాధనే కళావర్తము. కళలన్నీ కాంతాధిష్టితములుగదా ! అందువలన ఆ సాధనచారలో, అతిచార, అభిచార సంపర్కమునకు అత్యంత దుర్లభితమైన అనకాశమున్నది. ఆ విషమోపలాలనమే సవనీతపద్యమందు జాగ్రదప బోధకంగా అనురణించుచున్నది.

సుందర : బ్రహ్మవాసిని ! ప్రసక్తాంశము ప్రణయతంత్రీ జాలములో చిక్కుకొనేటట్లున్నది.

భామతి : ప్రణయమంటే భయమెందుకు ?

సుభాషి : మాతృ సమక్షములో ఆస్థాన కృతమగునని భయం.

భామతి : పుత్రదోషం పొడకట్టని స్థానము ఒక్క మాతృ నేత్రము మాత్రమే. దీని నెఱుగుదు రనుకొందును. మీము ప్రణవ పాలికలము. భయ సంశయములు మా మావరణ లోనికి రావు ; రాజాలవు.

సుందర : (తనలో) ఆహూ, స్త్రీ న్యక్తిరత్నాకర మెంత అగాధంగా ఉన్నది. (ప్రకాశంగా) దేవీ ! క్షమించుము. ప్రేమ శ్రుతి భాష్యం వినగోరి వినతుల మగుచున్నాము.

భామతి : కుమారులారా ! శబ్ద బ్రహ్మాండములో అనచ నీయత ఎక్కడ ఉన్నదీ ! ప్రణవమూ, ప్రణయమూ, ఈ రెండునూ యోగుల సాధనలోనివే. శారీరకంగా సగము

మనములో అనుత ప్తమైన ఇంద్రియచాలనం ప్రణయ రూపమును పొందింది. ఇంద్రియా తపములో ఉన్న క్తమైన విషయ సహస్రార స్పందనం ప్రణవరుచిగా భాసించింది. ఒకటి అంగ జాతము, రెండవది భావభూతము.

సుభాషి : అయితే, ప్రణయమునకు భావభూత ప్రతిపత్తి లేదని నిశ్చయమా?

భామతి : లేకేమి? ఉన్నది. తేనెత్రాగి, దానిలోని తీపిని అనుభవించే ప్రసాదనం ప్రణయసరణి. ఈ కలాపములో ఇంద్రియానుభోగం తప్పదు. గీతినాలించి తన్మాఘర్వము ననుభవించడం ప్రణవపథము. ఈ ఉపాసనలో అంతరసుశీలనం మాత్రమే సంగతం.

సుభాషి : తల్లీ! ఈ వివేచనా దర్పణం చూస్తే, ప్రణయ పక్షమే సహజమూ, సంపూర్ణమూ అని ద్యోతమవుతున్నది. పైగా, కళాస్ఫోట మండలములో రసావతరణ మవుతున్న మధుభూమిక అందే గోచరించుచున్నది.

భామతి : సుభాషీ! చక్కగా అందుకొన్నావు. కాగా, మీ కుశీలవల లక్ష్మ్యము మధుభూమికనే అంటి ఉన్నది.

పరం : 'కరోతి రసరమ్యాంకమ్, విశ్వమ్ కవి విపంచికా' (అని చదివి) ఓహూ! ఈ శివార్ధ సీమంతముదాకా మాన్యప్రీతిపోలేదు. పదమంజర శృంగారంలో ఖణితి శింజానమును గమనింపక పోతిమి.

సుందర : అవునోయ్. విచ్ఛివిచ్ఛిని శుకశాబక పక్షములు విదిల్చినట్లు ఏదో ధ్వని వినబడ్డది. కాని...

భామతి : సుందరా ! నిజము. మేము శుకశాబకులమే.
మాపక్షము లింకా అర్థోన్నక్తములుగానే ఉన్నవి.

సుభాషి : సుందరుని పరామర్శ ఎప్పుడునూ కప్పురిము
గుప్పుతునే ఉంటుంది. ప్రియవాదినీ ! వింటివిగదా ! మీ
రందఱూ శుకశాబకములై తే మేమందఱము పికశాబకులము
కావాలె. ఆమీద శుకపిక సంతానమునకు గాంధనమెట్టిదో
గుర్తించాలె.

భామతి : అది గుర్తింపనచ్చు. భాగవతి రామాయణ
ముల అవాంతర వాల్మభ్యమును మీరెట్లు భావిస్తున్నారో
ముందు తెలిసికోవాలె.

సుభాషి : వసంత శరదృతువుల అంతరము నంటిదో, పరి
మళ సౌరభముల భేదమునంటిదో అనుకొందుము.

భామతి : బాగు ! సుభగభాషీ ! బాగు ! పాయస పయ
స్సులలో పాకపచన పరిణామమును ఆకళింప గలిగితివి.

సుందర : భట్టారికా ! మీ రిరువురును ప్రౌఢమాలాకరణం
ప్రారంభించారు. అందులో కమలములేవో, కుముదములేవో
యేర్పడడం లేదు. వానిలోని తారతమ్యం అసలే అబోధం.
మేము గుర్తింపగలమా? ముచ్చటతో ముత్యాలలోని మిసిమి
మీదికి తీస్తున్నారు మీరు. లావణ్యమును నడపోసే దేలాగో
తెలియడం లేదు నాకు.

సుభాషి : నీవు సౌందర్యమును జల్లెడ పట్టినట్లే...

పరం : ముండ్లదానిమ్మమీద శుకశాబకములు, తీయ
మామిడిపైన పికశాబకములు. వారికి ఫలచ్ఛేదం; వీరికి పల్లవ

గ్రసనం. ఒక-చోట విరక్తిబోధ; మఱొక-చోట అనురక్తి బోధ. ఈ రెంటిలో సాధర్మ్యం కానరాదు. పైగా, విరోధమే ఉన్నదేమో! నాబుద్ధికి మీమాంస క్లిష్ట విషయమైనట్లు తోస్తున్నది. గురుదేవతలముందు గుసగుస లెందుకు? భాగవతి భగినీ! అవినయమని భావింపకు. రామాయణ భాగవతాల అంతరం స్పష్టము కాలేదు.

భామతి : జ్యోతీ! జ్యోతిర్మయమైన వాఙ్మయమును అమృత కలగాను, రమ్యాక్షర సంహితంగాను విచక్షించాలె. రామాయణముతో కావ్యావతరణ మయింది. అందులో కథ రామునిది. దివ్యావతరణికయైన నీరి దంపతీ ప్రవృత్తి లోకంలో శోకబద్ధంగా రూపొందింది. ఈ కరుణ కలాపమే వాల్మీకికోకిల కంఠాలాపమై, జగన్మనోరమంగా వినర్చి చింది. అదే రామాయణము.

సుభాషి : అంటే, సుఖదుఃఖ తుభితయైన ప్రాణివ్యాపారము మహాకవిముఖ మధుమయమైతే మానుషీ మనోమంగల్య మగు కావ్యంగా అవతరిస్తుంది. అంతేనా?

భామతి : అవును.

సుందర : కాగా, కావ్యం ఒకానొక భణితి నైచిత్రియని తేలింది.

భామతి : కాదు. అది కావ్యస్ఫూతిని అపకర్షించినట్లవుతుంది. కావ్యవాక్కు కాంతాసంమిళితమై, నవ్వంజనచే కళ్యాణ సేచనం చేస్తుంది.

సుభాషి : అప్పుడు వేదశాస్త్రాదికమైన వాక్కుకంటే
కావ్యవాక్కును విలక్షించినట్లు కాదా ?

భామతి : స్పష్టంగా కావ్యపద పథములు విలక్షణములే.
బ్రాహ్మయైనవాక్కు ధర్మవతిగా, అర్థవతిగా, కామవతిగా
విజ్ఞాన రచనను అనుసరించింది. ధర్మవతిగా లోకకర్మాను
శాసనమును, అర్థవతిగా నిత్యేప సంగ్రహమును, కామవతిగా
కళాక్రతువును నెఱపి నిర్విహిస్తుంది.

సుభాషి : అయితే, ప్రాచేతసుని వాక్కు రామాయణ
కావ్యంలో కామ వ్యాపారవతిగా ప్రసరించిందని అనుమిత
మయింది ఇంక కథలోనున్న కళావిశేషమేమి ?

భామతి : కావ్యంలో కథకూడా నిర్వికల్ప మిఘన
యోగంలోని సర్గ కామ విపాకము పొందాలె. అదే ఆత్మ
కలాకోశ సమున్మీలనం.

సుందరి : జ్యోతీ! విను. కావ్యకథ కామవిపాకం పొందాలె.
అనగా, రామాయణములో కామ సమాధి లగ్నమయిన కథ
సుబద్ధమైనదని తేలింది.

సుభాషి : దేవీ ! నీవాద్వర్షనంలో నేను మాకొక అసంత
ప్రతీతి భాసించింది. ఇది అపూర్వం; అశ్రుతం. మంగల్యమూ,
మనోమమూ అయిన ఆ రామాయణ హృదయమును ఉప
దేశి నే కుశలపులు కుశల కీలురగుచును.

సుందరి : దాన్ని పృథివీ కుతరంలో జీవరత్నంలాగా,
రాధిలో చంద్రజన్మ స్థానంలాగా వెడకీ తే-కాని...

పరం : పూర్వం మహర్షులు పరిమాత్మకోసం వెదకితే, గాయత్రిలో నరేణ్యంలాగా, హృదయపద్మ కోశాగ్రమందు చిక్కలేదా ?

భామతి : మాధురీ కుమారులారా ! షట్పదీగేయానికి ప్రస వించే లతలాగా మీ అభీకయాచన నన్ను సర్వోన్నత క్తను చేస్తున్నది.

పరం : లలికామ తల్లులు మాధుకరులకు మళరంద స్తన్య మిచ్చినట్లే...

సుభాషి : మాతామతల్లి మాకు అమృత రసప్రదానము చేయకపోదు.

భామతి : సుందరుని సుభాషితంలో సున్నితమైన ఉపశ్రుతి తగిలింది నాకు. మీరెవ్వరూ సందేహించ లేదా ?

సుభాషి : సందేహానికి సందుఉంటే ఉపశ్రుతికూడా అలంకారమే అవుతుందిగా.

భామతి : నీ ఊహ ఛాయాను ధావనమని నేను అనను. కాని, జంత్రవాద్యంలో సాహిత్యపదాలుకూడా స్వరరూప మునే చెందినట్లు నీ మనోరాగంలో రక్తమయి పోయింది నాపలుకు. అవును. రామాయణములో సీతారాముల మిథున కామము విపాకమును పొందింది. అంఘవల్లనే, మునికంఠాన స్వందించిన సుందరకాండ అమృత భాండమైనది. దంపతీ ధౌతమయిన ఆ కామం త్రివర్గ పరిణాదమైన శుద్ధకామం. అది అవ్యభిచారి. సృష్టిలో ఈ దిన్యాంశ నిగీర్ణమై సార్వత్రికంగా ఉన్నది.

పరం : కామముకూడా దివ్యాంశ అని భగవతి భావమా?

భామతి : ప్రకృతిపురుషుల బ్రహ్మాంశ లీలయే కామం. నీతన్మహామధురయోగ స్థాయియే రతి. జన్య జనకమైన విశ్వైర్వంశాగా ఆ మహారతి సమస్త చరాచర జగత్తునకునూ అవిభాజ్య భాగధేయంలాగా సంక్రమించింది.

సుందర : అలాగయితే, స్థానవులలో సైతం రతికలదా?

భామతి : అవును, పాపాణాదులయందును రతికలదు. జాతి గుణ క్రియా వికల సంకులక్షుబ్ధములైన ఉపాధులయందు ఆ రతి ముహ్యమై, మూఢమై, శుష్కించి సాకల్యంగా జడీ భవిస్తుంది. ఇట్లా ఘనీభవించిన మహారతి ఖండములు యాదృచ్ఛికంగా శిల్పిశిల్ప విన్యస్తములై జీవత్ప్రతిమలుగా అక్షయ చాక్షుషము లగుట కలదు. యావచ్ఛేతనమునూ ద్రవీకరింప సమర్థమగు గాంధర్వ మహిమచేతనూ ఆ పాపాణములు పులకించి కరిగి కందలించుట విందుము. రూపాంతర సుప్తకల్పమైన ఈ రామణీయకము కవులకును, కళావేత్తలకును వేద్యము.

సుభాషి : అహోహా బ్రహ్మసూత్రాలకంటెనూ చైతన్య సూత్రాలు దూరదూరాంతర గుహ్యములుగా ఉన్నవి. విద్యా జీవనాడులను నిదానించిన భగవతివి...

పరం : మానవులలో ఈ కామన్యనస్థాపనమును సమన్వయిస్తే తెలిసికొని తీర్పరులము కాగోరుదుము.

భామతి : జ్యోతీ! సామాన్యజంతుసంతానమునందు రతి అంతటను ఋజు ఋతూద్దీపన లక్ష్మితంగా ఉన్నది. పుష్పిత

బుద్ధింద్రియాలైన మానవులలో అది **స్త్రీ** పుంసయోగమై అతౌకిక సుఖానుభూతి నందింపగల సత్త్వాంశగా సిద్ధిపొందింది. కాని, చిరచిరంతనంగా నిరంతరనిపాతంచేత మానవులలోని కామము సామాన్య మిథునభోగంగా జాతీంది. పైగా, ఈ అతిచారము ఆచారప్రాయంగా పెనబడిపోయింది. ఇది సుమానుషప్రాప్తికి ప్రశయమైన ఆపత్తి. దీనివలన త్రివర్గ లక్ష్మ్యమే క్షిప్రమై, క్షతమై, సామాజికి సౌప్తనము నికృష్టం కాసాగింది.

సుందర : అదెట్లు ?

పరం : స్పష్టమేగదా? పంచమంలో శ్రుతి నిలిపి, మంద్ర మధ్యమాలలో రాగసంచారము సలిపితే యేమవుతుందీ ?

సుందర : నేను అల్లా భావించడంలేదు. ఒక్కసూత్రం అనేకమణిధారణంచేసి హారసిద్ధి కావిస్తున్నది. ఏకశబ్దం బహు వర్ణబంధమయ్యును సార్థమై సార్థకమవుతున్నది.

సుభాషి : హేతువాదంకూడా అస్థానహితం కాకూడదు సుమీ. అచేతనఘటనం ఇప్పుడు విషయం కాదు. అక్షర సంయోగం ఆధిభౌతికం. ఇప్పుడు మనం లోకంలో, మానవ సమాజంలో ఉన్నాము. అదే ప్రసక్తి. పైగా, అంతరింద్రియ వికస్యనులై నారీనరుల ప్రియబంధమును సంమర్చిస్తున్నాము. అందులో అవధీస్నిగ్ధమయిన వారి చిత్తగ్రంథిని విప్పుతున్నది భగవతి. కుశీలపులకు కావ్యానుశీలనం కామ్యం, కామితం కూడా. అయితే, భామతి నవ్యోన్మీలనంలో, ఏకత్రాను రాగమే స్థాయిసంపన్నమవుతుందని తేలింది. ఏతద్విరోధ

మందు రసము అందదు. ఆనందానుసంధానం కాదు, అని
అపూర్వంగా నిశ్చయించింది.

సుందర (సాలోచనా పరుడగును)

భామతి : సుందరం ! రామాయణ పూర్వరంగము అతీవం
కిష్టమైనది. మానవజీవితానికికూడా కఠోర గర్భధారణకు
నలె కష్టమైన దు స్తరుణం. ప్రసూతమో, ఉత్పాతమో వీని
సంధి. సమాజరథచక్రాలు అపగతి భ్రమణంలో తడబడి
పెడలిరిగినవి. నడివయసు నడక, నట్టేటియొడ్డున బాట, కింద
ప్రవాహం తుబ్బమై, సుల్లతిరుగుతూ గుండములు త్రవ్వక
పోతున్నది. మీద, మిట్టమిట్టలకోరగట్టు సళ్ళి, త్రుళ్ళి పగిలి
బ్రద్దలై కూలుతున్నది. నరనారీశకటం శరవేగంతో పోతు
న్నది. ఆ అభిజిత్తులో స్నానానికి వచ్చాడు వాల్మీకి. ఆతని
ముందు ఒక ఉల్తాలిసాలం. దానికొమ్మమీద కళ్ళిత్ క్రౌంచ
మిఘనం కాసుమోహితమై అనధీపారవశ్యంలో ఏకైకస్థాయి
లోఉన్నది. సాకాత్తుగా, అకస్మాత్తుగా కిరాతుని కఱకు
శరము మృత్యుమృద్ధరంనలె రిచ్చనవచ్చి తాకింది. ఆ జంట
అనశంగా అరటిమొగ్గనలె క్రిందపడ్డది. అద్వైతమైన జత
ద్వైతమయింది. క్రౌంచి ఏ మహానందంలో నుండెనో అందు
లోనే నిశ్శాంతంగా నిద్రించింది. క్రౌంచము నిహత సహచరీ
విరహకాతరమై, కంతమెత్తి ఆక్రందించింది. సమస్తవాహినీ
గర్భోదకమునూ, బలాత్కారంగా తనలోనికి లాగికొనే
మహాసముద్రంలాగా ఆ శోకస్థాయి యావజ్జగదంతరికరణ
ప్రసారమును తనలోని కాకర్షించింది. ఆ కరుణ కరుణకై నల్వ
రతిలో రోదసి రోదించింది; ఆకాశము భేదించింది; పాతాళము

విషాదించింది; విశ్వమే కరిగిపోయింది. వాల్మీకి తస్మయై
డైనాడు. అప్పుడు ఆ మహర్షి ముఖమండలమునుండి అప్రయ-
త్నంగా శ్లోకము ఆవిర్భవించింది. ఆ సన్యచ్ఛందస్సులు
కాండలుకాండలుగా అఖండరమణీయమైన రామాయణంగా
ఆకృతి వహించినవి.

(వినువారలండలును సర్వాంగపులకతులై ఏదో ఒక ఆతీత మహత్తర
సమాధిలో ఉన్నట్లయిరి)

సుభాషి : తత్త్వదర్శికా ! నేడు కుశీలవులు ధన్యులై నారు.
వారి ప్రజ్ఞావాదంమీది ముసుగు జాటింది. వారి మీమాం-
సలో ప్రచ్ఛన్నమేదో, ప్రసన్నమేదో ఇప్పుడు ఇంచుకించుక
ద్యోతమయినది. ఇక !

పరం : సుభాషీ ! మనము వివేచనావంచితులమైనాము.
అంతేకాని, భ్రష్టులము కాలేదు. కుశీలవులు కుత్సితులు కారు.
వారి కామోపాసన కాముకవ్యసనం కాదు; తద్దాస్యమూ
కాదు. సుందరమైనదంతా సౌందర్యమే అనే నిరూపణలో
ఆ భాస ఉన్నది. సుఖమునకునూ, సుఖభావమునకునూ గల
అంతరం స్పష్టమైనది. ప్రత్యక్షఫల అనుభవము త్యక్తము
కాగా స్యందించే పరోక్ష ఫలితానుభూతియందే మాఘరీ
వాల్గభ్యం భాసిస్తుందని తేలింది. అయితే, ఆ మహారుచి
మన్మండలానికి కళలు, కవాటములని విశ్వసించి, మనము అభి-
ముఖులమైనాము. భామతీదర్శనంలోకూడా అపేక్షితమైన
ఆ లక్ష్మ్యముమాత్రం అనాక్షేపకంగానే నిలిచింది. అవునా ?

భామతి : జ్యోతీ ! నిస్సంశయంగా నిలిచింది.

సుభాషి : సరేకాని. దివ్యముఖి ! రామాయణమునందు ఏకత్రానురాగం సువ్యవస్థితమయినందుచేతనే విశ్వచేతన మాఘరీకారియగు రసావతారము ప్రాప్తించినదని సిద్ధాంతమా ?

భామతీ : ఖండితంగా, నిస్సంశయంగా అదే సిద్ధాంతం. దశరథుడు అత్యంత ధీరనాయకుడైనా అతనిరాగము ఏకత్ర నిష్టం కాలేదు. పురుషులలో, అందు సుక్షత్రియులయిన రాజన్యులలో ఇది సదాచారమనీ, సత్సమ్మతమనీ సంప్రదాయంగా, సత్కులప్రమాణంగా బలిసిపోయింది. రామచంద్రుడి ఆచారమును అరికట్టాడు. జీవితం సహజంగా, సంపూర్ణంగా సాఫల్య విపాకినికి కలుగుతున్న విక్షేపమును, విఘ్నమును అపాకరించాడు. అందునల్లనే సీతారాముల స్త్రీ పుంసయోగము అజరామరమైన అమృతప్రాప్యం అయింది, ఏతత్ చరితం కూడా బ్రహ్మభూయమైన రిసస్థానీయంగా చిరస్థాయి కెక్కింది.

సుందర : బ్రహ్మరోచనీ ! అయితే, ఈ ఏకత్రానురాగం పురుషపక్షమునమాత్రమే నిర్దిష్టమా... లేక...

భామతి : సుందరా ! పరుషములే సరళములు కాదగినవి. సరళములు పరుషములు కావుగదా.

(తెరలో)

బంగరు తమ్ముల

పనుపు తోయముల

ధర్మాభిషేకంబు చేసేరు

పచ్చల పాన్పుల
అచ్చర లాడగ
నిశ్చలధ్యానంబు సలిపేరు

కల్పవృక్షాలలో
కామధేనువు పొంత
గాలితిని ప్రాణాలు నిలిపేరు

ఏనుఖము కాంక్షింతు
రెందుకో ఈతపసు
అడిగినా చెప్ప రీ ఆరామమందు

(అని పాడుచు శ్రావణుడు ప్రవేశించును అవికలంగా)

కుశలవులారా ! భామతీమతల్లి ఇందున్నదా ? (తనలో)
అదిగో ! సవత్సరోకులములో నందినిలాగా ప్రస్నుతస్మిత
ముఖారవిందయై ఇందే ఉన్నది. తల్లీ ! ఆత్రేయసగోత్రుడు,
శ్రావణకుడు, కుమారశర్మ సాష్టాంగము అభివాదనము చేయు
చున్నాడు.

భామతి : కుమారా ! ఏమైన విశేషమున్నదా ?

శ్రావణ : ఆ! విశేషములలో విశేషము, పరమవిశేషం.
బ్రహ్మమానసవృత్తుడు, భక్తిసూత్ర భాగ్యవిధాత, మహాతీ
సహచరీ, చరణచారణచక్రవర్తి, మహర్షినారదుడు కుండ
కాసారమునకు వేంచేసిరి. మధురలోనున్న స్త్రీజనమంతా
అక్కడ మూగింది. కుశీలవుల కెఱిగింపమని. కాదు, పిలిచి
రమ్మని ఆకాశవాణి, కాదుకాదు. సతీర్థులుచెప్పి, తప్పదంటే,

వచ్చాను. లేదులేదు. నాకే తోచింది. ఎవ్వరూ చెప్పలేదు.
తప్పదని బలాత్కరింపనూ లేదు. తప్పకాదుగదా అని నేనే
తర్కించుకొన్నాను. ఒప్పదమని ఉబలాటం ఆపలేక, నా
యిష్టమీదనే వచ్చాను. మీరంతా బయలుదేరండి.
వస్తారా! రారూ! నారదమహర్షిని చూడడానికి రారూ!
వస్తారా! మహాతీ వీణాతంత్రీ స్వరతంత్రము వినాడానికి
రారూ!!

(తెర వ్రాలును)

ఎనిమిదవ రంగము

కుందకాసారం

కవంబ పృక్షములు, పున్నాగ వీధులు, పొగడ చెట్లు, మాలతి కుంబములు, మల్లెమల్లు . . . నారద మహర్షి కార్తిక మంటపమున పచ్చని వేదికపై ఆసీనుడై ఉండును. మధురాపురీ నారీజనం అధికంగా మూగి యుందురు. వ్రాపణకుని చేతిలో తాళములు, సునందుని చేతులో మహతి ఉండును.

నారద : సందా ! మహతి శ్రుతి అయినదా ?

సునందు : భగవాన్ ! పితామహుని కంఠస్వరం అపస్వ రించినా మహతీతంత్రులు అపశ్రుతికి రావు.

నారద : నీవు కవివి అవుతున్నావోయ్. మా వీణా పుత్రిని స్తుతింతువుగాక! బ్రహ్మ కంఠమును అపకర్షింప నక్కర లేదుగదా! కవులు అర్థవాదములను ఆశ్రయింపరాదు. అది కథకుల పథము.

సునందు : భగవాన్ ! కథకులకంటె కవులు అధికులని భావమా ?

నారద : అనువాకముకంటె స్వస్తివాచనికం మేలయినది కాదా ?

సునందు : గురుసురపతీ ! ఈ భేదం న్యగ్యంగా ఉన్నది.

నారద : వత్సా ! కథకులు విజ్ఞాన వాదులు; ధర్మ బోధకులు. కవులు మంగళ మిశ్రులు; మానుష్యోపదేశకులు.

లోకానికి మంగళం కావలెను. అది విజ్ఞానంనల్ల సుస్థిమితం కాదు.

సునందు : అయ్యో! విజ్ఞానంనల్ల లోకానికి కళ్యాణం కాదా ? అయినా అది స్థిరం కాజాలదా ?

నారద : కాదు ! నిజం కాదు! విజ్ఞానధార, శాస్త్రధార వలె భయాభయ నిభృతమైన ప్రళయ సాధన. జగత్తులో జగీశు సప్రదాయము సంప్రప్తమగునజకును విజ్ఞాన బలమును విశ్వసించుటకు వీలులేదు.

సునందు : గురుదేవా ! జగీష నిషిద్ధమయితే క్షత్రియ ధర్మ మయిన పరాక్రమ గుణమునకు పరిణతి యెట్లు ?

నారద : నందా ! పరాక్రమము అపార్థకూఢమై, గాఢ దూషితమై పోయింది.

సునందు : మహాత్మా ! అట్లు ? దాని తాత్పర్యమేమి ?

నారద : కుమారా ! పరపదానికి ఇతరులని అర్థము నిపాతము. ఇతరులందఱును శత్రువులు కారు. వారిని ఆక్రమించుట ధర్మమును కాబోదు.

సునంద : అయితే ! దీని నిజార్థమేదీ ?

నారద : నందా ! పరమంటే నశ్వరమైన లోకసంపత్తి కంటే అన్యమయిన అతాకిక విభూతి. దానిని చక్కగా నశము చేసికొను సాధన పరాక్రమం. అంతేకాని, ఇతరులను పరాజితులను చేసి, వారి రాజ్యములను అపహరించి, ప్రజలను బానిసలుగా ఉదాసీనించడం కాదు.

సునందు : అంటే, ప్రవృత్తిలో ఇక జయాపజయములకు తావు లేకుండా పోయింది.

నారద : లేదు! లేదు! జయమంటే లోభ మోహాది దోషములను స్వాధీనంలో ఉంచుకొనుట. ఆ సాధనలో కలిగే భంగం అపజయం.

సునందు : మహాత్మా ! ఈ నిరూపణం తాత్త్వికుల ప్రకరణంలోనికి పోయింది. పురుషార్థ ప్రక్రియంగా సమన్వయించుటలేదు.

నారద : అలాగయితే, మానుషార్థవాదుల వ్యాఖ్యానమును తెలిసికో! అలూక్షతో ఆలోచించు. వారు ఇల్లా పలుకుతున్నాడు : పరులంటే తమతో ఏకీభవించనివారు; ఇతర పక్షము నవలంబించినవారు. వారి ఆ క్రమము అంటే వారి సమంత విధానము. కాగా, ఇతరుల కిష్టమయిన సంవిధానమును తెలిసికోవడమూ, సమరసించడమూ, పర-ఆ - క్రమము - అర్థాత్ పరులు ఉపకార పాత్రులుగాని అపకారభాజనులు కారు. ఈ పక్షములో ఇతరులను సమాధాన సాంత్వన దృష్టితో అనునయించి, అభిమతులుగా మార్చడమని తాత్పర్యం. బానా ?

సునందు : ఆహా ! ధర్మసంహిత ఎంత వ్యత్యస్తమయిందీ ! అయితే పరాక్రమము, యోత్ర లక్షణమయిన పరాక్రమం లోకహితానికి ఉపకరించదు.

నారద : పుత్రా ! ఆక్రమణంలో హింసదాగి ఉన్నది. హింసతో ద్వేష కుకూలం అంటుకొంటుంది. పగ పింజెలు

సాగుతుంది. పగలో, పొగలో చూపుకానరానట్లు హితా
హిత వివేచన నశిస్తుంది. ద్వేషంలో, ఎన్నడూ, ఎక్కడా
జగన్మంగళావాప్తి కాదు.

సునందు : మహామునీ ! ఈ సవ్యన్వాయం లోకసమ్మతమై,
ఆచరణకు వస్తుందా ? అలా మీరు దీవిస్తున్నారా ?

నారద : ఎందుకు కాదు ? లోకమంటే ప్రజ. వారు యుద్ధ
ఘాతోపహతులై, అనంతర దురంత క్షోభావిధులై, నిరంతర
భయోత్పీడితులుగా కాలక్షయం పోయినారు. వారికిపుడు
శాంతి కావాలి. వారి మానసిక కాయిక కఠోర దుఃఖ
దుస్తాపం చల్లారిపోవాలి. జీవకోటికి ఇది అకాండ చండ
గ్రీష్మం.

సునందు : ఆ తొలకరిని మీరెంత దూరాన చూస్తున్నారు?

నారద : సమీపంగానే సాళగించుచున్నది. ఇది గ్రీష్మాన
సానం. కాంతారోషరసానుభంగా సందే సాగింది. కుశీలన
కలాపం చక్కగా విరిసి, తత్ కంత కూజితం నిస్సంకుల
నిర్మల కుశలంగా ధ్వనిస్తే, తొలకరి నెమిలి పురివిచ్చి సృత్యము
చేస్తుంది.

(భామతి ముందునడువగా కుశీలపులు ప్రవేశింతురు)

నారద : అదిగో ! శతపత్ర శోభితయైన శారద శ్రవంతి
నిలాగా కుశీలవ పుత్రులతో భామతి వస్తున్నది.

(సంస్కృతనందున వారంతా లేచి ముకుళిత హస్తలగుమరు)

శ్రావణకా ! భామతిని మా ఉపాంతమునకు తీసికొనిరమ్ము.

(శ్రావణకుడు తేచివచ్చి భామతిని మహర్షి సన్నిధికి తీసికొనిపోవును)

భామతి : భాగవత ప్రభువునకు భామతి అభివాదము.

నారద : వచ్చే ! ఆయుష్మతివై, పేశలరాగమాణవకులైన కుశీలపులనూ, వారి కామిత స్వామికమునూ, కలంకముక్తముగా దిద్దుదువు గాత ! లోకమున కీ సమయమున రక్తాను రక్తమయిన రాగానురంజనము అనసరము; అవశ్యము.

భామతి : అనుగ్రహేతనైతిని. మీ దీవనలు తీసలుసాగి పూవులు పూచుటకు సందేహ మేమున్నదీ? ముని దేవులిప్పుడు ఎచ్చటనుండి విచ్చేయుచున్నారు?

నారద : కుమారీ ! శ్రీ కృష్ణగవేషణలో మేము అందందు పర్యటించవలసి వచ్చినది. నందకుమార ముఖాన్వేషణలో గాధాదేవి తిరుగుతున్నది. పూర్వం చందమామకోసము చుక్కలు వెతికితే, పున్నమకోసం వెన్నెల వెతికిందట. తుదకు ఆ చందమామ, ఆ పున్నమ, ఆ వెన్నెల అందఱును ఒక్కచోటనే కలిసికొన్నారట. చుక్కలు తెల్లపోయి చీకటి చీరను కప్పకొన్నవట. అలా ఆ కథ కైలాసానికి పోయింది. ఇంతలో మా మహతి మరులుకొన్నట్లు, మధురాలాపములతో ఇటు త్రోవ తీసింది. ఇలా వచ్చితిమి. దారిలో కుశీలన సభాసల్లాపమంతా విన్నాము.

భామతి : (ఆశ్చర్య మభినయించి) దేవర్సీ ! అదెట్లు ?

నారద: ఉన్నదిగదా మా మహతి. ఆమె కామకర్ణి. ఏతత్ జీవతంత్రులకు లోకస్వర తరంగముల నాకర్షించు పాటవం కలదు. త్రిలోకములలో, ఏమూల, ఏమాత్రము కళ్యాణ శ్రుతి కదిలినా ఆమె దానిని అతి సున్నితంగా ఆకర్షించి తూ చా తప్పకుండా సంగ్రహించి వినిపిస్తుంది.

భామతి : తండ్రీ! మా కలాపంలో ఉక్తానుక్తములు, దురుక్త నిరుక్తములు దొరలి ఉన్నవి. వానిని దీర్ఘమని ప్రార్థిస్తున్నాను. నీళ్లేవో, పాలేవో, బుద్బుదములేవో, బిందువు లేవో తెలిసికొనడం మాకు అవశ్యం.

నారద : కుమారనేత్రీ! మానవగాత్రమునకు మాన్వరాని గాయములు తగిలినవి. చైతన్యమంతా అనిష్ట ముష్టిఘాతలతో కాయలు కాసినది. ప్రేమ ప్రవాహింపక గడ్డలు కట్టింది. హృదయ హ్రదము ఎండి పగిలిపోతున్నది. స్నేహభావం చేత వాక్కు చిక్కణము కాక త్రుప్తైక్కుతున్నది. ఈ కష్ట ప్రస్థానంలో కిష్టావస్థను గుర్తించిన నీవుచు, నీ గురుకులమును ధన్యులు.

భామతి : నారదప్రభూ! ఇప్పుడు చికిర్షిత మేమి?

నారద : ఒక్కటే. ఒక్కటే ఉపాయమున్నది. నల్ల గుట్టమెక్కి కాలస్వామి క్రూరహాసముతో తొంగి చూస్తున్నాడు. చక్కగా గుర్తించు. యజనయాజనముల కిది అదనుకాదు. ఔత్రకాలం విష్ణువక్షోభతో అంతరించింది. నైతిక చక్రము సవ్యాపసవ్యములు తెలియకుండా త్రిప్పినందు నల్ల ఒడుదుడుకులలో, మిట్టపల్లాలలో కుంటింది. గమ్యం

కానరాకుండా చాటయింది. కాబట్టి, ఇప్పుడు చిత్త ప్రసాదన సాధన మొక్కటే శరణ్యం.

భామతి : సంయమింద్రా ! ఈ సాధనా స్వరూప క్రమములు ఉపదేశిస్తారా?

నారద : కులపాలికా ! ఈ సాధనమ మంత్రతంత్రాదులు లేవు. దేశకాల పాత్రాది నియమములునూ అవసరంకాదు. ఎవరికి వారు అంతరంగములలో అనుష్ఠింపతగినది. దీనికి భావమే కీలకం. భావనయే శక్తి, మైత్రీ. కరుణాభావన అన్యుల పట్లనూ, ఉల్లాస ఉపేక్షాభావన స్వార్థమందును అభాసం చేయవలెను. ఎక్కడెక్కడ సుఖస్ఫురణ తగులునో అక్కడెక్కడ మైత్రీ భావన పెంచవలెను. ఎందెందు దుఃఖము గోచరించునో అందెల్ల కరుణాభావన నెఱపవలెను. పరిసుఖమును తన సుఖంగా భావించుటలో అసూయకు అవకాశం దొరకదు. తన సుఖము పెరుగును. ఇతరుల కష్టములను జాలితో పంచుకొనుటలో అహంకారము యోళితమగును. కరుణకావరమును కడుగుతుందని లోకజ్ఞులందరు. తన సుఖము నెన్నెలవలె విహసిస్తుంటే ఇతరుల దుఃఖము చీకటినలె తొంగిచూస్తున్నదని జ్ఞాపకముండును. ప్రాణవంతమైన ప్రాణి కోటిలోని చైతన్యమంతా సమానమేగదా!

భామతి : ఇక స్వపక్షములో ఆచరణీయ మెలా ఉండాలె.

నారద : జీవయాత్రలో రెండు ఘట్టములు కలవు. ఒకటి విహితమైనదీ, రెండవది అహితమైనదీ. సుందరములూ, శుద్ధములూ, శోభనములూ అయిన ప్రస్థానములను

కామించి, కాంక్షించి తన్నయ్యలై తనిసే భావన నభ్యసింప
నలెను. అమంగళములూ, అరిష్టములూ, అసహ్యములూ
అయిన అభాగ్య ప్రకరణములను ఉపేక్షించి ఉజ్జగింపనలెను.
ఈ చతుర్భావనలో తనకునూ, సహచర జనమునకునూ చిత్త
ప్రసాదనం అలవడుతుంది.

భామతి : మహాత్మా ! మీరు ఉపదేశించిన ఆత్మ
ప్రసాదన యోగమును త్రికరణయూ స్వీకరించుచున్నాను.

సుందర : జననీ ! నిన్ను అనుగమించి నచ్చిన కుశీలపులును
ప్రత్యయంతో స్వీకరించుచున్నాను.

నారద : శుభమ్. నేడు కార్తిక పూర్ణిమ. మీరందఱునూ
ప్రసాదన వ్రతమున కుపక్రమింపుడు.

భామతి : బ్రహ్మరీ ! ఇంక నీ మహావ్రతమునకు ఉపాదేయ
మైన సంబార మెట్టిదో ఆనతియడగును.

నారద : పుత్రీ ! నాట్య, గాంధర్వ, సాహిత్యములు దీనికి
సాధనాంగములు. తీయని కళాకవాటములు తీయండి. నిత్య
సుందరమైన లలితావరణంలో మంగళ జ్యోతిని లక్ష్మించండి.
ప్రాప్యమంతయు సిద్ధించును.

భామతి : భగవాన్ ! నాట్యాదులయందు అంత యోగ్యత
కలదా ?

నారద : బిడ్డో ! ఏ మహాధర్మసాధనకై నా శరీరమే
ఆద్యము. సృష్టి అంతా స్పంద మయము. చిన్నయాణుభ్రమణ
మును ఆకర్షించి అందుకొనే సత్తా శరీరంలో మనస్సున

కున్నది. అందువల్ల నవ్వి నా, యేడ్చినా, అనుగ్రహించినా, ఆగ్రహించినా ఆ వికారములన్నీ మనః ప్రభావములే అని మఱచిపోవద్దు. ఆ యా వికారములను సాంత్వనములు కానీ, సాధ్వనములు కానీ సహజ ధర్మాంగ శరీరము గ్రహిస్తుంది. చేష్టా రూపంగా వెలికి తార్చి విసర్జిస్తుంది. చేష్టారూపణలో ఆ యా వికార ప్రభావములు తత్క్షణమే ప్రతిఫలిస్తవి. ఆ హేతువుచేతనే శక్తమయిన చేష్టాకల్పమును చక్కగా సంమర్శించి నాట్య సంహితగా నిబంధింపబడినది.

భామతి : తపస్వీ ! నాట్యం సద్యః ప్రభావమైనందువలన కలిగే ఆపత్తి యేమున్నదీ ?

నారద : విద్యాధరీ ! నాడు విరాటసభలో ఆ విపత్తిని ప్రత్యక్షంగా చూచాము. కీచకదష్టయైన పాంచాలి భయానక రోష రూక్షరాక్షసినలె పరుగెత్తివచ్చింది. చిన్నాంబరం, చిద్రాల కలు, వేషమంతా రాద్రావతారంగా ఉంది. తానుపడ్డ భంగ పాటుతోపాటు, కుదిలి, కూలి పోతున్న కులాంగనా ధర్మ శేఖరములు ఆమె క్రుద్ధాననంలో వాంతమైనట్లు ద్యోతమవుతుండెను. అప్పుడు, ఆమె ప్రజానాథునీ ప్రాణనాథులనూ, యావత్సౌభాగ్యితులనూ, ప్రచండ ప్రశ్నలతో వేటాడ సాగెను. వాచికంగా కాక, ఆంగికంగా కూడ ఆమె తన భావ బీభత్సమునూ, తదుద్దండ ప్రకోపమునూ, చేష్టాదికముగా సైతం అభినయింప సాగెను. ఆ మహోద్రేక దురావేశంలో, కవిసి కప్పుచున్న విపరీత రసోన్మాదంలో, ఏ సభ్యుడేని, ఏ పత్నీవ్రతుడేని, అవశంగాలేచి, విరాటునిగాని, ధర్మ

పుత్రునిగాని, ఇతర వీరులనుగాని, ధట్టించి, ధర్మించి, ధ్వంసించి
యుండవలసింది. వాచిక, ఆంగిక సంమేళన సంరంభమును
సర్మజు డెఱుగును. అందువల్ల ఆ మహనీయుడు సతీధర్మ
వ్యాజంగా పాంచాలిని వివర్తను చేసెను. తెలిసినదా -
నాట్యమహత్తు! అది యెంత సాత్వికంగా సమరసింపగలదో -
అంత తామసంగాకూడ తాండవింప గలదు.

భామతి : ఈ విజ్ఞానము లోకానికి మహిమాపకారకం.
అండ్రీ! ఇంక సంగీత సాహిత్యముల మర్మ మర్యాదలుకూడా
బోధిస్తే కుశీలపులు వివేకంతో వర్తింప గలుగుదురు.

నారద : అవును. వాని ప్రయోగ ప్రభావములునూ చెప్ప
తగినవే. ఆ విజ్ఞానంకూడా అనశ్యం. నాట్యామ్నాయ నియతి
వల్ల శరీరమునందలి రక్తధాతువులునూ, మజ్జా మాంసము
లునూ, తదభ్యంతర నాడీసంతతియునూ ప్రత్యక్షుకణ కరిత
ములై, మధిత మర్ధితములై. గతకశ్మలములై తేజీ శేలిక
పడును. ఇంతయెందుకు - నాట్యావధానంలో శారీరక భూత
పంచకమే తత స్వస్వరూపాంశల నందుకొనును.

భామతి : ఆహా! ఇంతశ్రమలో ఎంత హితము నిభృతమై
ఉన్నదో! క్రీడామాత్రంగా పాటిస్తున్నాము.

నారద : నిజమే. క్రీడారూపంగానే కళాశిక్ష జరుగుతుంది.
అందువల్లనే కానరాని శ్రమ ఉన్నా కళలు మానవులకు
అత్యంత విహితములైసవి. ఇదే నాట్య వేదాంగమయిన
చాక్షుష క్రతువు. ఇంక, గాంధర్వమందో బాహిరింద్రియ
ములకు మాఱు అంతరింద్రియ సమావర్తనం జరుగుతుంది.

అందు ప్రాణి సహజములైన శోకాశోక, గుణావగుణ, ఇష్టా
నిష్ట సంపర్కంచేత భిన్నభిన్నములైన సాత్విక రాజసిక
తామసిక వికారములు ఉద్బుద్ధము లౌతవి. గానము స్వరా
ధిష్ఠితమైన కళ. ఆ స్వరము ప్రవేశింపరాని స్థలములేదు. నాట్యం
లయబద్ధ మయినట్లే స్వరము శ్రుతినియతము. సరిసమానంగా
వడకిన సూత్రమే సూదిలోని కెక్కుతుంది. ముళ్ళుపడ్డా,
లావు సన్నములైన నా సూయాణము విఘ్నమవుతుంది. అలాగే,
అవిషమంగా శ్రుతి పరిష్కృతమయిన స్వరము శ్రవణ
ముఖంగా అంతఃప్రవేశము చేయగలుగుతుంది. సహజంగా
స్వరము, సరళమునూ, సమీచీనమునూ అయినందున దాని
ప్రసార ప్రభావములుకూడా సుగమంగా, సుముఖంగా విల
సిల్లి విస్తరిస్తవి. ఆపాద మస్తకమునూ కలియగొని, కదిపి,
కుదిపి, కృత్స్నంగా గుస్తరిస్తవి. అసలు, అంతఃకరణమునే
తాకి, తడిపి, ద్రవీకరిస్తుంది స్వరము. అందువల్ల నేజ్ఞానేంద్రియ
వికాసములేని పశుఫణిసంతానంకూడా గానమునకు కట్టు
పడుతున్నది. ఈ హేతువుచేతనే ప్రసాదన యోగమందు
గానము అత్యంతికమయిన స్వాదూపకరణంగా ఉపకరిస్తుంది.

భామతి : భగవాన్ ! మీ భద్ర ప్రవచనం మాకు నేడు
కళ్యాణ రహస్య శిక్ష మయింది. ఇక మిగిలినది సాహిత్యం.
ఏతద్దర్శన మహిమకూడా మహర్షి ముఖదీపంతో చూడదలచి
సంసిద్ధులముగా నున్నాము.

నారద : జాగరిత్రీ ! సాహిత్యం సంపూర్ణకళ. నాట్య
గాంధర్వములు దీనిలో ఉపసర్జనీకృతములై, అదృష్టముదితము
లయి బిడినవి. సాహిత్యము శబ్దబంధం. శబ్దశక్తి అక్షయ

మునూ, అనంతముఖమునూ. శబ్దము లేకపోతే బ్రహ్మం
 కములేదు. బ్రహ్మము జ్ఞాతన్యము కాదు. శబ్దమే ధర్మము.
 తదర్థమే అర్థము. శబ్దార్థబంధమే కానుము. ఇల్లా శబ్దము
 అఖండమునూ, అక్షరమునూ అయిన జ్యోతిస్వరూపి. శబ్ద
 మందు భూచ్ఛవ స్సవర్ణోకములు మూడును ఇమిడియున్నవి.
 భూతభవిష్య ద్వర్తమానములు, కౌమార బాల్య యౌవన
 ములవలె, యధారూప భాసమానములైనవి. శబ్దమునకు
 జరామృత్యు వికారములు లేవు. వజ్రములకంటె కఠినము.
 కుసుమములకంటె కోమలము. అక్షయమైన ఈ శబ్దము
 సువర్ణమయమై మేరువువలె పెరిగింది; రసమయమై క్షీర
 సముద్రమువలె విస్తరించింది.

భౌమతి : (కుశీలపుల కభిముఖంగా తిరిగి) ఆహా! శబ్ద సవిశ్రీ!
 అప్రమేయమైన నీ బ్రహ్మస్వరూపమునకు నమోవాకం. ఇక
 నీప్రమేయ కామరూపవల్లభ్య మెట్లుండునో. (కుశీలపు లంద
 ఋతులేచి 'ఆహాశబ్ద సవిశ్రీ! అప్రమేయమైన నీ బ్రహ్మస్వరూపమునకు
 నమోవాకం' అని పలుకుదురు)

నారద : జాగరిత్రీ! నీ వన్నట్లు శబ్దము కామరూపియే
 యగును. అది భాషితంగా మానవముఖావతీర్ణ మయింది.
 శబ్దకౌమారమైన కలభాషణము అవ్యక్త మధురమయిన
 గానాంశలో లీనమవుతున్నది. శబ్దబాల్యముశ్రుతియై సామగాన
 స్వరంగా విన్యసించింది. దాని తారుణ్యసౌభాగ్యమే రసా
 త్మీకమయిన సాహిత్యంలో ధ్వనిగా తరంగించింది. ఇందులో
 నాట్యకళాభిముఖంగా రసప్రతీతిని కల్పించే కల్పన రూపకం
 గానూ, శబ్దార్థ వ్యంజనామూలంగా రసనిష్ఠునియగు రచన

కావ్యంగానూ విలక్షితములై నిలిచినవి. మృదుపద ముదిత మయినది వాక్కు. ఇష్ట వ్యంజనానురంజనమైనది అర్థం. ఈ రెంటి ఋజూపగూహనములో రాగిల్లే భావము నిత్య నవ్య మంగల్యంగా స్థాయి స్ఫురిత మయింది. తొలుదొల్త ప్రాచీత సుని కంఠములో ఈ వాగంశ ఆవిష్కరించి భాసించింది. కావ్యంలో కళాస్థానమదే. అదే రసరూపంగా అనుభూత మద్యే బ్రహ్మానందం.

భామతి : మహర్షీ ! ఆ బ్రహ్మభూయము జ్ఞానోపాసకులకు ఏకైక ప్రాప్యమని విందుము. నాంగతికులగు, కావ్యానుశీలు రకు సాధ్యమా ?

నారద : బ్రహ్మపదార్థం ఒక్కటే. విద్యుదగ్ని సూర్యుల వలె గూపానచ్ఛేదము నందినది; అంతే.

భామతి : తండ్రీ ! ఇది ఆర్షసూక్తము. దానితత్త్వం తేట పడేటట్లు బోధిస్తే కుశీలపులు కృతకృత్యు లగుదురు.

నారద : పుత్రీ ! అభేద్యములయిన తత్త్వగ్రంథులన్నీ కర్మ పాశాలతో, బ్రహ్మసూత్రాలతో మాత్రమే బిగిసి పెనబడ్డవి. ప్రేమప్రవాహములోని ప్రియతరంగాలకు అలాటి ఆపత్తిలేదు. కేశబంధమువలె అవి రమణీయమేళనమునే చూపించును.

భామతి : దేవా ! ఈ గురువాక్యము మఱింత సంశయాను శయవై, అగ్రాహ్యంగా లాగుతున్నది.

నారద : (చిరువత్సవో) అమృతము నాస్వాదించుచున్న వారికి ఆవుపాలగొడవ యెందుకు ? దానికి గోవు, గోష్ఠం,

గోవత్సం. గోపాలకుడు-ఇంకా ఎన్నో కావాలె. అదిగాక బందం వేసి పాలు పిండాలె. అది అలా పోనీ! విను శ్రద్ధగా. సహృదయంగా విను. కర్మలు చేయడానికి వానిని చేయించే వశిష్టులు కావాలె. జ్ఞానం సాధించడానికి దాని సాధన ఉపదేశించే గురువులు కావాలె. కాని, ప్రేమప్రవృత్తిలో చేసే కర్మగానీ, సాధించే జ్ఞానముగానీ యేమున్నది? ఏమీ లేదు. ప్రేమించడమే. ఒక్కటే కర్మ; ఒక్కటే సాధన. అందు చేతనే ప్రేమికులకు వశిష్టులుగాని; గురువులుగాని ఉండరు; ఉండే అవకాశమే లేదు.

భామతి : ప్రేమయూత్రలో గురుస్థానమే లేదా?

నారద : లేదు. బిడ్డా! లేదు. తెలిసికో. గురువులకెల్లను ఆద్యగురుస్థానము మాత్రమే వేరత. ఉపదేశము సర్వమూ ఆ వాత్సల్యపడమునుండియే ఉద్గమించును. అవునా?

భామతి : అవును.

నారద : ఆ! తల్లి! తాకికమూ, అతాకికమూ అయిన సమస్త బీవితవ్యాపారతంత్రమునూ చెప్పుతుంది; చేసి చూపుతుంది. చేయించి దిద్దుతుంది. కావలసినన్ని నీతులనూ, నియమాలనూ ఉపదేశిస్తుంది. కాని, ప్రేమకుసంబంధించిన క్రియా కలాపమును ఏమైనా, ఎప్పుడైనా, ఇసుమంతైనా చెప్పుతుందా? చెప్పగలదా? చెప్పే అవకాశం ఉన్నదా? లేదు గదా! అది ఆద్యంతరహస్యమయిన ప్రాణియోగము మాధురీయోగము. నిజమేమంటే, కర్మజ్ఞానములములకు

యోనిభూతమయిన పరమరహస్యం ప్రేమ. సృష్టిలాస్యం
ప్రేమ. ఈశ్వరదాస్యం ప్రేమ. మానవులకు ఉపాస్యం ప్రేమ.

(అందఱును అంతర్నములై తలలు వంతురు. మహతి మ్రోగును.
గీతావతరణ మగును)

మంగళశ్రుతి నిలుచు అమృతతలిని
శబ్దము రసీభవించు ప్రసన్న సీమ
తీయని కళా కవాటముల్ తీయరయ్య
అమృత లీలాకలాపము నభినయింప

(తెరలా)

చెలువము చిట్టి చిల్కలు కృషించిన కెంజిగురాకుపోల్కి మి
క్కిలి కసుగందె నీపెదవి కృష్ణుడ! యెవ్వరుపట్టి పీల్చిరో
విలవిలలాడ; ఈ రదనపీడన మెక్కడి క్రీడనంబో, క
న్నుల కనలేదు రాధ పలునొక్కలజాతిన నీ స్వరూపమున్.

అదిగో! రాధాదేవి స్వరూపానతార లక్షణము నిరూ
పించుచున్నది. పోదము రండు.

(అందఱును లేతురు)

(తెర వ్రాలును)

శాంతమ్, శివమ్, సుందరమ్

ఇతి పూర్ణమ్

పుట	విరూపం	నురూపం
12	చిన్నచిన్నమై	చిన్నచిన్నమై
17	పామరులకు	పామరులకునూ
24	మోసిన ముదితు	మోసి ముదితులైన
27	రసాలు	రసాలములు
	స్పందనమేదో	స్పందమేదో
28	మందకాసార	కుందకాసార
29	ఆ నిష్ఠ	ఆ అనిష్ఠ
37	ప్రణవావృత్తి	ప్రణవావృత్తి
38	తి క్తమయింది.	తి క్తమయింది.
	చరాచర జీవచాలన	చరాచర జీవచాలనం
40	కామానికి	కామకితవు లవుతున్నట్లున్నది
41	ఉదాసీనము	ఉదాసీనమై
43	వహుళ	వకుళ
	దుఃఖకార	దుఃఖకారక
44	అనంతార్థ	అనంతార్థ
	జీవితం విపాకము	జీవితవిపాకము
45	అందిస్తుంది	అందిస్తుందీ ?
46	సమాలోకనం	సమాలోచనం
	పితృగోత్ర	పితృగోత్ర
48	పర్యుషితం	పర్యుషితం
49	ప్రళవ	ప్రసవశాల
52	హృదయంకోశం	హృదయకోశం
53	సస్తోత్తరీయ	సస్తోత్తరీయ

పుట	విరూపం	సురూపం
54	కట్టూట కుండకు అదిగో నడికట్టిన	కట్టూట కుండలు అదిగో నడికట్టైన
57	అచ్చినట్లు వద్దని	అబ్బినట్లు వద్దని
58	పరిపుల్లలయ్యే	పరిపుల్లములయ్యే
59	సంనివాత	సంనిహిత
60	(అగ్ని)	(అగ్ని)
61	యిల్లా అరిసలె	ఎల్లా అరిసిలే
64	ఇంపితవు కొనెలు	ఇంపిత మవుతుందో కొనలు
66	అతివా : కరగపోతే	అత్తికా : కరగకపోతే
67	మరణా భీభత్స	మర్షణ భీభత్స
68	పోషకములు. పయిరగాలి పచ్చపొలానికిలాగా,	పోషకములు, పయిరగాలి పచ్చపొలానికిలాగా.
71	మర్దల సముదింతం	మర్దల సముదితంగా
74	అకామంగా పడుచుతనవు	అకామకామ్యంగా పడుచుతనము
75	చుంబన	చుంబనం చేసాడు
79	ఇంచుమించుక	ఇంచుకించుక
82	నిఘర	నిఘ్నర

పుట	విరూపం	నురూపం
83	లోకాపవాదం	లోకాపవాద వీధి
86	విష	విభా
	దుర్దశమ	దర్దశమణి
88	చక్క	చక్కి
91	కిశోరమా	కిశోరమా
93	కాంతవరణ	కాంతావరణమంత
94	అంటి	అంటి అంటక
103	మిత్తగా	మేత్తగా
106	ధ్వనిస్తు	ధ్వనిస్తు
110	మీమాంస	ఈ మీమాంస
112	ఊహ	ఊహ కేవలం
114	వికస్వనులై బుద్ధింద్రియ సామాజిక	వికస్వరులై న బుద్ధింద్రియ సామాజిక
115	ఉత్తలి	ఉత్తాలసాలం
117	విపాకినికి	విపాకానికి
126	అభాసం పఱసుఖ	అభ్యాసం పరసుఖ
128	దర్మాంగ చేష్టాకల్పమును	దర్మంగా చేష్టాకల్పము
129	మర్దితములై తతస్వస్వ	మర్దితములై తమస్వస్వ
130	శిక్షమయింది	శిక్షకమయింది
131	బ్రహ్మము జ్ఞాతన్యము	బ్రహ్మమునూ జ్ఞాతవ్యము
133	చిల్కలుకృషించిన	చిల్కలు కషించిన

రూపనవనీతమ్

రాయప్రోలు సుబ్బారావు

అలితాకుటీరం

సికింద్రాబాద్

రా ప న వ నీ త మ్

రాయప్రాలు సుబ్బారావు